

Verkställighetsplanering i praktik och retorik

Verkställighetsplanering i praktik och retorik

Projektnummer 2010:181

Kerstin Svensson, Anders Persson

Layout: Jenny Botvidsson Kriminalvårdens Utvecklingsenhet, 2013
Tryckning: Kriminalvården

Ytterligare exemplar kan beställas från:
Kriminalvården, 601 80 Norrköping
Beställningsnr: 7016
ISBN: 978-91-86903-20-6
Hemsida: www.kriminalvarden.se/publikationer

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	6
SAMMANFATTNING.....	7
INTRODUKTION.....	9
VAD ÄR VSP	9
VSP I SITT SAMMANHANG.....	10
EN KORT TILLBAKABLICK	11
FRÅGESTÄLLNINGAR OCH SYFTEN.....	17
METOD	18
DELSTUDIER OCH DELPROJEKT.....	18
FORSKNINGSETISKA ASPEKTER	24
TIDIGARE STUDIER.....	24
BEARBETNING OCH TOLKNINGSRAMAR	25
RESULTAT	27
VSP I PRAKTIKEN	27
NÄR VSP BESKRIVS	39
DISKUSSION	49
SUMMERING.....	49
HUR KAN MAN FÖRSTÅ DETTA?	51
KRIMINALVÅRDSRELEVANS	54
REFERENSER.....	56
APPENDIX.....	61
VINJETTBEKRIVNINGAR	61
INFORMATIONSBREV TILL INTAGNA.....	63

FÖRORD

Denna rapport bygger på ett forskningsprojekt med samma namn som rapporten. Projektet har varit fristående, man kan också ses som tredje steget i en kedja av projekt. I de projekten har bedömningar av Kriminalvårdens klienter följts i en studie av personutredningar, en studie har gjorts av personutredningarnas förslag i relation till domstolens argument för val av påföljd och nu presenteras här en studie av planering under verkställighet.

Projektet har, liksom de tidigare, möjliggjorts genom att det finansierats av Kriminalvården. Kriminalvårdens representanter har också möjliggjort projektet genom att ge oss access till det material som ligger till grund för rapporten. Personal på anstalt och frivård har medverkat i intervjuer och klienter har accepterat att vi varit med på kollegier när deras verkställighet diskuterats. Vi vill rikta ett stort tack till alla som på dessa sätt bidragit till att detta projekt varit möjligt att genomföra.

Projektet har i huvudsak genomförts av oss två författare till denna rapport. Christel Avendal har gjort de observationer som ingår i materialet och Ludvig Lindgren har transkriberat projektets intervjuer. Vi vill även till er rikta ett stort tack för era bidrag till projektet.

Med denna rapport avslutar vi projektet och förmedlar dess resultat. Vår förhoppning är att rapporten skall kunna bli ett inlägg i diskussionen om utvecklingen av verkställighetsplanering inom kriminalvård, men också att den skall inspirera till fortsatta studier av det arbete som sker inom Kriminalvården för att fördjupa förståelsen för denna komplexa och intressanta praktik.

Maj 2013

Kerstin Svensson och Anders Persson

SAMMANFATTNING

I denna rapport presenteras en studie av arbetet med verkställighetsplanering inom Kriminalvården. I fokus är VSP, det datoriserade dokumentet för verkställighetsplanering, och det arbete som sker med och kring detta dokument. VSP har mött mycket kritik i de granskningar och utvärderingar som gjorts tidigare. Denna studie har inte haft till syfte att granska, utan att försöka förstå själva arbetet med VSP.

Det övergripande syftet är tudelat, dels att förstå hinder och möjligheter med individuell planering inom ramen för kriminalvårdspåföljd, dels att förstå hur Kriminalvårdens klienter definieras och konstrueras under verkställigheten. Studien bygger på två dimensioner: Dels VSP som retorik, vilket innebär retoriken såväl i riktlinjer och andra dokument som i argumenten från de som arbetar med VSP, dvs. retoriken ur i organisations- och professionslogiskt perspektiv. Dels VSP som praktik, dvs. det konkreta arbete som utförs och där de båda logikerna avspeglas i det dagliga arbetet. För att kunna fånga både retorik och praktik och både organisations- och professionslogik har projektet utgått från en design med flera infallsvinklar. Material har samlats in genom dokument i form av texter om riktlinjer, regelverk och tidigare studier samt genomförda VSP, men också genom 18 intervjuer med personal och observationer på anstalt och i frivård under sammanlagt cirka 75 timmar. Projektet har genomförts under 2011-2012 av professor Kerstin Svensson, Socialhögskolan, Lunds universitet och utredare Anders Persson, Kriminalvårdens Utvecklingsenhet. Christel Avendal, master i socialt arbete, har medverkat som projektassistent och genomfört observationer.

Projektet har lett fram till en bekräftelse av redan kända problem, men också att VSP lever något av ett eget liv jämte den löpande vardagen i kriminalvårdsarbetet och att bristerna i dokumentationen inte nödvändigtvis avspeglar brister i praktiken. I praktiken sker ett klientarbete parallellt med det organiserade arbetet, ett klientarbete med strävan mot normalitet och där korta möten, med ofta personlig och engagerad personal, innehåller inslag av miljöterapi eller motivationsarbete. Detta arbete finns i praktiken, men i retoriken betonas VSP tillsammans med program och utsluss¹. VSP är ett centralt dokument, men det används i många fall mekaniskt och i detta komplexa dokument är bilden av klienten och dennes livssituation ganska vag. VSP handlar mer om Kriminalvårdens arbete och verkställighet än om klientens liv. I riktlinjer, liksom i berättelser om VSP och om arbetet framhävs av det handlar om klienten, men genom observationer och genom att ta del av genomförda VSP har vi kunnat se att bilden av klienten är generellt mycket vag i VSP. Det är Kriminalvårdens klassificeringar och insatser som är i fokus och det är viktigare att det finns uppgifter på specifika platser i dokumentet än att de ger en sammanhängande bild av klienten och dennes situation. Med insatserna i fokus försöker man passa in klienterna i de insatser som finns tillgängliga i det lokala sammanhanget. Mest centralt är program och utsluss. Programmets stora betydelse innebär att det är en standardlösning att klienter skall genomgå de program som finns tillgängliga. När utslussningen från anstalt är i fokus innebär det bland annat beräkningar av tidpunkt för permission och bedömning av skötsamhet i anstalt, men också frågor om olika insatser som stegvis bryggas över från anstalt till frivård.

Hanteringen av VSP sker utifrån givna riktlinjer, dokumentet är gemensamt och i den process det går igenom är det många olika tjänstemän som ändrar i uppgifterna. Organisationens logik, riktlinjer och regler dominerar arbetet som därmed blir en rutin bland andra. Idén om att VSP är viktig är välförankrad i organisationen. Vi har inte kunnat se tecken på att det finns professionslogik, eller professionalitet, i arbetet med VSP. Det har varken i intervjuer eller observationer förekommit utsagor eller samtal där vi kunnat ta del av en professionell diskussion, baserad på någon form av

---

¹ Med "program" avses i rapporten behandlingsprogram. Det bör dock påpekas att när program nämns i intervjuer och observationer så kan detta också avse utbildning eller arbetsbefrämjande insatser, eftersom program enligt Kriminalvårdens terminologi även inkluderar denna verksamhet. Med "utsluss" avses specifika åtgärder för att främja återinträdet i samhället efter ett avtjänat fängelsstraff (§ 11, Fängelselag 2010:610).

expertkunskap eller vetenskaplig förankring. Flera har påtalat att det är bra att Kriminalvården i högre utsträckning stödjer sig på vetenskap, men det är organisationen som gör detta, inte de tjänstemännen som verkar i organisationen.

Rapporten inleds med en introduktion av VSP och dess kontext i kapitel 1. Introduktionen fördjupas genom att vi presenterar en litteraturstudie om bakgrunden till VSP och dess utveckling över tid. I kapitel 2 beskrivs projektets syfte och frågeställningar. I det tredje kapitlet redovisar vi projektets delstudier och de metoder som använts för datainsamling och analys. Kapitel 4 är tvådelat och här redovisas resultatet från de två största delstudierna, först observationsdata från fältstudier och därpå resultatet från en serie intervjuer. I det femte kapitlet förs en analytisk diskussion kring de resultat som presenterats, och i det sjätte och avslutande kapitlet diskuteras vilka slutsatser som kan dras i förhållande till Kriminalvårdens verksamhet.

INTRODUKTION

I detta kapitel ges en bakgrund till aktuell studie med stöd i en genomgång av litteratur och dokument. Kapitlet följer en kronologi och presenterar forskning, utvärderingar och granskningar så att utvecklingen av verkställighetsplanering inom Kriminalvården framgår. Genom detta kapitel ges en inramning till rapporten i övrigt. VSP, verkställighetsplanering, handlar enkelt uttryckt om den planering som görs för verkställandet av straff inom Kriminalvården. Begreppet kan dock ganska mångfacetterat varför några inledande avgränsningar och definitioner behövs.

Vad är VSP

VSP i lag och reglering

För personer dömda till fängelse anges krav på en verkställighetsplanering i Fängelselagens (2010:610) 1 kap. 5 § andra stycket. För de som ställs under övervakning finns regleringen i Förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder (1998:642, 5 kap. 3 § tredje stycket). Härutöver har Kriminalvården genom sina föreskrifter tydliggjort att kravet på verkställighetsplanering också omfattar de som döms till fängelse, men som verkställer straffet i hemmet under intensivövervakning med elektronisk kontroll, så kallad fotboja (KVFS 2011:6, 11-15 §§). På samma sätt som för intensivövervakningen regleras även VSP på anstalt och i frivård genom Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS); för anstalter i 1 kap. 26-34 §§, KVFS 2011:1 och för frivården i 1 kap. 11-17 §§, KVFS 2011:5. I denna studie undersöks verkställighetsplaneringen för *dömda personer*. Planering för häktesvistelse och de förberedelser som kan göras för VSP i anstalt under häktningstiden ingår därför *inte* i denna studie².

Utöver föreskrifter och allmänna råd har Kriminalvården också en handbok om VSP (2012:10). Här definieras VSP som planering av verkställighet och den utgörs av "*hela dokumentationen avseende utredning, riskbedömning och behovsbedömning, upprättande av verkställighetsplan, genomförande, uppföljning och ändring av upprättad verkställighetsplan*". Planeringen är därför ett bredare begrepp än den specifika plan som planeringen skall utmynna i. Planen definieras i sin tur som "*Den del av VSP som utgörs av konkreta åtgärder som sammanställs efter en genomförd risk- och behovsbedömning*" (ibid, sid 13). Dokumentationen av VSP skall ske digitalt i det klientadministrativa systemet Kriminalvårdsregistret (KVR).

Denna rapport utgår från Kriminalvårdens definition; dvs. *planeringen av verkställighet, dokumenterad i KVR*. När dokumentationen av VSP studeras är det således enbart uppgifterna i KVR som undersöks och inte den komplementära dokumentation som finns, eller kan finnas, i ett annat klientadministrativt system (KLAS). Informationen här är av en annan karaktär och i relation till VSP syftar anteckningar i KLAS till att dokumentera kontakter som tas för att förbereda och genomföra planerade åtgärder, eller för att dokumentera sådana avvikelser från planen som kan klassas som misskötsamhet från klientens sida. (Handbok om VSP 2012:10, s. 15).

VSP i KVR

Systemets uppbyggnad är inte i fokus i denna studie, men för de som inte är bekanta med IT-systemet så krävs en kort beskrivning. KVR är huvudsystemet och VSP är ett undersystem, en av många funktioner i KVR. När dokumentation sker i VSP finns det därför med automatik tillgång till mycket data om klienterna, såväl kring den aktuella som eventuella tidigare verkställigheter. VSP är i sin tur uppbyggt kring 11 olika delar, eller "flikar", och varje flik har flera underområden. Flikarna följer en process som börjar med att beskriva och utreda, därefter bedöma och slutligen planera. I korthet innebär detta att klientens *aktuella situation* avseende exempelvis boende och eventuella barn beskrivas först, därefter skall *bakgrundsfaktorer* noteras, dvs. statistiska faktorer som inte går att påverka, som exempelvis antalet tidigare domar. En central flik är de *dynamiska*

---

²För regleringen här, se Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för häkte, (KVFS 2011:2, kap. 1, 25–28 §§)

riskfaktorerna, dvs. den typ av problemområden som är möjliga att påverka, exempelvis missbruk. En annan flik avser *riskbedömning*, där både risk för misskötsamhet under verkställigheten som risk för fortsatt brottslighet skall bedömas. *Plan för verkställighet* är den sista fliken och här förs information in automatiskt från fliken dynamiska riskfaktorer, dvs. de förändringsbara problem man identifierar, skall man också planera någon form av åtgärder för. Den planering som görs skall också följas upp och när åtgärderna genomförts och avslutats skall även detta dokumenteras. Huvuddragen handlar således om att utreda behov/risker, planera åtgärder, samt att följa upp och avsluta dem.

VSP och kollegium

Ett centralt forum för VSP är kollegium. Inom Kriminalvården finns en tradition av denna typ av mötesfora som är äldre än VSP; ”behandlingskollegium” användes tidigare som begrepp, vilket också fanns som krav i den tidigare förordningen (1974:248, § 7) om kriminalvård i anstalt. Även om nuvarande lagstiftning inte nämner kollegium, så är dessa formaliserade enligt Kriminalvårdens Arbetsordning (KVFS 2011:3). För anstalterna anges funktionen som ”rådgivande organ i frågor om planering och utformning av de intagnas verkställighet” och för frivården beskrivs de i snarlika termer som ”rådgivande organ inför beslut i klientärenden m.m.”(ibid, avsnitt 7.1.1 respektive 7.1.3). Hur sammansättningen av kollegierna skall se ut är upp till den lokala verksamhetschefen att bestämma, men oftast leds ett kollegium av en operativ chef, en kriminalvårdsinspektör. På anstalterna medverkar kontaktmännen och de berörda intagna, även om de intagnas medverkan är frivillig. Inom frivården deltar enbart personalen i kollegium.

VSP i sitt sammanhang

Kriminalvårdens uppdrag

Att verkställa straff är Kriminalvårdens kärnverksamhet. Myndighetens uppdrag härutöver är att driva häkten och transporttjänst samt att genomföra personutredningar. Verkställandet av straff skall enligt instruktionen för Kriminalvården (2007:1172) ske på säkert, humant och effektivt sätt, och Kriminalvården ”ska särskilt vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras, frigivningen förbereds, narkotikamissbruket bekämpas och innehållet i verkställigheten anpassas efter varje individs behov” (ibid, § 2). Vem som döms och till vilken typ av påföljd har Kriminalvården ingen egentlig kontroll över, om än att man genom personutredningen har en viss inverkan på domstolarnas val av påföljd (Svensson och Persson 2012). Däremot står det Kriminalvården relativt fritt att välja metoder för hur uppdragen skall genomföras.

Kriminalvårdens ideologi – What Works

Sedan mitten av 1990-talet har den svenska Kriminalvården influerats av de internationella kriminologiska forskningsrön som kallas ”What Works”, dvs. forskning kring effektiva behandlingsinterventioner inom kriminalvård. Ett huvuddrag i denna forskning är att fokusera olika omständigheter eller faktorer som beskrivs ha störst inverkan på risken för kriminalitet. Dessa faktorer kallas också ”kriminogena behov” (criminogenic needs). Efter bedömningen av dessa faktorer blir nästa led att välja rätt typ av insats i förhållande till de kriminogena behov man uppmärksammat, vilket i sin tur kräver medvetenhet om personens förutsättningar att tillgodogöra sig den valda insatsen. Detta perspektiv på risker och riskbedömning kallas även RNR-modellen, The Risk-Need-Responsivity model. (Andrews och Bonta 2006, 2007).

1995 påbörjades försöksverksamhet i Kriminalvården med det kanadensiska programmet Cognitive Skills. Seminarier hölls om What Works där evidensbaserade slutsatser lyftes fram om krav och kriterier på såväl organisationsnivån som på programnivån (Kriminalvårdsstyrelsen 1998, 1999 och 2002). Allt fler program har sedan dess endera importerats från andra kriminalvårdsorganisationer eller tagits fram internt, och sedan 2002 finns ett ackrediteringsförfarande för att säkerställa att alla program som bedrivs också möter upp mot vissa givna krav.

Programverksamheten är omfattande. Under 2011 påbörjade 4463 personer något program inom frivård och på anstalterna var det 7478 personer som påbörjade program. Av dessa fullföljde cirka 80 procent programmen, 77 procent på anstalt och 83 procent i frivård. Ser man till antalet personer som påbörjade verkställighet under 2011 är det dock en stor del som inte deltagit i

program. 19 509 personer påbörjade verkställighet i frivård och 9 463 påbörjade verkställighet av fängelsestraff under 2011³. Med nästan 29 000 påbörjade verkställigheter och nästan 12 000 som påbörjade program kan vi se att programverksamheten når långt ifrån alla Kriminalvårdens klienter. Siffrorna är inte helt jämförbara eftersom samma person kan återkomma i flera olika grupper, t.ex. kan samma person gå i program på anstalt och i frivård och en person kan påbörja mer än en verkställighet under ett år. Sammantaget kan vi ändå se att programverksamhet är en viktig del i Kriminalvårdens verksamhet, men den når inte alla. Det finns alltså verkställighet bortom programmen.

What Works-orienteringen gäller dock inte enbart programverksamheten; hela Kriminalvårdens klienthantering skall på ett eller annat sätt präglas av detta perspektiv. Sedan införandet av VSP som instrument för att planera verkställighet har Kriminalvårdens instruktioner byggts på dessa principer om risk- och behovsbedömningar när man skall välja åtgärder och insatser under verkställigheten, både för dem som avtjänar fängelsestraff på anstalt och för dem som avtjänar straff i frihet. Frivårdens arbete regleras därtill av ett kvalitetsdokument som utgår från RNR-modellen (Kriminalvårdens riktlinjer 2007:12). Även frivårdens personutredningar skall fokusera riskfaktorer för återfall i brott, något som förtydligades 2009 genom en revidering av instruktionerna och återinförandet av en standardiserad blankett (KVFS 2009:3).

Kriminalvårdens vision – Bättre ut

Kriminalvårdens vision har sedan år 2000 sammanfattats med devisen Bättre ut (Kriminalvårdsstyrelsen 2000). Enligt den idag gällande versionen av visionsdokumentet är det Kriminalvårdens övergripande målsättningen att deras klienter skall vara *”bättre rustade att leva ett liv utan kriminalitet och missbruk efter verkställd påföljd”* (Kriminalvården 2007). På Kriminalvårdens hemsida beskrivs att vägen dit inte enbart utgörs av programverksamhet:

. . . att behandla klienternas eventuella psykiska och emotionella problem eller drogeroende förslår inte. För att förebygga kriminalitet måste den intagne också rustas för livet utanför murarna: att pö om pö få mer och mer frihet under ansvar, fler permissioner, lägre och slutligen inga murar. Att lära sig ett yrke eller studera för att skaffa sig gymnasiekompetens ökar chanserna till ett liv utan kriminalitet utanför murarna.⁴

I enlighet med visionskonceptet är det således Kriminalvårdens målsättning att genom verkställandet av påföljderna bidra till en förändring inför frigivningen, genom program och på andra sätt.

En kort tillbakablick

Innan vi går in på den forskning som ligger till grund för denna rapport vill vi beskriva tidigare forskning om arbetet med planering av verkställighet. Det har dock visat sig vara ett område där väldigt få studier har gjorts. I Engelbrektsen m.fl (2010) horisontspaning i samband med Kriminalvårdens utredningsarbete gjordes en internationell utblick över olika länders ”VSP-modeller” och kriminologisk forskning om system för bedömningar av risk och behov. Det framkommer där inga vetenskapliga studier av *arbetet med planering av verkställighet*. Samma resultat ses i en mera omfattande forskningsöversikt inom ramen för DOMICE-projektet⁵. Det bör dock noteras att denna forskning till största del härrör från en anglo-amerikansk kontext om case management, vilket i denna litteratur huvudsakligen handlar om frivård (probation). Det är också oftare frågan om beskrivningar av case management modeller, alternativt utvärderande studier av

---

³ Uppgifterna är sammanställda utifrån statistik från Kriminalvårdens hemsida:

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/>

⁴ <http://www.kriminalvarden.se/Fangelse/Arbete-klientutbildning-och-behandling/Brottsforebyggande-var-d-i-Kriminalvarden/> (2012-11-25)

⁵ EU-projektet DOMICE genomfördes mellan 2009 och 2011, och syftade till att kartlägga och beskriva best practice inom case management i Europeisk kriminalvård. <http://www.domice.org>

För forskningsöversikten, se:

http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Domice%20Literature%20Review%20November%202011.pdf

modellerna, än studier av det arbete som i praktiken utförs inom ramen för dessa modeller. Till denna litteratur kopplas dock även den relativt rikhaltiga akademiska litteratur som belyser såväl policyfrågor som de modeller som används. Fokus tenderar mera att ligga på principer och modeller, eller kritik av dessa, än av det arbete som utförs. I en annan och nyligen genomförd forskningsöversikt inom ramen för en så kallad COST Action⁶ konstateras att även i de icke-engelskspråkiga delarna av Europa är det sällsynt med praktisknära forskning om *vad som faktiskt görs*.

Internationella erfarenheter av och forskning om principer och modeller har ett stort värde för diskussioner om utformningen av svensk kriminalvård och de system som används här. I denna studie är det dock inte den nivån, policynivån, som är i fokus, utan praktiken och den retorik som finns bland dem som verkar i det praktiska arbetet. Direktiven för dagens VSP-arbete i Sverige bygger på forskning, men det är forskning om instrument och riskbedömningar, inte om vad som händer när dessa används eller om andra sätt att arbeta. Det är i det sammanhanget vi hoppas på att lämna ett bidrag, både till Kriminalvården och till forskningen där studier av detta slag är ovanliga. För studier av praktiken får vi gå tillbaka till 1970-talet och 1990-talet och med ett så långt perspektiv stannar vi vid att beakta den svenska forskningen.

I en studie av en skyddstillsynsanstalt under 1970-talet konstaterade Ulla Bondeson (1977, s. 295) att det var behandlingskollegiet som utgjorde det centrala forumet för planering och beslut av innehållet i verkställigheten och frigivningsförberedelserna. Hon noterade också att det fanns brister i både strukturen och funktionen av dessa kollegier. De direkta frigivningsförberedelserna under 1970-talet präglades av dåvarande beslutsordning, där Övervakningsnämnderna beslutade om villkorlig frigivning. Detta gjorde att det var ont om tid för planeringen då det fanns krav på arbete, bostad och övervakare innan villkorlig frigivning kunde ske, något som ofta ledde till ”skenarrangemang” inför frigivningen. (Elwin m.fl. 1975, s. 200).

Även om beslutsordningen för villkorlig frigivning ändrats var det också under 1990-talet anstaltspersonalens ansvar att hålla i frigivningsförberedelserna. Bostad och arbete var fortsatt viktiga faktorer, men uppenbart problematiska att påverka eftersom dessa är omvärldsberoende. (Ekbom m.fl. 1999, s. 146-147, se även 1992, s. 224-225). Behandlingsplaneringen under 1990-talet utgick från en ”behandlingsundersökning” som fastställdes vid behandlingskollegium (Ekbom m.fl. 1992, s. 206-207, samt 1999, s. 131-132). Under samma period utgick behandlingsplanen för frivårdens klienter från personutredningen, som fungerade som ett slags ”checklista” för planeringen där olika fält togs upp; brott och brottsrisker, arbete, bostad m.m. (Ekbom m.fl. 1992, s. 250-251). Vad dessa planeringar ledde till för klienternas del berördes dock inte nämnvärt i denna litteratur, inte heller hur det i praktiken fungerade.

Frigivningssituationen uppmärksammas

År 1997 fick Brottsförebyggande rådet (BRÅ) regeringens uppdrag att kartlägga Kriminalvårdens och andra myndigheters arbete med frigivningssituationen för intagna i anstalt. För de intagna på landets anstalter var den socioekonomiska situationen problematisk vid frigivningen, flertalet saknade exempelvis möjligheter till egen försörjning och bostad (BRÅ 1998). Motsvarande slutsatser drogs av kriminologerna Anders Nilsson och Henrik Tham (1999) i en undersökning av de intagnas levnadsförhållanden i jämförelse med normalbefolkningen. År 1999 fick BRÅ ett nytt uppdrag av regeringen, nu med fokus på Kriminalvårdens arbete med intagna inför frigivning. Uppdraget avrapporterades i två delar, dels anstaltens arbete med förberedelser (BRÅ 2000) och dels frivårdens efterföljande arbete efter frigivningen (BRÅ 2001). BRÅ konstaterade att variationen var stor mellan anstalterna och att det fanns flera genomgående brister i arbetet. I genomsnitt fanns endast behandlingsplaner för knappt hälften av de intagna. Rekommendationen som lämnades var en ökad systematisering och enhetlighet i dokumentationsarbetet (BRÅ 2000, s. 43). Även i

---

⁶ COST Action (I106) är också ett EU-finansierat projekt, men med fokus på övervakning (offender supervision). http://www.cost.eu/domains_actions/isch/Actions/IS1106; se även:

<http://www.offendersupervision.eu/>

En forskningsöversikt om Practicing Supervision har presenterats muntligt vid konferens, publicering kommer att ske i en antologi senare under 2013 (Robinson och Svensson, kommande)

uppföljningen av frivårdens arbete fann man brister på systemnivå. Det var i huvudsak två områden som lyftes fram: bedömning av och reaktion på misskötsamhet samt behovet av fungerande samarbete mellan anstalter och frivård (BRÅ 2001, s. 8).

Efter dessa utvärderingar gav regeringen Kriminalvården i uppdrag att inleda en treårig försöksverksamhet för att intensifiera och strukturera arbetet med frigivningsförberedelser. Ett led i detta var intensivövervakning med elektronisk övervakning (IÖV-utsluss), så kallad fotboja, som skulle användas för att underlätta övergången mellan fängelse och frihet (Prop. 2000/01:76, Ds 2000:37) och BRÅ fick i uppdrag att utvärdera försöksverksamheten. I utvärderingarna konstaterades dock att en majoritet avslutade sin tid i anstalt på en sluten anstalt, trots intentionen att anstaltstiden ska verkställas under gradvis öppnare former, samt att det var en relativt liten andel som fick någon form av utslussningsalternativ (BRÅ 2003, 2004a). Däremot visade de separata utvärderingarna av ”fotbojan” ett positivt resultat (BRÅ 2004b, 2005). Under 2007 genomfördes ett antal förändringar av utslussningsåtgärderna i syfte att individanpassa utslussningen och göra åtgärderna tillgängliga för fler personer och under längre tidsperioder. Utvärderingen visade att syftena med ändringarna bara delvis uppnått; användningen av vissa åtgärder ökade, medan andra minskade (BRÅ 2008, 2009). En separat återfallsanalys av ”fotbojan” visad dock försiktigt positiva resultat även för de nya målgrupperna (BRÅ 2010). Utöver de tidigare nämnda programmen kom alltså även utslussningen från anstalt i fokus.

Här bör det kanske betonas att inte alla blir, eller kan bli, föremål för utslussning. Kriminalvårdens målsättningar för utslussningens omfattning är att nå 40 % av de som avtjänar kortare fängelsestraff (mellan 6 månader och 2 år) och 60 % av de som avtjänar lägre straff (2 år eller mer). År 2011 genomgick 27 % respektive 57 % av klienterna utslussning (Kriminalvården 2012a). Som jämförelse kan nämnas att av de som intogs i anstalt under 2011 skulle majoriteten (53,5 %) avtjäna straff under 6 månader, en tredjedel (33 %) skulle avtjäna mellan 6 månader och 2 år och 13,5 % av de intagna hade straff om två år eller mer att avtjäna⁷. Målgrupperna för utsluss blir således olika stora i reella mått. Annorlunda uttryckt så är utslussning inte aktuellt överhuvudtaget för dryga hälften av alla som avtjänar fängelsestraff. För den tredjedel som avtjänar kortare straff är ambitionen att nå 40 % med utslussning, och för den minsta gruppen, de 13,5 % som avtjänar längre straff, är ambitionen att nå 60 %. Utslussningsåtgärder, till skillnad från VSP, är således inte något som alla fängelsedömda omfattas av.

Projekt och samverkan kring frigivning

Från början av 2000-talet har ett antal projekt genomförts i relation till frigivningsarbetet. Det har genomförts projekt riktade mot samverkan mellan Kriminalvården och andra aktörer eller projekt inom ramen för det europeiska EQUAL-programet (se vidare Bure 2000, Heule 2005 och även Berman 2005). Kriminalvården var också del av den statliga satsning som gjordes på hemlöshetsfrågan mellan 2007 och 2009, eftersom bostadsfrågan är en central aspekt av förberedelserna för frigivning. Utvärderingen visade dock att väldigt få av målen som satts upp i de olika delprojekten hade infriats (Denvall m.fl. 2011). Samtidigt finns exempel på mera formaliserade överenskommelser om samverkan som sträcker sig längre än tidsbegränsade projekt. 2008 slöts ett samarbetsavtal mellan Kriminalvården och Arbetsförmedlingen, och för frivårdsklienter finns sedan 1980-talet Krami, ett samarbete mellan Arbetsförmedlingen, Kriminalvården och ett antal kommuner. Kriminalvården samarbetar också med frivilligorganisationer som KRIS (Kriminellas Revansch I Samhället). KRIS erbjuder insatser parallellt med, eller alternativt till, de insatser som Kriminalvården och andra aktörer tillhandahåller. De kan exempelvis ordna en tillfällig bostad efter frigivningen, eller praktik på en arbetsplats.

VSP under 2000-talet: Kritik och utveckling

Upprinnelsen till nuvarande VSP kan spåras till regeringsuppdraget 2001-2003 om förstärkta frigivningsförberedelser. Som vi visat ovan har också frigivningsförberedelserna fokuserats i varierande former under 2000-talet, men utan att någon forskning gjorts av själva arbetet. De

---

⁷ Baserat på uppgifter från BRÅs Kriminalstatistik för 2011 (2012:11, tabell 5.17)

studier som har gjorts har haft utvärderande eller granskande syfte och de har vanligen fokuserat specifika frågor om utfall eller genomförande.

När BRÅ presenterade sin första utvärdering om försöksverksamheten med ökade frigivningsförberedelser var man positiv till införandet av ett IT-baserat dokumentationssystem. Deras mätningar visade att systemet hade börjat användas i stor skala: *"Därmed har Kriminalvården tagit ett viktigt steg i den riktning som eftersträvas i propositionen, som ligger till grund för försöksverksamheten. Förutsättningarna för att kunna arbeta med planering, dokumentation och informationsöverföring har förbättrats."* (BRÅ 2003, s. 8). I slutrapporten året därpå kvarstod denna bedömning. Dokumentationssystemet användes allt mer, men den ökade användningen hade inte lett till en motsvarande ökning i dokumentationen av arbetet över lag, vilket också varit ett syfte med det nya systemet (BRÅ 2004a). Man såg däremot inga positiva förändringar i fråga om faktiska åtgärder från den första mätningen. BRÅ påtalade att det hade gått kort tid mellan mätningarna och att det kunde vara en förklaring till det dåliga resultatet, men man beskriver det ändå som *"nedslående att regeringens ambitioner i propositionen om att fler intagna ska få utslusning inte har kunnat förverkligas"*. (ibid. s. 8). När BRÅ återkopplade resultaten till Kriminalvården uppgav Kriminalvårdens representanter att ett huvudsakligt skäl var *"brister i efterlevnaden av Kriminalvårdens föreskrifter för verkställighetsplaneringen"* (ibid. s. 23).

VSP har därefter granskats av Riksrevisionen 2009 som i valda delar var skarpt kritisk (RiR 2009:27). Man påtalade att det inte fanns verkställighetsplan för alla klienter, trots att detta är ett lagkrav, och att många av föreskriftens krav på fastställande och revideringar inte möts. Vidare såg man kvalitetsbrister både i planeringens olika steg och i den röda tråden, samt att riskbedömningarna sågs som ofullständiga. Kopplingen mellan de behov, mål och insatser som angavs framkom inte alltid i planerna. Sammanfattningsvis menade Riksrevisionen att *"att kvalitetsbristerna i verkställighetsplaneringen är så pass omfattande att det påverkar Kriminalvårdens möjlighet att bedriva en effektiv verksamhet. Det påverkar också förutsättningarna att minska återfallen i brott."* (ibid. s.9-10) Man konstaterade också att regeringen i de senaste årens budgetpropositioner kritiserat Kriminalvården för brister i såväl kvantitet som kvalitet i VSP-arbetet. Kriminalvården fick som en konsekvens i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som vidtagits med anledning av Riksrevisionens kritik (Regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende Kriminalvården, s. 3).

VSP har därtill indirekt kommit att granskas ännu en gång av BRÅ, som under 2009 hade uppdrag att kartlägga innehållet i frivårdspåföljderna (BRÅ 2010b). Den studien kom dock att präglas av att det på individnivå saknades dokumentation om innehållet i skyddstillsynen. Få verkställighetsplaner var reviderade efter den inledande planeringen och de flesta planer saknade systematisk dokumentation av vad som faktiskt genomfördes. Även en avslutande summerande uppföljning i verkställighetsplanen var sällsynt. BRÅ gjorde bedömningen att *"det är anmärkningsvärt att de föreskrifter som gäller dokumentationen inte följs bättre"* (ibid, s. 9) och anslöt sig därmed till kritiken från Riksrevisionen.

Kriminalvårdens interna verksamhetskontroll har också utvärderat VSP vid två tillfällen (Oldfelt m.fl. 2006 och 2009). Även dessa utvärderingar visar på medvetenhet om problem med dokumentationens kvalitet och att det förekommer regionala skillnader i arbetet. Andra interna uppföljningar bekräftar problembilden, även om gradvisa förbättringar noteras över tid (Amundsson och Jonsson 2010). Kritiken handlar fortlöpande om brister i dokumentation och uppföljning, men det riktas också innehållsmässig kritik, exempelvis att antalet riskreducerande åtgärder som planerats och genomförts i syfte att minska risken för återfall i brott är otillräckligt (Nilsson och Åhlén 2011).

Som en konsekvens av främst Riksrevisionens kritik intensifierades arbetet med och kring VSP under år 2010. Särskilda studier genomfördes, tre interna och en extern.

Den externa studien genomfördes av revisionskonsulterna Price Waterhouse Cooper som fick i uppdrag att göra en processbeskrivning utifrån ett Lean-perspektiv⁸. Ur detta perspektiv identifierades ett antal utmaningar, utöver de i andra sammanhang identifierade bristerna. Man pekade bland annat på att placeringen, dvs. systemet för tilldelning av anstaltsplatser, utgör en flaskhals, och att IT-systemet bidrar till problemen genom att brista i logik och överblickbarhet. Man noterade också att det finns *”beteendemässiga och kulturella utmaningar som bidrar till problembilden”* (PwC 2011, s. 9). En av Kriminalvårdens interna studier syftade till att ta fram kravprofil för ett automatiserat IT-system för kontinuerlig uppföljning av VSP-arbetet, och samtidigt ge en nulägesbild av kvalitén på VSP. Kvalitetsgranskningen gav en likartad bild som tidigare granskningar visat, såsom brister i att nå uppsatta tidsgränser; exempelvis fick bara drygt hälften av de fängelsedömda och knappt hälften av de skyddstillsynsdömda sin första VSP fastställd inom en månad som föreskriften kräver. Riskbedömningar genomfördes inte heller på det sätt som det är tänkt, varför logiken kring ”den röda tråden” brister. Det finns således många fall där åtgärder planeras utan att en motsvarande dokumentation finns om vilken problematik det är som skall bearbetas (Bring m.fl. 2010). En annan intern studie på nationell nivå undersökte erfarenheter kring så kallade standardiserade vårdplaner genom jämförelser med andra människobehandlande organisationer, primärt hälso- och sjukvården. Slutsatserna härifrån var att standardiserade planer skulle kunna övervägas för vissa av Kriminalvårdens klienter. (Engelbrektsson och Kling 2010). Internationella erfarenheter från andra kriminalvårdsorganisationers arbete med verkställighetsplaner eller dess motsvarigheter eftersöktes i en annan studie. En central fråga här berörde valet av metoder för risk- och behovsbedömning, eftersom detta också direkt påverkar designen av IT-systemen, dvs. där man använder aktuariska riskbedömningar och manualstyrda utredningsprocesser möjliggörs också ett större inslag av automatisering IT-systemen⁹. Vidare lyfte man frågan om VSP-arbetet skall bedrivas av specialister eller generalister. Även om ingen direkt rekommendation lämnas i rapporten så konstateras det att oavsett om svensk VSP skall utvecklas internt eller om metoder och system skall importeras från andra länder, så är detta en mångårig process. (Engelbrektsson m.fl. 2010).

Kriminalvårdens interna föreskrifter som reglerar arbetet på detaljnivå har varit relativt homogena över tid. Alltsedan den första föreskriften från 2001 har det funnits tydliga kravprofiler på exempelvis tidsintervallerna för upprättande, fastställande och revideringar i VSP-arbetet, liksom ett tydligt fokus på What Works-forskningens riskprinciper¹⁰. När Kriminalvården omorganiserades till en enmyndighetsorganisation år 2006 gjordes förändringar även i VSP-föreskriften (KVFS 2006:16) och här kom också användningen av ASI (Adicition Severity Index) och andra utredningsstöd att betonas. Den enskilt största förändringen i föreskriften skedde sannolikt år 2008 då frivården gavs uppdraget att samordna planeringen för alla Kriminalvårdens klienter. Samtidigt tillkom också tillägget att VSP skall förberedas redan under häktningstiden (KVFS 2008:12). I och med att ny lagstiftning för verksamheten vid anstalter och häkten trädde i kraft (Fängelselag 2010:610 och Häkteslag 2010:611), ändrades upplägget av föreskrifterna under år 2011. Nu återfinns VSP separat i de olika föreskrifter som reglerar arbetet inom häkte, anstalt och frivård (KVFS 2011:1, 2011:2, 2011:5 samt 2011:6). Föreskrifterna kompletteras sedan 2012 också med en relativt omfattande handbok (2012:10), samt olika typer av manualer och hjälptexter.

Nuläge

Bakgrundsbeskrivningen ovan ger en översiktlig bild av den kunskap om VSP som samlats under åren. Beskrivningen gör inga anspråk på att vara heltäckande, något som i praktiken torde vara

---

⁸Lean-konceptet är ett effektiviseringssystem ursprungligen framtaget inom tillverkningsindustrin (Toyota Production System), som spreds vidare under 1990-talet och nu används inom flera verksamhetstyper, även offentlig verksamhet. Dess huvudsakliga mål är att öka effektiviteten i produktionen, eller verksamheten, genom att kontinuerligt eliminera slöseri. (Se exempelvis Womack och Jones 2003).

⁹ En aktuarisk riskbedömning är en statistisk bedömning som baseras enbart på empiriska data kring faktorer som i forskning visats ha ett samband med det man vill mäta, exempelvis risken för våldsbrott eller en generell risk för återfall i brott. (Se exempelvis SBU 2005 eller Andershed och Wirius 2010)

¹⁰ KVFS 2001:3, 2003:7, 2004:19 och 2005:2, samt KVFS 2006:16, 2008:12 och 2010:4

omöjligt med tanke på att VSP är en central del av Kriminalvårdens verksamhet. Under de år som detta dokument för verkställighet, och idéerna om dess användning, har funnits har det producerats mängder av beslut på nationell, regional och lokal nivå. Det har producerats omfattande material i form av mötesprotokoll, instruktioner, manualer, lathundar, utbildningsmaterial, goda exempel osv. Under 2012 har även en större åtgärdsplan initierats, bland annat med fokus på utbildningsinsatser (Nationell åtgärdsplan för VSP 2012). Under hösten 2012 har även ett pilotförsök med en ny basutredning för klienter påbörjats. Verksamheten är således under konstant utveckling och beskrivningar av ett nuläge riskerar snabbt att förlora sin aktualitet.

Denna rapport blir ytterligare en text om VSP och om läget 2012, framför allt våren 2012. Till skillnad från de utvärderande och granskande dokumenten och från de föreskrivande besluten, riktlinjerna och pilotprojekten är detta en kvalitativ studie av framför allt det arbete som görs med VSP och av de argument som de som arbetar med VSP har i sitt arbete. Det är en studie av verkställighetsplaneringens praktik och retorik som tillför en ytterligare dimension till de redan kända.

FRÅGESTÄLLNINGAR OCH SYFTEN

Det projekt som gett material till denna rapport är en fristående fortsättning på två tidigare projekt, av personutredningar och av hur förslagen i personutredningar avspeglas i domskälen (Svensson och Persson 2011, 2012). I studien av personutredningar framkom en tydlig diskrepans mellan organisationslogiken i riktlinjerna och professionslogiken som återfanns i utsagor från de som utförde personutredningar och i personutredningarna i sig. Det fanns således två olika typer av retorik: organisationens och professionens. Och det fanns en praktik som mer avspeglade professionslogiken än organisationslogiken.

I detta projekt, och därmed i denna rapport, är syftet att förstå retoriken och praktiken kring verkställighetsplanering, där verktyget VSP är centralt. Det övergripande syftet är tudelat, dels att förstå hinder och möjligheter med individuell planering inom ramen för kriminalvårdspåföljd, dels att förstå hur Kriminalvårdens klienter definieras och konstrueras under verkställigheten. Studien bygger på två dimensioner: dels VSP som retorik, vilket innebär retoriken såväl i riktlinjer och andra dokument som i argumenten från de som arbetar med VSP, dvs. retoriken ur både organisations- och professionslogiskt perspektiv. Dels VSP som praktik, dvs. det konkreta arbete som utförs och där de båda logikerna avspeglas i det dagliga arbetet. För att kunna fånga både retorik och praktik och både organisations- och professionslogik behöver projektet utgå från en design med flera infallsvinklar. I studien ligger fokus på arbetets förutsättningar och genomförande. De empiriska frågor vi har utgått ifrån för att skapa ett underlag för analysen är uppdelat i tre områden:

1. *Frågor kring riskbedömningar:* Hur beskrivs risk/behov i VSP? Vilka områden/faktorer betonas? På vilka grunder?
2. *Frågor kring planering och åtgärder:* Vilka områden/faktorer riktas insatserna mot? Hur motiveras det? Vilken roll har den dömde själv i den planeringen?
3. *Frågor kring olikheter och likheter i personalgrupperna:* Vilken syn och vilka förväntningar har respektive personalgrupp på samverkan mellan anstalt och frivård? Finns det skillnader i hur frivårdare respektive kontaktmännen resonerar om sitt arbete med VSP? Har man samma syn på den dömde? Hur gör man för att hålla sig ajour med aktuell forskning?

För att nå svar på dessa frågor har vi arbetat med ett material som består av litteratur och dokument med regelverk och riktlinjer, statistik och redan genomförda verkställighetsplaner som legat till grund för skapande av vinjetter, intervjuer med personal på anstalt och i frivård med stöd i vinjetterna och observationer av arbetet i frivård och på anstalt. Därtill har denna studie kunnat knytas an till en nordisk studie om frigivning, ”God lösladelse”, finansierad av Nordiska Samarbejdsrådet för Kriminologi, där workshops genomförts med personal från anstalt, frivård, halvvägshus och socialtjänst. Tre seminarier har genomförts i Danmark, Norge och Sverige (Storgaard och Svensson, kommande). Materialet från den studien har bidragit med att ge perspektiv på det svenska arbetet med verkställighetsplanering. Sammantaget är det ett perspektivrikt projekt som presenteras i denna rapport, vilket skapar goda förutsättningar för att tillföra ytterligare dimensioner till redan befintlig kunskap på området.

METOD

I detta kapitel redovisas det material som utgör underlag för rapporten. Det inleds med en samlad beskrivning av de olika moment som ingått i studien, varefter de olika materialen och hur de samlats in presenteras. Därefter presenteras de etiska överväganden som gjorts och de få studier som i övrigt finns på området. Kapitlet avslutas med en beskrivning av hur bearbetning och analys genomförts, och här framgår också upplägget av den redovisning av resultat och analys som följer i kapitlen därpå.

Delstudier och delprojekt

För att kunna ge en perspektivrik belysning av både retorik och praktik har empirin i projektet baserats på fem olika delmoment med olika typer av material. De fem momenten består i:

1. Litteraturstudie
2. Verkställighetsplaner i KVR
3. Vinjettbaserade intervjuer
4. Observationsstudier
5. Komparativ nordisk studie om frigivning

Fokus ligger på litteraturstudien, vinjettintervjuerna och observationerna. Triangulering¹¹ av just dessa tre undersökningsmetoder har visat sig användbar i studiet av kriminalvård då observationsdata kan fylla glappet mellan olika beskrivningar ("story") och det faktiska arbetet ("practice") (Bauwens 2010). Två av delstudierna, verkställighetsplanerna i KVR och den nordiska studien, presenteras enbart här i metodbeskrivningen då de huvudsakligen tjänat som referens-material. De tre centrala delarna presenteras som separata kapitel; litteraturstudien utgör bakgrundsbeskrivningen i kapitel 1 och vinjettintervjuerna och observationerna presenteras var för sig under avsnittet Resultat i kapitel 4.

Urval och representativitet

Den grundtanke som styr urvalet till denna studie handlar om att undersöka och presentera det som kan sägas vara *vanligt förekommande*. Detta har sina utmaningar, inte minst vad det gäller klienterna. Trots en stor genomströmning av klienter i Kriminalvården, år 2011 ca 29 000 personer, så kan vissa aspekter sägas vara mera vanligt förekommande än andra, till exempel avseende klienternas kön, ålder och de brott de dömts för. Urvalsprocessen kring klienterna redovisas nedan i avsnittet om Verkställighetsplaner i KVR.

Urvalsprocessen kring de anstalter som valdes ut till studien handlar också om vad som kan sägas vara vanligt förekommande. Kriminalvårdens anstaltsbestånd är indelat i tre säkerhetsklasser, 1 till 3, där 1 har den högsta säkerhetsnivån. I klass 2 återfinns de flesta anstalterna och här finns också det största antalet platser. Klass 2 är således vanligast, och det är vanligare med "vanliga" anstalter än med behandlingsanstalter och det är vanligare med anstalter för män än för kvinnor. Det är också ganska vanligt förekommande att man inom en anstalt både har klass 2-avdelningar och klass 3-avdelningar. För studien valdes fyra anstalter. Anstalterna finns inom två av Kriminalvårdens sex regioner, två anstalter från respektive region. Två av anstalterna var enbart klass 2 anstalter, de andra två var blandade (klass 2 huvudsakligen, med vissa platser i klass 3). Anstalterna tar enbart emot män, och en av anstalterna är en behandlingsanstalt. Spännvidden på platsantal sträcker sig

---

¹¹Inom kvalitativ forskning innebär triangulering någotdera 1) flera typer av datakällor, 2) flera typer av undersökningsmetoder, 3) att flera forskare arbetar med analysen, eller, 4) att flera teoretiska förklaringsmodeller används för att tolka resultaten (Se exempelvis Miles och Huberman 1994, Robson 2002).

mellan cirka 50 till 100 platser, och personalbemanningen sträcker sig från cirka 40 till cirka 75 personal. De utvalda anstalterna kan därför, i relativ bemärkelse, sägas vara ”vanligen förekommande anstalter”.

Frivårdens organisation ser annorlunda ut, där verksamheten i princip är identisk på alla kontor, men den organiseras utifrån olika förutsättningar. Här gjordes ett urval baserat på storlek, upptagningsområde och grad av specialisering. Ett av de utvalda frivårdskontoren är specialiserat, vilket innebär att personalen har tydligt uppdelade specialistfunktioner (exempelvis personutredningar), medan man på det andra kontoret arbetar som generalist, dvs. att i princip alla utför alla förekommande arbetsuppgifter. Det specialiserade kontoret ligger i en storstad och har huvudsakligen storstaden som upptagningsområde, medan generalistkontoret ligger i en mindre stad med ett större geografiskt upptagningsområde. Specialistkontoret var större än generalistkontoret och hade därför både fler klienter och mer personal.

Urvalet av anstalter och frivårdskontor har skett i samråd med Kriminalvårdens utvecklingsenhet och efter godkännande av berörda regionchefer. Med detta urval har vi undvikit extremsituationer och studerat vad man i allmänna ordalag skulle kunna kalla normal kriminalvård, men som i mer vetenskapliga termer inte kan sägas uppfylla strikta krav på representativitet. Men dessa enheter kan inte heller anses vara unika i något avseende. Det finns därmed anledning att anta att de valda enheterna har verksamhet som gör resultaten av denna studie relevanta även för andra delar av Kriminalvården, om än inte alla typer av kriminalvårdsverksamhet i alla situationer.

Litteraturstudie

Litteraturen som studerats har hämtats från ett flertal källor: lagtext, förarbeten, föreskrifter, interna och externa granskningar och rapporter samt akademiska publikationer. Syftet med litteraturgenomgången har huvudsakligen varit att orientera VSP som företeelse i tid och rum, varför denna del presenterats redan i rapportens inledning. Övriga hänvisningar till litteratur i rapporten syftar oftast till att belysa specifika aspekter av resultatet med hjälp av relevant forskning. Dessa referenser sker löpande i rapporttexten.

Verkställighetsplaner i KVR

Det andra delmomentet i studien baseras på reella verkställighetsplaner. Dessa har primärt undersökts för att ge ett underlag för konstruktionen av så kallade vinjetter, dvs korta, fiktiva men realistiska beskrivningar av något som man vill studera – i detta fall arbetet med VSP. Vinjetter beskrivs mer utförlig i nästa avsnitt; här redovisas hur underlaget till vinjetterna togs fram. Syftet med att skapa vinjetter var att kunna utgå från bilder av klienter som är igenkänningsbara när anstalts- och frivårdspersonal skulle intervjuas. Därför valdes en metod för att identifiera klienttyper som kan sägas vara *vanligt förekommande*. Men, på samma sätt som anstaltsbestånd och frivårdskontor, så finns det inte heller några enskilda klienter som är representativa i statistisk mening. Däremot finns en fördelning av olika karaktäristika som ålder, kön och strafftid att utgå från.

Steg 1: Vanligen förekommande klienter¹²

Baserat på statistik för år 2010 kan det konstateras att största gruppen, och därmed de vanligast förekommande, anstaltsklienter är män. Den största ålderskohorten bland männen är de mellan 21 och 29 år, de vanligaste brotten i denna grupp avser förmögenhetsbrott, följt av brott mot person och strafftiderna är oftast under ett år. I tabellerna nedan tydliggörs hur detta tagits fram .

---

¹² Källa: BRÅ 2011:11, tabellerna 5.16, 5.17 och 5.18. I originaltabellerna separeras åldersgrupperna 21-24 respektive 25-29 år, men här är dessa grupper sammanslagna så att de motsvarar en 10-års kohort.

Fängelsedömda

Vilken är könsfördelningen bland de som togs in i anstalt år 2010?

Könsfördelning (Totalt n=9679)	Män: 93 % (n=9005)	Kvinnor: 7 % (n=674)
--------------------------------	--------------------	----------------------

Vilken åldersgrupp (10-års kohort) är störst bland männen?

Åldersgrupp	18-20 år	21-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60 – år
(Totalt n=9005)	5,8 % (n=523)	30,4 % (n=2738)	24,7 % (n=2223)	21,8 % (n=1961)	12,5 % (1130)	4,8 % (n=428)

Vilka är de vanligaste huvudbrotten i denna åldersgrupp?

Huvudbrott	BrB § 3-7 Brott mot person	BrB § 8-12 Brott mot förmögenhet	BrB § 13- 15 Brott mot det allmänna	BrB § 16- 22 Brott mot staten	Narkotikabrott	Övrig specialstrafflag
(Totalt n=2738)	23,5 % (n=645)	29,8 % (n=816)	2,0 % (n=54)	6,0 % (n=166)	20,9 % (n=573 %)	17,7 % (n=485)

Hur fördelas strafftiden för män i ålderskohorten 21-29 år som påbörjade avtjänna fängelsestraff 2010?

Strafftid	Upp till ett år	Över ett år
Män, ålderskohort 21-29 år (n=2738)	84,7 % (n=2415)	15,3 % (n=323)

Skyddstillsynsdömda

När statistiken avseende skyddstillsynsdömda behandlas på samma sätt framträder en snarlik bild – de vanligast förekommande klienterna är män, i ålderskohorten 21-29 år, dömda för förmögenhetsbrott, tätt följt av narkotikabrott.

Vilken är könsfördelning bland personer dömda till skyddstillsyn år 2010?

Könsfördelning, (totalt n=6473)	Män: 83,7 % (n=6473)	Kvinnor: 16,3 % (n=1264)
---------------------------------	----------------------	--------------------------

Vilken åldersgrupp (10-års kohort) är störst bland männen?

Åldersgrupp	15-17 år	18-20 år	21-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60 – år
	0,9 % (n=57)	19,7 % (n=1277)	30,3 % (n=1964)	18,8 % (n=1218)	16,4 % (n=1060)	9,9 % (n=641)	4,0 % (n=256)

Vilka är de vanligaste huvudbrotten i denna åldersgrupp?

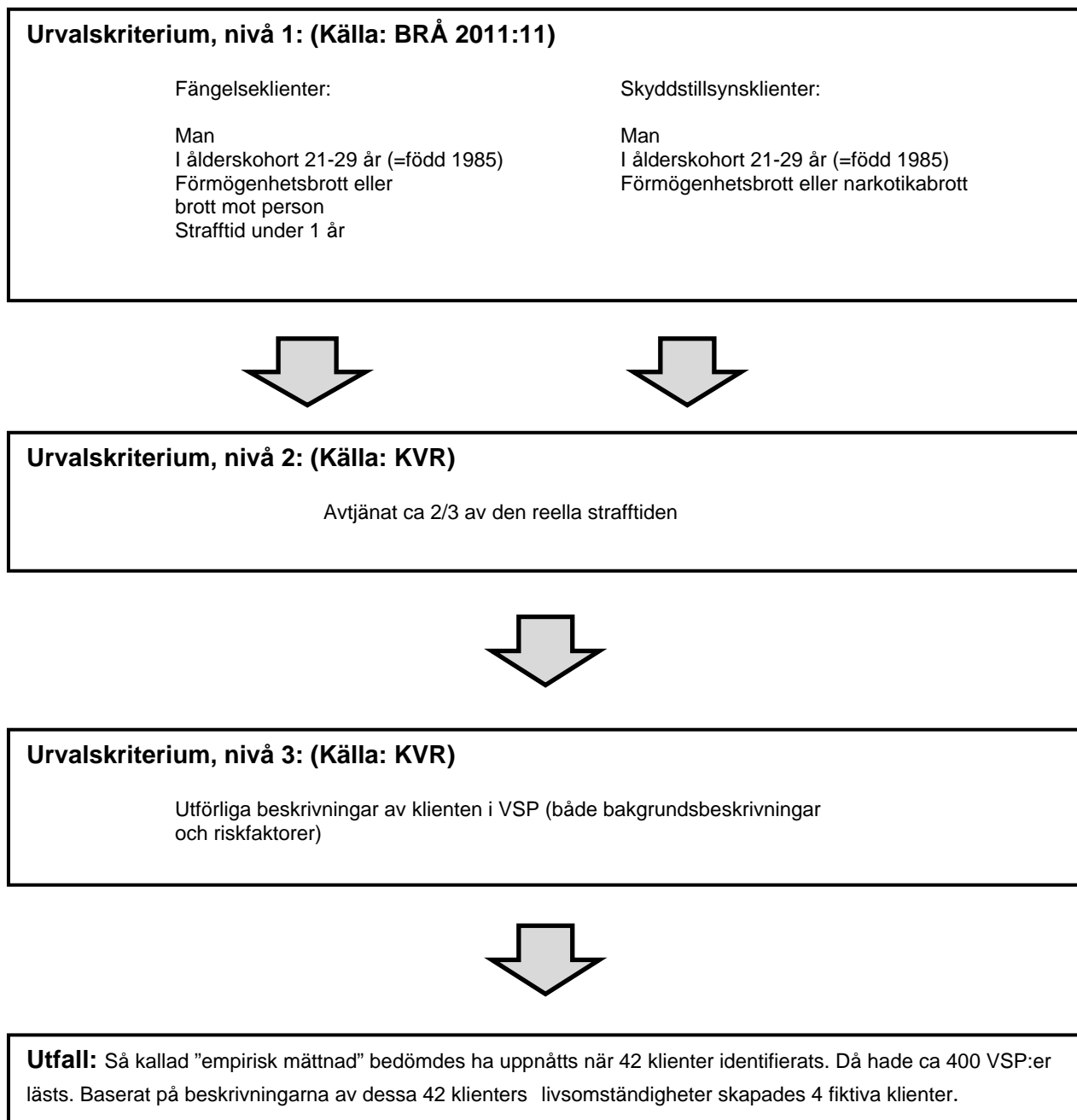
Huvudbrott	BrB § 3-7 Brott mot person	BrB § 8-12 Brott mot förmögenhet	BrB § 13-15 Brott mot det allmänna	BrB § 16- 22 Brott mot staten	Narkotikabrott	Övrig specialstrafflag
(Totalt n=1964)	23,1 % (n=454)	29,0 % (n=569)	0,5 % (n=9)	9,0 % (n=177)	28,2 % (n=553)	10,3 % (n=202)

Steg 2: Kriminalvårdens beskrivningar av dessa klienter

Nästa steg inför konstruktionen av vinjetter utgick från hur dessa vanligen förekommande klienter beskrivs i ”riktiga” VSP:er. Här gjordes manuella sökningar i KVR, som utgick från de statistiska kriterierna ovan. För att höja sannolikheten för ett rikt innehåll valdes enbart de klienter som avtjänat mer än ca 2/3 av sin effektiva strafftid. Här lästes VSP:erna för att eftersöka så flödiga beskrivningar av klientens livssituation som möjligt, både avseende bakgrundsbeskrivningar och beskrivningar av riskfaktorer. De VSP:er som bedömdes vara tillräckligt utförliga valdes ut och när så totalt 42 klienter identifierats gjordes bedömningen att så kallad empirisk mättnad uppnåtts, det

vill säga att fler VSP:er inte skulle bidra med mer information (Esaiasson m.fl, 2007). När sökningarna i KVR avslutades hade ca 400 VSP:er läst mer eller mindre ingående. Utöver det primära syftet att sälla fram klientbeskrivningar till vinjetterna gav denna explorativa modell också en bred bild av hur det faktiska innehållet i VSP:er ”ser ut” i allmänhet. Denna bild är dock sekundär och vi begränsar dess funktion i studien till en avslutande kommentar till detta avsnitt.

Flödesschema:

Kommentar till denna del av studien

När man som utomstående läser VSP i syfte att skapa sig en bild av klienterna blir det allmänna intrycket att informationen i många fall är ”tunn”. Detta kan givetvis förstås som att ett inomorganisatoriskt kodspråk används, där korta standardiserade begrepp fyller sin funktion givet att alla läsare/användare har tillgång till samma kodnyckel, dvs. att alla har samma syn på vad

exempelvis begrepp som ”risk”, ”missbruk” och ”motivation” betyder. Samtidigt framstår en påfallande stor del av VSP:erna som innehållsmässigt ofullständiga. Information saknas på många områden och det går inte att sluta sig till vad avsaknaden beror på. Beror det på att det inte funnits något att notera, eller att något funnits noterat tidigare, men reviderats bort vid någon tidpunkt, eller saknas information för att det bedömts som irrelevant? Utöver detta finns andra typer bortfall där information enligt systemet måste finnas, men ändå inte finns, tydligast vad det gäller noteringar om avslutade insatser. Kopplingen mellan identifierade behov och planerade och eller genomförda insatser är inte heller alltid tydlig. Avsaknaden av information om vem som noterat vad, och när det noterats försvårar också spårbarhet i tid och rum. Dessa observationer bidrar dock inte med någon ny kunskap om VSP som system betraktat, motsvarande påpekanden har gjorts tidigare, och då baserade på underökningsdesigner bättre lämpade för utvärdering och granskning (se kapitel 1). Vad vi kan kommentera här är att det tidigare sagda bekräftades och därmed ge en bild av det underlag vi kunde utgå ifrån.

Vinjettbaserade intervjuer

Det tredje delmomentet i studien var att genomföra vinjettbaserade intervjuer med kontaktmän och frivårdsinspektörer. En vinjett är en kortare fiktiv beskrivning av ett ”fall”, dvs. en händelse, en situation eller en process. Vinjetter konstrueras så att de är så verklighetsnära som möjligt, och de används för att studera och analysera människors *val och bedömningar* i olika sammanhang (Jergeby 1999). Metoden har ett brett användningsområde och används bland annat i studier av olika typer av bedömningar, exempelvis rättspsykiatriska utlåtanden (Morris m.fl. 2004), bedömningar av partnervåld (Aviam och Persinger, 2009) eller val av insatser inom narkomanvården (Malmström och Bryngelsson 2004). Genom att använda vinjetter kan man fokusera de olika val och beslut som sker under en process; och i denna studie är det VSP-processen som är av intresse.

Som metod anses vinjetter allmänt ge en god reliabilitet, dvs. de är tillförlitliga på grund av sin standardiserade design. Dess förmåga att verkligen mäta vad man avser att mäta, dvs. validiteten, är också god. En viss kritik mot vinjetter är att den goda interna validiteten (att alla svar utgår från samma förutsättningar) möjliggörs på bekostnad av den externa validiteten, dvs. generaliserbarheten (Jegerby 1999, s 30-31). Vi menar dock att denna risk är liten i vår studie eftersom klienttyperna i vinjetterna är statistiskt underbyggda representationer av en del av Kriminalvårdens klientpopulation.

På basis av det material som det första delmomentet gav, skapades fyra olika vinjetter: två ”anstaltsvinjetter” och två ”frivårdsvinjetter”. Dessa innehöll kortfattade beskrivningar av ålder, aktuell brottslighet, eventuell tidigare kriminalitet, erfarenhet av och inställning till alkohol och droger samt en överskådlig bild av klientens sociala omständigheter; ekonomi, boende, arbete/utbildning och familjeförhållanden. Vinjetterna konstruerades så att de skulle vara tydlig olika varandra, exempelvis avseende strafftid och tidigare kriminalitet (se Appendix 8.1). I samband med intervjuerna tillfrågades de intervjuade om beskrivningarna i vinjetterna uppfattades som realistiska och rimliga, vilket innebar att de genomgick en kommunikativ validering (Kvale, 1997). Samtliga intervjuade instämde i att bilderna som presenterades var trovärdiga, många sa sig ha träffat och arbetat med klienter som liknade vinjetterna i hög utsträckning. En av de intervjuade menade dock att det brast lite i trovärdighet då klienten i en vinjett beskrivs som förälder, vilket den intervjuade inte menade är särskilt vanligt hos klienter i den åldern.

Tre kontaktmän från vardera de fyra anstalterna och tre frivårdsinspektörer från vardera de två frivårdskontoren intervjuades, vilket ger totalt 18 personer. Urvalet av intervjupersoner på anstalterna gjordes i samråd med kriminalvårdsinspektör i egenskap av närmaste chef. De som valdes var bedömda såsom kunniga inom VSP-arbetet. Intervjuerna föregicks av information om studiens syfte, dess huvudmannaskap, resultatens publiceringsform(er), löfte om anonymitet samt att medverkan var frivillig. De intervjuade tillfrågades också om samtycke till inspelning av intervjun, vilket samtliga medgav. Vid varje intervjutillfälle diskuterades två vinjetter, vilket totalt gett 36 olika diskussioner om VSP.

Vid intervjuerna på anstalterna presenterades kontaktmännen för båda anstaltsvinjetterna (nr 1 och 2) och fick utifrån dessa föra en diskussion om vad, hur och varför som skulle ingå i en VSP för

dessa fiktiva klienter. På frivårdskontoren intervjuades tre generalister på det ena kontoret och tre specialiserade frivårdsinspektörer på det andra kontoret; två som arbetade med villkorligt frigivna och en som arbetade med skyddstillsyn. Även här skedde urvalet med hjälp av närmaste chef och samma information lämnades före intervjuerna. Här användes både anstaltsvinjetterna och frivårdsvinjetterna, och liksom i övriga intervjuer användes två vinjetter per intervju. Generalisterna fick en anstalts- och en frivårdsvinnett, medan specialisterna fick två inom sina respektive specialistområde. Intervjuerna tog i genomsnitt cirka 45 minuter, och allt material har transkriberats till text i sin helhet (totalt 290 sidor).

Observationer

Det fjärde momentet var en observationsstudie. Ursprungstanken var att denna skulle bygga på en etnografisk metod som kallas ”skuggning”, på engelska ”shadow writing”, (Halliday m fl 2008; Czarniawska 2011). Denna modell har visat sig effektiv när man vill följa och förstå tanke- och beslutsprocesser hos utredare inom kriminalvård. Metoden innebär att forskaren arbetar parallellt med den observerade tjänstemannen och att man därefter jämför vad de båda noterat så att det kan diskuteras, vilket gör att den observerades ställningstaganden blir tydliga. När observationerna inleddes framkom dock tidigt att skuggning inte var möjligt att genomföra fullt ut eftersom arbetet med VSP inte var så fokuserat att metoden var tillämplig. I stället fick en kombination av traditionell observation och skuggning göras.

Observationerna gjordes i den löpande verksamheten, men med specifikt fokus på arbete med VSP. I den mån det var möjligt att välja mellan olika situationer att observera valdes alltid VSP-arbete. Tidpunkterna för observationerna planerades också så att det i möjligaste mån gavs tillfälle till att observera just detta arbete. I strävan efter att utöver rena observationer komma nära tjänstemännens tanke- och beslutsprocesser i arbetet kombinerades observationerna med observatörens löpande frågor om de ställningstaganden som gjordes i arbetet. Det innebar att frågor av typen ”varför gjorde/sa du så?” och ”hur tänkte du där?” återkom i samband med observationerna. Utöver observationer av utförande av individuella VSP och annat löpande arbete i frivård och på anstalt deltog projektassistenten i kollegier och förkollegium där VSP diskuterades.

En socionom med masterexamen och bred yrkeserfarenhet från olika aspekter av planeringsarbete inom socialtjänsten anställdes som projektassistent för denna uppgift. I praktiken innebar observationerna att hon deltog i det löpande arbetet och gick där bredvid både kontaktmän på anstalterna och frivårdsinspektörer inom frivården. De arbetsplatser som besöktes var de två större anstalter som valts ut för studien och det frivårdskontor som arbetade med generalister. Dessa val gjordes med hänvisning till att det bedömdes som mer sannolikt att större enheter och de med lägre grad av specialisering har flexibla förutsättningar för att avsätta den tid som studien krävde. Totalt kom observationerna att omfatta ca 25 timmars arbetsplatsbesök per enhet, alltså 75 timmar allt som allt.

Observationerna nedtecknades i fältanteckningar där beskrivningar av observerade händelser kombinerades med citat från svar på ställda frågor. Anteckningarna noterades löpande i samband med observationerna eller direkt därefter och renskrevs senare till löpande text. I observationsstudier är det inte möjligt att bortse från att observatören filtrerar det som nedtecknas. Det är observatörens val att vad som skrivs ned och texten kan aldrig bli ”objektiv”, den kommer alltid att påverkas av observatörens referensramar. I arbetet med dessa fältanteckningar har vi varit helt införstådda med detta, så att vi i bearbetningen och tolkningen av materialet framför allt har lagt har vikt vid återkommande företeelser och delar av anteckningarna som direkt beskrivit händelseförlopp. Genom att projektassistenten varit noga med att också notera sina reflektioner parallellt med observationerna har det också varit möjligt att i bearbetningen urskilja vad som observerats och hur hon tolkat det. Situationer där projektassistenten inte riktigt kunnat följa det som skett har tydligt beskrivits. Det har t.ex. förekommit sådana situationer vid kollegier där genomgången gått mycket fort och där många kriminalvårdsspecifika termer och begrepp används i ett snabbt samtal. Projektassistenten har läst analysen som vi gjort av observationerna och därmed validerat att vår tolkning inte gått utöver det som kunnat betraktas.

Fältanteckningarna omfattar 113 sidors text och ger en mycket levande inblick i de situationer som observerats. De har bearbetats så att upprepade genomläsningar fått ge en bild av vilka teman som varit centrala och återkommande i arbetet med VSP. Dessa teman har därefter relaterats till projektets frågeställningar, varpå ytterligare genomläsningar har gjorts och ett urval av observerade situationer har valts ut för presentation i rapporten. Urvalet har gjorts för att illustrera variationen i arbetet, inga Extremsituationer eller allt för specifika fall har tagits med i rapporten, dels eftersom avsikten är att ge en bild av det löpande vardagliga arbetet, dels för att inte involverade personer skall kunna kännas igen.

Ett nordiskt perspektiv

Som ett sista delmoment har även en separat nordisk studie knutits till projektet. Verkställighetsplaner är inte specifikt för Sverige, motsvarande planeringar görs inom kriminalvård i många länder. Alla nordiska länders kriminalvård arbetar med någon form av planering av verkställigheten. Det som skiljer sig är *hur* man arbetar med planen (NSfK 2009). I Danmark finns t.ex. en nationell satsning på ”God løsladelse” (Servicestyrelsen 2009) och i Norge finns ”Tilbakaføringsgarantien” (Det Kongelige Justis- og Politidepartementet 2007-2008). I båda länderna är den individuella handlingsplanen central och kommunerna är i hög grad involverade. I svensk kriminalvård är visionen ”Bättre ut” och arbetet med VSP är centralt för att möjliggöra att klienterna kommer ”bättre ut”, och även i Sverige har kommuner och andra aktörer en central roll genom den så kallade normaliseringsprincipen (prop. 1982/83:85). Nordiska Samarbejdsrådet for Kriminologi (NSfK) bedrev ett projekt där just handlingsplaner och frigivning stod i centrum (Storgaard och Svensson, kommande). Detta projekt länkades till det nu aktuella VSP-projektet, vilket möjliggjort att aktuella nordiska erfarenheter ingår som referenspunkter i analysen av arbetet med VSP i Sverige.

Forskningsetiska aspekter

Det största materialet till denna studie består i intervjuer av tjänstemän som uttalar sig om sina arbetsuppgifter. Även om en del av materialet som samlas in rör enskilda personer som dömts för brott och deras verkställighet är det inte dessa personer som är i fokus, utan det är de professionellas bedömningar som studeras. Detta är samma fokus som vi hade i en tidigare studie av personutredningar (Svensson och Persson 2011). Etikprövningsnämnden fann vid prövningen av det projektet att forskningen ”inte är sådan att den omfattas av lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor.” (Regionala etikprövningsnämnden i Lund, Dnr: Etik:H15 2009/515). Då grunderna i projekten är desamma gjorde vi bedömningen att samma förutsättningar rådde för denna studie av VSP, varför etikprövning inte bedömdes som nödvändig. Arbetsprocessen har dock följt gängse lagar och riktlinjer om forskningsetik, varför uppgifter från handlingar har avpersonifieras, handlingarna i sig förvaras i låst utrymme och att såväl informerat samtycke som konfidentialitet har beaktats vid intervjuerna. Observationerna har dock inneburit att vissa klienter också blivit direkt berörda. Detta gäller i första hand genom observatörens närvaro vid olika former av möten mellan personal och klienter, exempelvis behandlingskollegium. I dessa fall har klienterna såväl muntligen som skriftligen informerats om studien och dess syfte (se Appendix 8.2) samt att observatörens närvaro vid exempelvis ett behandlingskollegium förutsätter klientens medgivande. Ingen av de berörda klienterna motsatte sig dock observatörens närvaro. Inga känsliga uppgifter har i studien eller rapporten knutits till person, i observationernas fältanteckningar har inga uppgifter om namn, hemort eller liknande noterats. Läsning av VSP har gjorts av Anders Persson som hade behörighet för detta inom sin anställning i Kriminalvården och inga uppgifter som kan knytas till personer har lämnats ut, ej heller har den typen av uppgifter använts i bearbetning. De uppgifter som förekommer om t.ex. brott, missbruk eller vilja till behandling är i såväl materialet som rapporten frikopplade från den person som de gäller.

Tidigare studier

VSP är och har varit föremål för löpande granskning sedan införandet, både inom och utom Kriminalvården. Det är således en relativt omfattande kunskap kring VSP som redovisades i inledningen. Vad det gäller mera akademiska studier däremot är utbudet magert, både i Sverige och internationellt. Inga studier som specifikt fokuserar arbetet med individuell planering under

verkställighet har gått att finna. Utöver uppsatser inom samhällsvetenskapliga discipliner är verkställighetsplaneringen i princip ett akademiskt utforskat område i Sverige. På uppsatsnivån berörs VSP i varierande omfattning, oftast som en del av den kontext man studerar; exempelvis socionomstudenterna Anita Nilsson och Linnéa Tingvalls (2008) magisteruppsats om kvalitetsarbetet på en öppen kvinnoanstalt. Mer sällan har VSP en central roll i uppsatsen, såsom i Jenny Tälths (2010) kandidatuppsats om samverkan mellan frivård och anstalt. Kunskapsläget är därför samtidigt omfattande och begränsat. Granskningarna ger en god bild av VSP sett ur ett resultatperspektiv, dvs. i förhållande till uppsatta riktlinjer och målsättningar. Viss uppmärksamhet har också riktats mot förutsättningar och hinder i arbetet. Det finns dock fortfarande kunskapsluckor kring vad det är som egentligen sker inom ramen för verkställigheternas planering och genomförande

Bearbetning och tolkningsramar

Materialen från de olika momenten har i ett första steg bearbetats och analyserats var för sig. Litteratur- och dokumentstudien har gett uppgifter för en kronologisk berättelse om grunderna för att VSP infördes och också gett inblick i den kritik som funnits. Av litteraturstudien framkom två centrala spår i organisationens ambitioner med verkställigheten och dess planering: Program och Utsluss. Dessa för organisationen viktiga teman har följt med i analysen av övrigt material.

Studien av statistik och verkställighetsplaner gav underlag för vinjetterna som används i intervjuerna. De transkriberade intervjuerna har analyserats genom upprepade och strukturerade genomläsningar. Ramen för tolkningen utgörs av projektets syfte och frågor, men därutöver är analysen empiristyrd, dvs det är de faktiska utsagorna som styr analysen. Detta innebär att mönster i texten har eftersökts, exempelvis vad det gäller frekventa beskrivningar, begrepp, ordval etc. Dessa mönster har sedan sorterats in under ett antal teman. Kvalitativa analyser bygger till del på bedömningar av rimlighet (jmf ”plausibility” Miles & Huberman, 1994, s. 246-248), vilket kontrolleras på andra sätt än kvantitativa analyser vars fokus riktas mot att finna statistiskt underbyggda samband. Därför har intervjuerna jämförts med observationsstudien, vilket validerat båda delstudierna då vissa teman återkommer i både intervjuerna och i observationerna.

Citat från intervjuerna används i rapporten för att levandegöra beskrivningarna. I vissa fall används citat för att exemplifiera sådant som är allmänt och vanligen förekommande, i andra fall för att belysa en specifik åsikt. Citaten är huvudsakligen ordagranna, men namn på personer, orter eller platser ersätts och likaså har vissa mindre korrigeringar gjorts för att försvåra identifikation. Hur citatet används framgår av sammanhanget i texten, och efter varje citat finns en identifikationskod. För läsaren fyller koden enbart funktionen att särskilja mellan frivårdsinspektörer och kontaktmän, i övrigt är uppgifterna avidentifierade (t.ex. ”K12”, som utläses Kontaktman, anstalt nr 1, intervju nr 2).

Fältanteckningarna från observationerna har bearbetats så att upprepade genomläsningar fått ge en bild av vilka teman som varit centrala och återkommande i arbetet med VSP. Dessa teman har därefter relaterats till projektets frågeställningar, varpå ytterligare genomläsningar har gjorts och ett urval av observerade situationer har valts ut för presentation i rapporten. Urvalet har gjorts för att illustrera variationen i arbetet, inga Extremsituationer eller allt för specifika fall har tagits med i rapporten dels eftersom avsikten är att ge en bild av det löpande vardagliga arbetet, dels för att inte involverade personer skall kunna kännas igen. De citat som förekommer ur fältanteckningarna är ordagrant återgivna, enligt samma modell som ovan beskrivits, medan vi för längre beskrivningar ur materialet gör referat ur anteckningarna för att på så sätt återge en mer fokuserad och läsvänligare text.

Bearbetningen av det empiriska materialet har härigenom lagt grunden för den presentation och empiribaserade analys som görs i resultatredovisningen i kapitel 4. Kapitlet delas in utifrån vad som framkommit om VSP som praktik och som retorik. I kapitel 5 följer en analys utifrån vad som framkommit i relation till organisations- och professionslogik. Dessa begrepp bygger på utgångspunkten att organisationslogiken avspeglar riktlinjer och ledningens avsikter med hur praktiken bör bedrivas, och professionslogiken avspeglar hur organisationens aktörer bedriver

arbetet och resonerar om sitt arbete. Denna analys innebär att resultaten från de olika momenten läggs samman, vilket möjliggör en jämförelse av de olika perspektiven både i fråga om retorik och praktik och om organisations- och professionslogik. I den avslutande diskussionen relaterar vi också till några teoretiska förklaringsmodeller som kan bidra till förståelsen av resultaten, men rapporten presenterar i huvudsak en empirisk analys av materialet.

RESULTAT

I detta kapitel redovisas vad som framkommit ur observationer och intervjuer. Kapitlet inleds med VSP i praktiken så att beskrivningarna av retoriken kan förstås i relation till den observerade praktiken. Varje del knyts samman för sig i detta kapitel, varefter de huvudsakliga resultaten sammanfattas och diskuteras i kapitel 5.

VSP i praktiken

Denna första del av kapitlet syftar till att klargöra hur själva arbetet med VSP går till. Underlaget utgörs av observationer vid två anstalter och ett frivårdskontor. I denna del presenteras de områden som särskilt tydligt framträtt i observationsanteckningarna. Det inleds med en beskrivning av det sammanhang där arbetet med VSP sker, följs sedan av tjänstemännens roll i förhållande till VSP, varefter synen på VSP presenteras, så som den framkommer i direkt anslutning till själva arbetet. Slutligen presenteras kollegieverksamheten och klienternas roll innan kapitlet avslutas med ett avsnitt om VSP:s roll i verkställigheten.

Sammanhanget

Det vardagliga sammanhanget på anstalt och i frivård är av helt olika slag. På anstalten finns klienter och tjänstemän ständigt i varandras närhet. I frivården sker klientkontakter på avtalade tider och det är också vanligt att det är en lekmanövervakare som har den kontinuerliga kontakten med klienten. Förutsättningarna för att planera verkställigheten ser därmed helt olika ut.

På anstalten är det kontaktsmannen som skall utföra VSP. Den enskilde tjänstemannen, vårdaren, har detta som en av sina många uppgifter och det blir en uppgift som underordnas de löpande rutinerna och händelser som inträffar. I observationerna framkommer att det inte alltid går att genomföra VSP när det är avsett, och att klienten inte i förväg är informerad om när det kommer att ske. Vårdaren planerar in detta som en aktivitet bland andra under sitt arbetspass, men sen är det beroende på bemanning, promenad, transporter och mer akuta händelser om det blir möjligt att genomföra den dagen. Flera vårdare berättade i samband med observationerna att de främst gjorde VSP på kvällar och helger när det är lite lugnare på anstalten. Det framkom också i praktiken, och observationer av VSP-arbete fick förläggas till kvällstid.

I det löpande arbetet på anstalterna finns en ton av miljöterapeutiskt och uppfostrande arbete. Det råder en jargong inne på anstalten där personal och intagna kan "munhuggas", men med viss värme, och i korta, snabba samtal är det vanligt att personal faller kommentarer om beteenden i syfte att påverka. Det kan t.ex. handla om att inte använda för mycket parfym, att inte ha skorna uppe i soffan eller annat. Det motiveras av en vårdare med att "*Om de inte får lära sig respekt här inne, hur skall det då gå därute?*". I dessa löpande samtal sker också en del av planering och uppföljning. Klienter kommer till vårdare på kontoret för att ringa arbetsförmedling, socialtjänst eller annan extern part och vårdare ställer korta frågor när de möter klienter i korridoren, av typen "*Har du ringt soc?*". Därmed sker en del av planeringen och uppföljningen i mikromöten i det löpande vardagsarbetet, men detta ser man som skilt från VSP-arbetet. VSP beskrivs framför allt som det man gör vid datorn, inte primärt som planeringen med klienten.

På frivården är klienter och tjänstemän separerade och möts framför allt i samband med avtalade möten. Det ger mötena en annan inramning och är också mer tydligt avgränsad i tid och rum. I det löpande arbetet har frivårdarna kontakt med lekmanövervakare som rapporterar in uppgifter om klienterna och om kontakten med dem, denna information blir en del i VSP och förs in såväl där som i andra administrativa system. För frivården blir därmed VSP i högre utsträckning ett administrativt system än något som används i det direkta klientarbetet. Det direkta klientarbetet innehåller, utöver kontakter med klienter och lekmanövervakare, också kontakter och möten med samarbetspartners. Representanter för socialtjänst och andra myndigheter har kontakt med klienter även på anstalt. Men när de lever sitt liv ute i samhället är de andra myndigheternas ansvar tydligare, vilket tydligare motiverar samarbetsmöten mellan tjänstemän i olika organisationer, och ibland även med klienten närvarande. I dessa möten görs också delar av VSP-arbetet, men dokumentationen

sker först efteråt eftersom VSP är specifik för Kriminalvården och de andra myndigheterna har andra planerings- och dokumenteringsinstrument. Trots att mötena mellan klient och frivård är mer avgränsade finns det även i dessa ett inslag av småprat där planering stäms av och viss vägledning sker. Det är dock inte helt enkelt att avgöra var gränsen går mellan allmänt småprat och utbyte av information som kommer att skrivas in i VSP. Vad som hamnar i VSP är avhängigt både vad som blir sagt och vad frivårdaren väljer att ta med när dokumentationen görs.

I småpratet mellan andra arbetsuppgifter berättade vårdare om att frivården var involverad i arbetet med VSP, men vid de tillfällen VSP-arbetet direkt observerades var frivården en instans bland andra som skulle kontaktas för vissa frågor. Det framkommer också att misstro riktas mellan enheterna, där den egna enheten anses vara den som gör rätt, men ofta tas den andra enhetens information som given. Men det förekommer också att kritik riktas mot kollegor inom den egna organisationen, kollegor som inte gör så som man avtalat, eller har i uppdrag. Därmed går det inte utifrån denna studies observationer att se hur relationen mellan anstalt och frivård är generell i VSP-arbetet. Vi kan notera att det förekommer kritik, men observationerna gav väldigt lite information om utbytet mellan enheterna, så det går inte att dra några slutsatser av det.

Tjänstemannens roll

Eftersom sammanhangen är olika och även yrkeskategorierna på anstalt och frivård är olika är också deras yrkesroller olika. På anstalt är vårdarna kontaktmän för några intagna. De som medverkade vid observationerna hade vanligen tre intagna som de var kontaktman för. Kontaktmannen är den som gör VSP med den intagne. I det löpande vardagsarbetet är det inte alls givet att det blir kontaktmannen som följer ärendet. Den intagne kan ringa till andra myndigheter med hjälp av annan personal. Det är inte alls givet att kontaktmannen är i tjänst när kollegium hålls och det är inte heller givet att kontaktmannen är den ende som har planering för klienten. T.ex. förekom i samband med observationerna att en kontaktman planerat göra VSP med "sin" klient, men annan personal hade vid samma tidpunkt planerat annat frigivningsförberedande ärende med samma klient. När inte kontaktmannen är närvarande kan annan avdelningspersonal ta över uppgifterna tillfälligt. På så sätt markeras att kontaktmannskapet inte är något som är personbundet, utan mera en funktion bland andra i arbetsdelningen på anstalten.

Inom frivården är varje tjänsteman handläggare för vissa ärenden och utbytbarheten är inte lika uppenbar. Därmed blir yrkesrollen både tydligare och mera personbunden. I frivården får VSP också en tydligare roll som dokumentationsredskap genom att samma tjänsteman kan skriva in uppgifter parallellt i flera system. Ett sådant exempel är när frivårdaren efter ett samtal med en lekmanövervakare skriver in samma uppgift dels i det klientadministrativa systemet (KLAS), dels i VSP och dessutom resonerar om att det kanske borde ha förts in under flera flikar i VSP.

Ingen av grupperna uppvisar någon specifik professionell expertis i sitt konkreta arbete. De har ett professionellt förhållningssätt såtillvida att de agerar såsom tjänstemän, men det syns inte några tydliga tecken på användning av expertkunskap eller hänvisning till vetenskapligt stöd för arbetet i dess konkreta utförande. Forskning och expertis beskrivs som något som andra har, och som ligger till grund för paketerade lösningar som kan användas. Några av de tjänstemän som observerats uttrycker att de är mycket nöjda med Kriminalvårdens omvandling till en verksamhet som jobbar utifrån vetenskap och evidens och talar i positiva ordalag om organisationens satsning på enhetlighet och program som är vetenskapligt utformade och utvärderade. "Förr kunde varje anstalt köra sitt eget" säger en tjänsteman "Man hade ingen aning om det man gjorde verkligen funkade". Däremot avspeglas ingen kunskap om att det man gör i det dagliga arbetet sker för att man vet att det fungerar, det är avsevärt vanligare att man motiverar sina handlingar antingen med att man fått direktiv om att något skall göras, eller att det finns rent medmänskliga motiv till att man gör som man gör.

Idén om att arbeta evidensbaserat förekommer i det löpande arbetet, men vems evidens man hänvisar till eller på vilka grunder man gör sina bedömningar går inte att utröna. De observerade tjänstemännen relaterar inte till att de själva har kunskapen. Istället framträder, både på anstalt och i frivård, tjänstemän som följer föreskrivna regler och tillämpar dem så att de skall uppfylla sitt uppdrag. När observatören frågar varför viss information inhämtats från klienten är svaret inte

sällan så som en uttryckte det: *"Jag behöver inte informationen, men det är tomt i VSP"*. Detta förhållningssätt kombineras med ett mått av civilturage och självständighet där man väljer att frångå regelverk till förmån för klienter i vissa fall. Dessa fall kan grundas på personliga erfarenheter eller uppfattningar, som när anstaltsklienten som ännu inte kvalificerat sig för att få ringa telefonsamtal ändå får ringa till sin mor på hennes födelsedag för att tjänstemannen träffat modern i samband med sonens inskrivning och då sett att de har en mycket god relation.

Oavsett motiven, om det är baserat på kunskap, erfarenhet eller personliga värderingar, så vittnar denna typ av avsteg från rutinerna om ett engagemang för klienterna som kan hänföras till det som Lennart Lundquist (1998) talat om som demokratins väktare, dvs. tjänstemän inom offentlig förvaltning som har ett "offentligt etos" och försvarar grundläggande demokratiska principer. Lundquist har beskrivit att man som tjänsteman i offentlig sektor har fyra sätt att förhålla sig: man kan vara lojal, man kan protestera, man kan obstruera och man kan göra sorti, dvs. lämna verksamheten. I observationerna framkommer en viss grad av lojalitet, väldigt lite protest och löpande obstruktioner där regelverken hanteras utifrån tjänstemännens egna bedömningar, med argumentet att det gynnar klienten. Sorti, dvs. att någon lämnar verksamheten, har inte uppmärksammats i denna studie och hade inte heller varit möjligt att se med denna metodologiska ansats.

Engagemanget för att hjälpa klienterna hämtas ibland från personliga erfarenheter, där t.ex. tjänstemän relaterar till hur problem för anhöriga hanterats, eller till erfarenheter i yrket, där man relaterar till hur andra man gjort med andra klienter. Bilden av yrkesrollen framträder därmed såsom tjänstemän med engagemang för klienterna och med vilja att uppfylla sitt uppdrag.

Trots de olika förutsättningarna finns det många likheter i tjänstemannarollen inom frivård och anstalt när det gäller VSP. Inom respektive enhet finns också någon VSP-ansvarig som har tolkningsföreträde över vad som skrivs i VSP och det förekommer frekvent att det som har noterats under någon flik ändras av någon som kommer senare i handläggningskedjan eller som är överordnad. Det innebär att VSP inte är ett instrument som den enskilde tjänstemannen kan ansvara för, det är Kriminalvårdens verktyg. Detta bidrar till att dämpa möjligheten för såväl att den enskilde tjänstemannen utvecklar specifik professionalitet med kunskapsbaserad expertis. Det som är allas blir lätt till något som ingen känner ansvar för och det har i observationerna inte framkommit att tjänstemän uttalat eller uppvisat ett tydligt engagemang för någon specifik klients VSP, däremot för VSP-arbetet generellt.

Datorfokuserat, klientfokuserat eller dokumentationsfokuserat arbete

På båda typerna av enhet, frivård och anstalt, motiverar man VSP med att det skall göras. Det framkommer i utsagor som *"För att HK säger de"*, ett sätt att argumentera som återkommer vid upprepade tillfällen vid observationerna. VSP beskrivs för klienterna, lika väl som för observatören, som ett instrument som reglerar verkställigheten. Själva arbetet med klienterna är däremot något som sker parallellt med VSP.

Observationerna har visat att man kan dela in sätten att göra VSP i tre olika grundformer: *Datorfokuserat*, *Klientfokuserat* och *Dokumentationsfokuserat*. Dessa skall ses om idealtyper och det förekommer naturligtvis också många variationer där arbetssättet från de olika grundformerna kombineras.

Det datorfokuserade sättet att arbeta med VSP innebär att tjänsteman och klient möts vid en dator och samtalet löper genom att de båda har blicken riktad mot en datorskärm, inte mot varandra. Det kan förlöpa som vid en av observationerna:

Kontaktmannen ber klienten sätta sig sidan om henne vid datorn och säger *"Nu skall vi göra VSP"*, varpå klienten undrar *"och det är?"*. Kontaktmannen svarar att det är *"Verkställighetsplanering, vad du skall jobba med medan du är hos oss. Jag har tagit fram domar och yttranden"*. Därefter börjar de tala om datum för olika händelser. Kontaktmannen börjar så gå igenom olika flikar i VSP direkt på datorskärmen och förklarar för klienten hur de fungerar.

De börjar med Bakgrundsfaktorer. Kontaktmannen går igenom klientens aktuella brott, konstaterar ”Partnervåld har du inte” och kryssar i den uppgiften.

Genomgången av VSP-flikarna fortsätter sedan med flik för flik och ruta för ruta. I början berättar klienten en del omkring varje tema, kontaktmannen svarar kortfattat och går vidare till nästa ruta eller flik och successivt genom samtalet lämnar klienten allt mindre information, men besvarar frågorna som ställs.

När de kommer till Dynamiska faktorer undrar kontaktmannen om klienten inte har funderat på att flytta. Han svarar ”Jo”, vilket leder till att kontaktmannen säger ”Jag sätter åtgärdsbehov där, så kan vi börja kolla på lägenheter”. Lite senare kommer kontaktmannen till rubriken Klientens inställning och skriver där in ”Vill ha eget boende och planerar att flytta”. Något egentligt resonemang förs inte om hans intresse att flytta, däremot får han frågan om vilka han kan kontakta för att kunna flytta. Han nämner att han bara har lösa planer, men kan kanske prata med en kompis. Kontaktmannen skriver in ”Boende skall sökas under verkställigheten” utan att diskutera vidare och i åtgärdsrutan för kriminalitet fyller hon i ”Ska flytta för att bryta mönster”. Klienten säger ”OK” och kontaktmannen fortsätter arbeta med dokumentet i datorn genom att klippa ut och klistra in information i dokumentet utan att höra klientens synpunkt.

Presentationen här ovan är endast ett exempel på hur ett VSP-samtal kan gå till. Kontaktmannen är aktiv och arbetar med VSP-dokumentet i datorn flik för flik, men under processen blir uppgifterna som fylls i allt mindre relaterade till klienten. Resultatet blir att VSP-dokumentet fylls i medan klienten följer det som sker, men utan att det egentligen handlar om klientens planering. VSP blir något som sker i interaktionen mellan kontaktmannen och datorn.

För att nyansera bilden av arbetet kan en helt annan typ av VSP-samtal beskrivas och vi går då över till ett **klientfokuserat sätt att göra VSP**. Detta sätt kännetecknas av att klientens verkställighet och livssituation är i fokus och samtalet ser utan datorstöd. Det är ett samtal som sker i frivården, i ett möte i lånad lokal:

Samtalet inleds med en genomgång av reglerna för den aktuella domens verkställighet och går därefter över till en diskussion om förslag på lekmanövervakare. Klienten har ett eget förslag och även eget förslag till en önskad samhällstjänstplats. Därefter leder frivårdaren in samtalet på att meningen med påföljden också är att klienten skall konsumera mindre alkohol. Klienten säger ”Jag ha mycket bagage och det kommer fram när jag dricker”, vilket frivårdaren leder vidare till ”Känner du att du har mycket bagage kanske en professionell samtalskontakt kunde vara bra?” och därmed inleds ett samtal om klientens tidigare erfarenheter av sådant stöd. Det leder till att frivårdaren för samtalet vidare till att handla om aggressionsproblem och att klienten är dömd för misshandel, vilket gör att samtalet fördjupas ytterligare kring klientens situation. Efter en stunds samtal säger frivårdaren ”I Kriminalvården ska vi göra en verkställighetsplan med vilka mål du skall nå om ett år. Jag vill att du ska minska alkoholintaget eller bli helt nykter.” och knyter ihop detta med de idéer om möjliga lösningar som man diskuterar tillsammans.

I detta samtal kommer klientens situation först, men i ljuset av att man planerar för verkställigheten, och när man funnit något att arbeta med, och även hur det skall ske, då presenteras VSP. Samtalet fortsätter sedan kring andra teman, bostad, familj, program, arbete, försörjning. Samtalet avslutas såsmåningom med att klienten tillfrågas om han har någon fråga. När frivårdaren efter samtalet skall beskriva sina ställningstaganden i samtalet för observatören relaterar han till flikarna och rubrikerna i VSP, men han har inte talat om dem inför klienten.

De två exemplen skall ses som två olika sätt att hålla VSP-samtal. De är hämtade från anstalt respektive frivård, men det innebär inte att det är den specifika enheten som avgör hur samtalet förs. Det skulle kunnat vara ett formulärstyrt samtal i frivården, lika väl som ett fritt samtal på anstalt. Avsikten med de två referaten är att visa på variationen i hur VSP-samtal kan föras, inte att jämföra anstalt och frivård.

En tredje typ av VSP-arbete är däremot mera typisk för frivård, eftersom klienterna där inte är på samma plats som tjänstemannen. Det handlar då om en frivårdare som sitter på sitt kontor framför datorn och här ser vi exempel på **dokumentstyrt arbete med VSP**, där det är tjänstemannen som jobbar med dokumentet, medan klienten endast medverkar i andra hand, eller på distans. Här framkommer inget som avspeglar att klienten vet om att det som sägs nedtecknas i en plan för verkställighet. Referatet nedan kommer från observation av en frivårdare som sitter på kontoret och arbetat.

Hon öppnar en VSP och börjar klippa och klistra i informationen som finns där. Hon tar bort de åtgärdsbehov som fanns tidigare med motiveringen ”*det är ju ett halvår sedan*”. Sedan går hon vidare till nästa VSP, ringer upp en klient som hon inte får tag på. Hon går direkt efter det vidare till nästa klient där hon ringer upp en boendestödjare, får inte tag på denne och ringer klienten själv. De pratar en stund om hur klienten har det just nu, medan frivårdaren i datorn öppnar VSP:n. Observatören frågar efter samtalet efter vad planeringen som finns för klienten innebär, varpå frivårdaren svarar ”*det vet jag inte*” och påtalar att den blev gjord innan hon tog över ärendet. Dagens samtal handlade mer om att kolla hur klienten mår eftersom han uteblivit från möte vid två tillfällen. En stund senare, och efter samtal med en annan klient, ringer boendestödjaren upp och de pratar om klientens psykiska hälsa och hur boendestödjaren arbetar med den. I samtal med observatören beskriver frivårdaren sin roll som samordnare, medan det egentliga arbetet med klienten sker av boendestödjaren och att förbättrad psykisk hälsa kan hindra återfall i brott. Även om samtalen med klienten och hans boendestödjare har handlat om både hans situation och vad som görs för att främja den förs detta inte in i VSP.

I detta VSP-arbete och klientarbete sker arbetet ”by proxy”, dvs. genom någon annan. Frivårdare kontrollerar att något sker och vad som sker, men det direkta arbetet utförs av någon annan. Både planering och genomförande. Vissa delar av det arbetet förs in i VSP, andra inte.

I de tre exempel som här visats på hur VSP kan genomföras skiftar fokus på vem eller vad som är centralt. I det datorfokuserade arbetet möts klient och tjänsteman vid datorn och det är datorn som är i centrum. I det klientfokuserade arbetet möts klient och tjänsteman i samtal om klientens situation och planering och i det dokumentationsfokuserade arbetet är tjänstemannen ensam vid datorn, men hämtar in information om klienten. Vad vi kunnat se är att det finns olika sätt att göra VSP, men denna studie kan inte säga något om vilken form som är vanligast förekommande. Däremot kan vi se att VSP-dokumentet har stor betydelse i alla tre formerna, tjänstemannen finns också alltid med, men klientens roll i förhållande till VSP är inte lika uppenbar.

Dokument och utredning i fokus

”VSP är en process” säger en personalrepresentant i samband med observationerna och lägger till ”*inget är hugget i sten*”. Det framgår också tydligt att VSP inte är något som genomförs vid ett specifikt tillfälle, det pågår ständigt, eller i alla fall vid icke tydligt definierbara tillfällen. VSP baseras på material som hämtats från personutredningen som utförts före domen och kompletteras därefter med information från klienten just för VSP:n i sig, men också från andra källor under verkställigheten, såsom utfall av specifika utredningar som ASI, eller utsagor under förhör pga. misskötsamhet på anstalt.

Eftersom information från vitt skilda källor förs in i VSP och olika personer reviderar befintliga anteckningar är det inte enkelt att definiera vad som är i fokus för VSP, vem som står bakom det som skrivs in eller hur tanken om planeringen är. Däremot kan man se att det som är i fokus för VSP-arbetet är att göra VSP. Det är alltså dokumentet i sig som är i fokus. Klienten, verkställigheten och livet efter verkställigheten är underordnade dokumentets betydelse i VSP-arbetet. Under observationerna talade observatören om ”*planering*”, men det var vanligen inte något begrepp som förstods av personalen, man kommenterade det oftast undrande med ”*Menar du VSP?*”.

VSP som begrepp är också det som används i kontakten med klienterna, kanske mer på anstalt än i frivård, men det förekommer vid båda enheterna. Man talar med klienterna om att ”*Vi skall göra en*

VSP” och man talar sinsemellan inom personalen om ”*Jag skall ha ett VSP-samtal*”. Man talar inte om att man skall planera för klienten, eller utreda något. I samtalen är det utredningen som är i fokus. VSP-samtal har utredande karaktär och fokuserar därför samlande av information. Någon beskriver det som att VSP handlar om att utreda och planera, men i det konkreta arbete som observerats är planering underordnat utredande.

Det är olika betoning på olika områden beroende på om VSP görs på anstalt eller i frivård. Inom anstalterna ser man särskilt till säkerhetsrisker, kvalifikationstider för permissioner och utsluss och inom frivård betonas dynamiska faktorer och deras utveckling. I observationerna framkommer också skillnad en att man inom anstalterna i liten utsträckning uppmärksammar familjesituationen och klienternas barn, medan man på frivårdskontoret lägger sig mycket vinn om att beakta barnperspektivet i de fall klienterna har barn.

Kollegier

Både på anstalt och i frivård presenteras kollegiet som något som sker för att man skall ha kontroll över vad Kriminalvården gör under verkställigheten. Kollegierna beskrivs ske för att de skall ske och för att slå fast hur arbetet skall utformas. Liksom övriga moment i VSP-arbetet kan kollegier anta olika form. I studiens observationer finns tre olika typer av kollegier från anstalt: med ett ärende, med flera ärenden och förkollegium. Från frivårdsobservationerna finns bara kollegium med flera ärenden. När det endast är ett ärende som diskuteras vid kollegium blir det enklare att följa det som sker. Ett exempel följer nedan:

Före kollegiet har en vårdare och en kriminalvårdsinspektör en genomgång av ärendet. Kontaktmannen skulle egentligen ha varit med, men har semester, därför har den deltagande vårdaren pratat lite med klienten för att få veta vad han vill. Det är ett uppföljningskollegium. Kriminalvårdsinspektören sitter vid datorn med klientens VSP uppe på skärmen och vårdaren sitter bredvid hennes skrivbord. Kriminalvårdsinspektören inleder med att säga att klienten vill ha utökad frigång och jobba i verkstaden. Vårdaren säger att hon precis nu har pratat med klienten och att han vill kunna gå ut på frigång. ”*Riktpunkten, vill han att den ändras?*” frågar kriminalvårdsinspektören. Vårdaren svarar att han vill ha den ändrad till en månad tidigare och kriminalvårdsinspektören frågar vad anledningen skulle vara till detta. ”*Hans kriminalitet och missbruk har gått åt rätt håll*”, säger vårdaren. ”*Hans sociala situation, lägenhet*” frågar kriminalvårdsinspektören och samtalet dem emellan fortsätter område för område. I samtalet lägger de också upp vad de förväntar sig i mötet med klienten. Kriminalvårdsinspektören frågar om han sagt något om NA¹³. ”*Det tycker jag är bra om han gör självmant utan att vi frågar*”, fortsätter hon. ”*Då kan man lättare lita på det. En månad kvalltid, då är vi snälla.*” Vidare förtydligar, eller möjligtvis motiverar hon: ”*Han är en etta*¹⁴. *Kriminaliteten har tydligt planat ut. Syftet med att sänka kvalltiden är att han ska få utökad frigång tidigare*”. Diskussionen fortsätter och avrundas med att dels stämna av frivårdens syn på planeringen, dels huruvida klienten skött sig under anstaltsvistelsen. De enas i sin syn på planeringen innan de möter klienten i kollegium.

Sjelva kollegiet äger rum i ett samtalsrum. Klienten kommer in och de tre sitter i fätöljer runt ett litet bord. Kriminalvårdsinspektören inleder: ”*Nu träffas vi igen. [Kontaktmannen] har semester men du och [vårdaren] har pratat*”. Vårdaren tar vid: ”*Du har gått 12-steg och gjort ASI. Det vi kan se är problem är det här med missbruk och kriminalitet, även om det har skett en förändring.*”. ”*Drastisk*”, flikar klienten in. Vårdaren frågar vidare hur det är med psykiska hälsan och säger att ”*du har varit i kontakt med psykiatrin och berättade precis för mig att läkaren har skickat en remiss*”. Kriminalvårdsinspektören: ”*Förra kollegiet sa du att du vill ha utökad frigång. Vi var då kritiska till att du skulle vara på en bilverkstad men har nu pratar med Frivården som pratar mycket gott om arbetsplatsen*”. Klienten poängterar att han försöker söka sig bort

¹³ NA avser här sannolikt rörelsen Anonyma Narkomaner (”Narcotics Anonymous”)

¹⁴ ”Etta” relaterar här till hur klienten är klassificerad i relation till sin droganvändning. Bedömningen sker på en tregradig skala 0-1-2.

från kriminellt umgänge. "Jättebra", säger kriminalvårdsinspektören. De tre diskuterar arbetsplatsen och beskriver dess förtjänster. Vårdaren säger sedan att sysselsättningen ska kombineras med kontakt med socialtjänst och program på frivården. Kriminalvårdsinspektören frågar hur det har gått med 12-stegsbehandlingen. "Bra", svarar klienten och tillägger att han skulle kunna gå och kolla på NA-möten ute. Klienten berättar också att han under flera år har trappat ner på missbruket och att han vill sluta och berättar även lite om sin familjesituation. Därefter går kriminalvårdsinspektören över till: "Din riktpunkt för permission är [datum]". Klienten: "Går det att ändra?". Kriminalvårdsinspektören: "Går och går. Men du behöver ju ha en 24-timmars för utökad frigång¹⁵. Och Frivården måste ha varit på besök hemma hos dig. Utifrån vad [12-stegsterapeuten] och [vårdaren] säger och att du sköter sig här så flyttar jag kvalitiden till [en månad tidigare]. Men anstalten yttrar sig ju bara så frivården måste säga sitt. Då har vi varit tillmötesgående". Klienten instämmer, kriminalvårdsinspektören berättar att hon tycker det ser bra ut, att hon först varit skeptisk till bilverkstaden och att hon är mån om att klienten skall fortsätta arbeta med missbruket.

Sammanlagt varar kollegiet i 30 minuter. Det ovan refererade är centrala punkter i samtalet. När det avslutas sker det med frågan om klienten vill ta upp något mer. Alla tre involverade förefaller nöjda med kollegiet. Det har stämt väl med det upplägg som de två tjänstemännen gjorde före och man har mött klienten och gjort en gemensam plan för utslussning från anstalt. I referatet ovan kan man säga att förkollegium och kollegium sker i direkt anslutning till varandra, även om man inte benämner det så. Vid ett större förkollegium går man igenom flera ärenden. I ett observerat förkollegium diskuterades 15 ärenden på knappt två timmar, vilket blir ungefär åtta minuter per klient. Ur fältanteckningarna från detta förkollegium:

Rummet där förkollegiet hålls är cirka 20 kvadratmeter och har ett litet skrivbord där vi tränger in oss. Vid ena väggen står ett skrivbord med en dator. Klienthandläggaren sitter vid datorn. Hela väggen över henne täcks av en duk där datasystemet VSP är projicerat från datorn. Övriga deltagare, kriminalvårdsinspektör och tre vårdare från olika avdelningar, sitter vända mot duken. Under mötet läser de närvarande klienternas VSP på väggduken medan de diskuterar ärendena. Det är mycket sällan som någon tar ögonen ifrån duken, även vid direkt dialog. Klienthandläggaren bläddrar oupphörligen igenom flikarna i VSP hela tiden medan klienten avhandlas. Allt går väldigt snabbt och det är ingen paus mellan klienterna.

Klienthandläggaren läser snabbt upp information om klient 1, bläddrar igenom samtliga flikar och rullar ner samtliga rullister så att alla kan kunna läsa vad som står i planeringen. Det går väldigt fort, men hon stannar till på bakgrundsfaktorer och dynamiska riskfaktorer. En vårdare lägger in: "Han ska på utökad frigång. Inte så mycket att orda om" och klienthandläggaren fyller i: "Du har skrivit ett yttrande som jag har godkänt. Säger frivården något?" Man tar upp frågan om program, arbetsgivarens yttrande, förhållande till droger, hälsa, tidigare straff och avrundar "Låg risk för misskötsambet och återfall. Då ska vi inte sätta mycket resurser. Och säger Frivården att det är ok så." Sedan fortsätter ärendena ett efter ett. För klient 2 diskuteras behandlingshem, som socialtjänsten inte är villig att bekosta och man diskuterar program inom Kriminalvården, men konstaterar "Han kämpar. Han vill ha något strukturerat att gå till samma dag som han kommer ut för att inte falla emellan", men finner ingen lösning på något alternativ. Klient 3 är uppe för "initialkollegium", VSP läses upp om man diskuterar umgänge med person som inte verkar anses som lämpligt umgänge. Missbrukssituationen diskuteras och klienthandläggaren går in och ändrar uppgifterna i VSP. För denna klient diskuteras också kvalifikationstid för permission och kriminalvårdsinspektören säger "Jag vill höja kvalitet med 2 månader på grund av missbruk och två tidigare domar. Kan vi köra på det?" Det hörs lite mmm-ande och någon som säger ja. Uppgifter kollas upp och vid olika frågor söks olika uppgifter i VSP:n. Någon fråga leder

---

¹⁵ "24-timmars" innebär en permission som sträcker sig över 24 timmar.

också över till det klientadministrativa systemet KLAS. Sedan kommer man in på frågan om program och vad som kan vara lämpligt, men kommer fram till att man först behöver veta mer om missbrukssituationen och att det bör göras en ASI på klienten för att se hur stort missbruksproblemet är.

Den fjärde klientens VSP innehåller mycket information, vilket möts med kritiska kommentarer. När man kommer in på den femte klienten noterar man att det gått mycket tid och att man behöver skynda på, *"Vi får rassla iväg här"*. När man kommer till dynamiska riskfaktorer tittar kriminalvårdsinspektören på informationen från VSP och säger *"Vi ändrar nej till ja på alkohol åtgärdsbehov. Vi har ju satt en etta på alkohol"*. Sjätte klienten har kort straff, skall inte ha övervakning efter villkorlig frigivning och inga permissioner. Han har i VSP bedömts som "låg" i riskbedömningen, vilket ändras till medel för att han klassificerats som "2" för narkotika missbruk. Den som gjort VSP är med, men säger inget när kriminalvårdsinspektören ändrar riskbedömningen och hon får inte heller någon fråga om sin bedömning av att risken skulle vara låg. Däremot får vårdaren en fråga om klienten har någon behandlingskontakt, men uppger då att hon inte kommer ihåg hur det var med det. När denna klient diskuteras saknas bedömning av åtgärdsbehov, vilket föranletts av att kontaktmannen fått avbryta VSP för att åka på transport. Diskussionen om denna klient fokuserar permissioner och program i relation till psykisk hälsostatus. Ingen uttalar något om att det i den på väggen projicerade VSP:n också nämns risk för suicid.

När man kommer till den sjunde klienten uppkommer en diskussion om genomförandet av det kommande kollegiet. Klienten har stark social fobi och pratar inte svenska. Tolk har inte beställts till kollegiet, varför man bestämmer sig för att tala engelska på kollegiet, ett språk som inte är klientens och som även personalen uttalar problem med att hantera. Klient nr 8 har också en VSP med mycket information, varför kriminalvårdsinspektören säger: *"Säg till kontaktmannen att vi får städa här, säger hon till vårdaren. Det är mycket text"*. Nionde klienten har en ordnad social situation, inget missbruk, men tre domar och man höjer därför återfallsrisken från låg till medel, liksom att man höjer kvalifikationstiden för permission. Allt går nu mycket fort. VSP för tionde klienten är inte klar och kriminalvårdsinspektören konstaterar *"Han är inte färdig. Den här kan vi inte fastställa. Säg åt [kontaktmannen] att fylla i vad vi tycker om alkohol och narkotika. Tycker klienten ja, då tycker vi det också."* Elfte klienten benämns av vårdare som *"en lurig kille"*. Han skulle ha haft utsluss via behandlingshem, men informationen i VSP hänger inte riktigt ihop. Man tittar igenom det som hänt under hans långa verkställighet, men får inte den information man söker. För tolfte klienten finns också mycket text, det finns ASI-utredning och nätverkskartor. Deltagarna i förkollegiet är besvärade av mängden text, men kriminalvårdsinspektören noterar också att *"Dom jobbar hur bra som helst"*. Trettonde klientens VSP brister i information, en vårdare säger: *"Det är nästan inget gjort här"*. När man så, efter nästan två timmar kommer till klient nr 14 säger kriminalvårdsinspektören *"det är så mycket text att jag inte orkar läsa"* medan en vårdare kommenterar att luften är slut i rummet. Femtonde klienten har nyligen anlänt till anstalten och kriminalvårdsinspektören noterar att denna inte måste tas upp nu, men det finns ändå en hel del information i VSP, mycket under misskötsamhet, men inget om frivård. Under genomgången rensas information i dokumentet och kriminalvårdsinspektören säger *"Här kan man rensa också, mycket ord. Ta bort det som inte stämmer"*. En del text raderas, men man för ingen diskussion om det. Istället konstateras att den behöver arbetas lite mer genom att kriminalvårdsinspektören säger: *"OK, lite mer jobb på den. Så får vi vila ögonen"*.

Kriminalvårdsinspektören har tolkningsföreträde i alla diskussioner om ärendena, vårdarna bidrar med information, men tolkningen ligger hos kriminalvårdsinspektören och klienthandläggarens roll är att leta fram relevant underlag, VSP eller annat, och revidera texten. Under förkollegiet ändras både information och planering i VSP utan att klienten är närvarande och utan att noteringar görs om vem som ändrar eller varför det sker. Komplexa situationer som beskrivs försvårar hanteringen

vid förkollegiet och den korta tid som står till förfogande leder till hastiga ställningstaganden. Det som fokuseras är framför allt program, kvalifikationstid för permissioner och riskbedömning.

När man följer VSP från genomförande via förkollegium till kollegium blir det uppenbart att VSP är en process, det görs kontinuerligt förändringar. Vid de ursprungliga noteringarna kan klienten ha varit närvarande, vid förkollegiet är det inte så, där är det enbart tjänstemän som arbetar med dokumenten. I nästa steg, kollegiet, kommer åter klienterna med i bilden. Även i kollegiet kommer ärendena löpande efter varandra, men här ägnas lite mer tid, cirka 20 minuter per klient, och det som sker liknar det ovan beskrivna kollegiet med en person, men naturligtvis med variation utifrån klienternas situation och respons.

Behandlingskollegiet äger rum i rummet där klienterna har sina olika behandlingsgrupper. Rummet är inrett som ett mötesrum med ett ovalt och långt bord. Det finns en whiteboard på en vägg och de andra väggarna täcks av blädderblocksblad som tycks vara klienternas arbetsmaterial från diverse grupper. Det är varmt och kvavt. På ena sidan bordet sitter kriminalvårdsinspektören, en kanslist, och klienthandläggare, på den andra sidan bordet sitter klienten och en kriminalvårdare från avdelningen. Kriminalvårdsinspektören leder samtalen. Klienten kommer in i rummet och kriminalvårdsinspektören inleder med *"Du har ju träffat alla här"* och fortsätter *"du kommer för en liten avstämning för att det var ett tag sedan"* i ärenden där det handlar om revidering av VSP. Därefter ombeds klienten berätta hur det han tycker att det fungerar på anstalten.

Förloppet är liknande i de olika ärendena. Tonen är vänlig och lättsam och klienten ges gott om utrymme att tala. Kriminalvårdsinspektören betonar anstaltens och verkställighetens regelverk, men berömmar också klienter som tagit steg i rätt riktning och lyfter ofta upp sådant som fungerat väl. VSP:n som sådan revideras inte i kollegiet, men man kan söka information som man saknat i förkollegiet. I övrigt är kollegiet mera ett konstaterande av det som finns noterat och en avstämning mellan dokument och klient. Det förekommer att klienter framför avvikande mening om den planering som gjorts, vi återkommer till detta under nästa avsnitt, om klientens roll.

Kollegiet i frivård är mindre formaliserat, klienterna är inte närvarande och det liknar mer anstaltens förkollegium. Man har även här VSP:n projicerad från dator så att alla kan följa den och man vandrar genom de olika flikarna. Bedömningar av och arbete med klienterna diskuteras. Programverksamheten är den enda insats som man resonerar tillsammans om, men när en handläggare uttrycker bekymmer att finna bra insatser för klienter utöver program är det inget som leder till diskussion. I samband med kollegiet ges också utrymme för diskussion om de olika handläggarnas ärendebelastning och arbetsfördelning, men frivårdarna beskriver kollegiet som mer av en kontroll av att de sköter sitt arbete med klienterna, än en kontroll av klienternas utveckling eller verkställighet.

Klienten: välvillig, ovillig eller motvillig

Vi har ovan visat att VSP är Kriminalvårdens verktyg som tjänstemän på olika enheter och nivåer förhåller sig till i sitt arbete. Klientens roll är underordnad, men det är ändå klientens liv och verkställighet som det handlar om. Personalen, både på anstalt och i frivård, har ofta ett starkt engagemang för klienterna och verkar för positiv förändring för dem, men det förefaller ske mer utanför än i VSP-arbetet. Hur är då klientens position i förhållande till VSP? Vi kan i materialet se tre möjliga sätt för klienterna att förhålla sig till VSP-arbetet och alla tre handlar om viljan att gå in i den erbjudna rollen. Vi kallar dem här för välvilja, ovilja och motvilja. Dessa tre är olika förhållningssätt, en och samma klient kan växla mellan förhållningssätten, t.ex. i relation till olika teman som diskuteras, och genom ett samtal kan ett eller flera förhållningssätt uppvisas.

Välvilja innebär att klienten följer de möjligheter och erbjudanden som ges inom Kriminalvården och försöker uppfylla förväntningarna, vilket ger honom gott eget handlingsutrymme. "Den välvillige" resonerar med Kriminalvårdens personal och säger vad dessa uppfattar som "rätt saker", vilket gör att han kan uppfattas som en följsam klient. Ett exempel är en man som är på sitt första kollegium:

Klienten säger att han har lugnat ner sig när det gäller brott och att han bara har en önskan att få vara med sin dotter. *"Jag har suttit inne hela hennes liv"*. Han berättar att han har lovat henne att de ska vara tillsammans under sommaren efter han muckar i juni. Klienten menar att han har ett arbete på gång och att det inte är något problem. *"Hur är det med bostad"*, undrar kriminalvårdsinspektören. Han berättar att han bor hos mamma. *"Det här med missbruk och så. Hur har du funderat"*, övergår kriminalvårdsinspektören till att säga. *"Jag har funderat mycket. Jag har slutat med amfetaminet och så och fått information om Subutex för opiaterna. Men jag tänker att det är dumt att trappa upp nu när jag är ren"*. Kriminalvårdsinspektören håller med och undrar om han behöver kontakt med öppenvård, något han inte tycker. *"Har du funderat något på program?"* undrar hon. Klienten säger att det är bra som det är, att han har 50 procent i verkstaden. Kriminalvårdsinspektören påpekar att han ju får 50 procent att göra något annat på. *"Nej det blir för mycket"*, svarar han. *"Fundera ett tag. Det kan vara bra att ha nån reservutgång"*. En vårdare flikar in och påtalar hur stor förändring personalen kan se hos klienten. *"Man tror inte att det är samma person"*. Klienten påtalar igen vikten av att ha god kontakt med sin dotter och att hon motiverar honom till att gå vidare. *"Bra jobbat"*, säger kriminalvårdsinspektören, *"att du har slutat med amfetamin"*.

Mannen i citatet ovan tar upp två viktiga områden: han vill umgås med sin dotter och han vill vara ren från droger. Hans följsamhet väcker uppskattning och han får stor möjlighet att påverka planeringen själv. För denna klient släpper man ganska snabbt frågan om deltagande i program och de positiva punkter han pekar på med närhet till dotter och drogfrihet tar överhanden över faktum som att han saknar egen bostad och sysselsättning efter frigivningen.

Ovilja innebär att klienten inte sätter sig upp emot vad Kriminalvården säger, men tar inte heller egna initiativ. Det kan vara så att klienten ställer frågor och framför synpunkter, men "den ovillige" väljer enklaste vägen mot sitt mål och går inte in i konflikt. Då kan samtal utspelas som i dessa korta fraser:

"Vi tycker att du ska gå ETS" säger kriminalvårdsinspektören, *"med bara sysselsättning missar du att jobba med mycket av det andra"*. Klienten ser nu missnöjd ut och säger i lugn och saklig ton att *"Jag kan gå program om ni vill det och jag behöver det för utsluss och permissioner. Men jag har redan klarat av det där."*

Motvilja innebär att vilja något, men inte detsamma som Kriminalvården vill och att kunna ta strid för sin egen planering. Ett av de exempel som återfinns i observationsmaterialet handlar om en klient som vill placeras på familjehem vid frigivningen, men anstalten godkänner inte den planeringen. När detta diskuteras i kollegium är det tydligt för båda parter att beslutet redan är fattat, så kollegiet blir ett sammanhang där klienten kan framföra sina synpunkter, trots att de inte beaktas. Ett ärende observerades där detta ställdes på sin spets:

Inledningsvis tar en diskussion fart som handlar om att klienten vill ha utsluss via familjehem, något anstalten inte godkänner. Klienten framför att han ogillar beslutet. *"Jag behöver familjehem för att återanpassa mig till samhället, kunna jobba"*. Han menar att många andra klienter som har liknande situation som honom har fått familjehem, så varför kan inte ha få? Kriminalvårdsinspektören säger att beslutet är fattat och att *"vi denna vecka också har kollat med juristerna"*. Det finns inget lagstöd för familjehem eftersom klienten inte har de behov som ska tillgodoseas av ett familjehem. Vilka behov det handlar om framkommer inte i detta samtal. Klienten blir upprörd och menar att familjehem inte ska vara till bara för de som inte har någon familj. Han behöver återanpassning och möjlighet att jobba så att han får så bra förutsättningar som möjligt vid muck, menar han. Han anser att det kan han få i familjehem. *"Och du vet ingenting om min barndom"*, säger han med arg röst. Kriminalvårdsinspektören argumenterar istället för behandlingshem eller öppen anstalt. *"Varför öppen anstalt"*, undrar klienten. *"Du kan röra dig mer fritt, gå utanför anstalten"*. Klienten säger med upprörd röst: *"tror du att mitt problem är att jag inte kan röra mig fritt, att jag inte kan gå och handla? Mitt problem är att jag behöver en plattform att stå på när jag kommer ut. Jag har ingenting i världen där utanför. Jag har gått program och skött mig men jag får"*

ingen bra utsluss som jag behöver.” Han är arg och högljudd uttrycker den fasa han känner inför att frigges efter 4 år och inte själv kunna planera början på sitt nya liv på det sätt han själv tror på. Han säger att han hellre är kvar här på anstalten än byter till en ny anstalt och ny kontaktman. Kriminalvårdsinspektören försöker motivera: *”Vi vet att det är bättre att mucka från öppen anstalt än sluten”*. Åter blir klienten upprörd: *”Vad vet du om vad som är bra för mig”*. Kriminalvårdsinspektören: *”OK, generellt sett är det bättre”*. Klienten påpekar att även frivården anser att familjehem vore bra, vilket kriminalvårdsinspektören inte kommenterar. Kriminalvårdsinspektören framför behandlingshem som alternativ till öppen anstalt. Klienten har funderat och kan tänka sig ett specifikt behandlingshem, men detta behandlingshem har Kriminalvården inte ramavtal med. Även här blir det tvärstopp och klienten blir än mer frustrerad.

Klienten i exemplet är inte ovillig, han har en planering, han har en vilja och han ser också att han har behov av insatser, men de är inte desamma som anstaltens planering och därför blir hans vilja ett motstånd mot det som skrivs i VSP. Tjänstemännen och klienten hamnar som motpoler i samtalet och ingen ger någon öppning för att mötas.

Dessa olika positioner kan intas av klienter både i frivård och på anstalt, men blir mer påtagliga i anstalt där tillvaron på många sätt är mer koncentrerad. Utrymmet för variation är något större i frivården där klienterna finns ute i samhället.

VSP som del i verkställigheten

I observationerna framträder två idealtypiska förhållningssätt till VSP, som en central del av arbetet eller som ett nödvändigt ont. VSP är ett verktyg i arbetet, ett centralt verktyg, men det är då mer som en del av tjänstemännens arbete än som reellt instrument för klientens utveckling.

I fältanteckningarna återkommer utsagor om att man gör det man gör för att det är något som skall göras. När man i en diskussion om en klient säger att det är bra att det har gjorts en ASI och får frågan om varför det är bra svarar man *”HK säger det”*. Samma svar ges i frivården när man skall förklara varför så många som möjligt skall ha lekmanövervakare, eller på frågan varför samma information förs in på flera ställen, *”För att vara säker på att alla ser. HK skall kunna gå in under en flik och direkt se vad som är aktuellt”*. Huvudkontoret, HK, blir representant för en diffus makt som bevakar att arbetet sköts på rätt sätt och VSP blir ett objekt laddad med en innebörd, men som ingen riktigt kan uttrycka varken meningen med eller värdet av. Den tas för givet, den finns med och den har betydelse.

I samband med observation av kollegium i frivården frågar observatören varför ärenden tas upp till kollegium, om det är något speciellt i ärendet som föranleder det, men får till svar att kollegiebehandlingen sker på förutbestämda tider, oavsett vad som händer för klienten. På frågan om vad som är viktigt i en VSP svarar kriminalvårdsinspektören att hon vill se att det finns en röd tråd i klientens ärende. Bakgrundsfaktorer ska stämma överens med dynamiska riskfaktorer om i sin tur ska påverka plan för verkställighet. *”Det man läser ska kunna ge en bild av klienten, förklarar hon. Det ska gå att följa upp”*. Observatören vill försäkra sig om att hon har förstått henne rätt så hon frågar om det stämmer att mötet handlar mer om själva dokumentationen än om vad man ska göra med klienterna. Ägnar man verkligen timmar åt att kontrollera dokumentation? *”Det stämmer”*, säger kriminalvårdsinspektören. *”Vi är bra på att göra, men inte på att skriva ner vad vi gör. Det måste synas”*.

Värdet av dokumentationen är uppenbar i observationerna, att dokumentera och att se till att det finns uppgifter under alla flikar och i alla tillämpliga rutor är viktigt för arbetet i Kriminalvården. Dokumentet och flikarna kommer oftast mer i fokus än klienterna. När VSP görs vid datorn och vid VSP-kollegier är det dokumentet som är det man samlas kring. Det som finns i flikarna styr samtalet och klienten finns med som en informant som bidrar med uppgifter till det som skall fyllas i under flikarna. I kollegier där klienter närvarar stämmer man av dokumentet mot klientens uppfattning.

Särskilt påtagligt blir dokumentstyrningen när VSP-samtalet förs framför datorn. Samtalet mellan tjänsteman och klient flyter då inte såsom en konversation mellan två parter som interagerar, det blir i stället tre parter som interagerar: klienten, tjänstemannen och dokumentet. Där är dokumentet den starkaste aktören, den som styr samtalet. Ett exempel är ett samtal mellan kontaktman på anstalt och klient, där man gått igenom en del av flikarna i VSP och kommer till avsnitt om kriminalitet, missbruk och hälsa:

"Hur tänker du om kriminalitet", frågar kontaktmannen. Klienten förklarar att han inte vill vara kriminell och pratar om drogberoende, önskan att få metadon och de hinder han mött. De diskuterar strategier för att snabbare komma till metadon, kommer fram till att det inte är någon mening eftersom klienten snart skall byta anstalt. "Har du något att tillägga?", frågar kontaktmannen. Det har klienten inte. "Hur är din psykiska hälsa", frågar kontaktpersonen vidare och klienten förklarar att den är stabil. "Rökning?" Klienten säger att han gärna vill sluta och att rökning för honom hänger ihop med heroinet. Kontaktmannen säger att han inte prioriterar rökningen eftersom det finns annat i klientens liv som är viktigare. "Så jag sätter nej", säger han och syftar på åtgärdsrutan. "Jag vill ju sluta", tillägger klienten, men kontaktmannen nappar inte på detta. "Något annat du vill tillägga", frågar han.

Samtalet ovan visar hur dokumentet styr interaktionen mellan kontaktman och klient. I ett löpande samtal mellan två parter säger man aldrig "Något du vill tillägga", inte heller byter man samtalsämne tvärt. De två parterna har dock viss interaktion utanför dokumentet när de talar om metadon-behandling, men det slutförs inte, i stället tar dokumentets struktur överhanden igen när frågan "Har du något att tillägga?" bryter in i samtalet och följs av "Hur är din psykiska hälsa?".

På frivården betonar man oftare än på anstalt dokumentet i sig, men man säger också oftare att man fyller i det för att man skall, inte för att det har betydelse för klienten. Det förekommer också att man blir besviken över att uppgifter skall tas bort i VSP, "Då ser man ju inte vad jag har gjort". Men det är också på frivården som VSP är ett mer levande dokument, där det finns som en del i det löpande arbetet med klienten. På anstalt förefaller VSP mer vara något som lever ett parallellt liv sidan om den egentliga verksamheten.

I ett samtal mellan observatören och en frivårdare framkommer att man på en uppföljande utbildning i VSP betonat att för många kommit att fastna i dokumentet VSP och frivårdaren säger "Vi har glömt bort själva arbetet, att göra bra bedömningar och identifiera behov. Utbildningen var bra för man har fått en nytändning, skiftat fokus". Trots att det allmänt påpekas att dokumentet i sig får för stor roll återkommer uttalanden som "Vi har blivit mer professionella, vi vet vad som funkar och inte", men innehållet i den professionaliteten framkommer inte i det observerade VSP-arbetet. Där är det dokumentet som är centralt.

Bland de definierade problemen intar missbruk en central roll och det kan preciseras genom ASI. ASI ingår i de dokument som får stor betydelse för VSP och som i sin tur får betydelse för beslut som fattas under verkställigheten. När informationen i ASI och klientens synpunkter skiljer sig åt har klienten bekymmer att hävda sig, dokumentet är mera trovärdigt. Ett exempel framkom vid ett observerat kollegium:

"Hur resonerar ni kring din missbruksproblematik" frågar kriminalvårdsinspektören. Klienten svarar att han håller sig drogfri. "Vi har ju kollat på din ASI", säger kriminalvårdsinspektören. "Så sa jag bara för att få kontaktsvård", replikerar klienten, som verkar vara väl medveten om vad ASI:n säger. "Din ASI som är 10 mån gammal säger att det finns ett jättebehov. Det blir väldigt konstigt.", fortsätter kriminalvårdsinspektören. Klienten svarar genom att upprepa det han nyss sa, varför han sa så. Han fortsätter med en lång motivering till varför droger inte är ett problem för honom längre. Klienten säger att han lämnat missbruk bakom sig och att det finns prover som visar det. Detta hakar kriminalvårdsinspektören på "Var är proverna lämnade? Sânt vill vi ju se, bevis på att du varit drogfri länge". Kontaktmannen/avdelningspersonalen flikar in och säger "Vi kan kanske ringa...", uttalandet blir hängande i luften och ingen nappar på det.

Kriminalvårdsinspektören fortsätter *”Vi visste inte att det fanns prover. ASI ser illa ut men om du har prover så ökar möjligheten att vi tillstyrker. Men tiden är knapp.*

Diskrepansen mellan klientens utsaga och ASI innebär i första steget att ASI:n antas bära på sanningen, men när klienten har bevis i form av urinprov styrker det hans utsaga och det blir möjligt att ändra syn på uppgifterna om missbruk. Det är alltså först när ett annat dokument, från proverna, kan övertrumfa ASI:n som den kan ifrågasättas.

I samtal med klienter mellan VSP-samtalen förekommer öppna frågor där klientens bilder, tankar, känslor och upplevelser lyfts fram. Mötena ”på tu man hand” mellan tjänsteman och klient förekommer löpande, men det är inte dessa som är VSP-samtalen. Inom ramen för interaktionen med klienten kan ett mått av kreativitet var möjlig för tjänstemannen, men i våra observationer framkommer inga mer vidlyftiga kreativa lösningar på klienters livssituationer. Även där planeringen sker mera fritt och dokumentationen sker i efterhand är det de lättfunna lösningarna som eftersträvas när det skall dokumenteras i VSP.

Observationerna har visat att VSP har en stor roll i arbetet för tjänstemän inom Kriminalvården, men inte så stor roll i förhållande till klienternas egentliga liv, i många fall inte heller i det arbete som görs med klienterna. Vi kan se hur centrala aspekter kopplas från varandra. VSP-dokumentet lever något av ett eget liv parallellt med klienten, verkställigheten frikopplas från klientens liv och insatserna som föreslås är inte heller alltid konkret kopplade till klienternas behov. Det finns en uppsättning definierade problem och en uppsättning definierade lösningar. Genom VSP skall dessa kombineras för klientens verkställighet.

VSP:s sammanhang är i praktiken Kriminalvårdens behov. Det arbete som sker med VSP tjänar till att fylla krav och önskemål från Kriminalvården på personalen mer än från klienterna. Det är alltså ett arbete om klienterna mer än med klienterna.

När VSP beskrivs

I denna del av kapitlet är det de olika tankar, val och beslut som sker under VSP-processen som är av intresse och fokus ligger således bortom att redovisa specifika ”svar” i förhållande till vinjetterna. Vinjetterna som användes i studien, de två versionerna av fängelseklienter och skyddstillsynsklienter ger flera ingångar till hur kontaktmän och frivårdsinspektörer resonerar om att upprätta och hantera VSP.

En blandning av samsyn i vissa frågor och mycket spridda förhållningssätt i andra frågor framträder generellt i materialet. Gemensamt för alla intervjuer är att personalen dels kunnat känna igen vinjetterna från sina egna erfarenheter, och så gott som alla ville snabbt skaffa sig en fördjupad bild av klienten. Endast en kontaktman tyckte att informationen i vinjetten var tillräcklig för att kunna påbörja en VSP. Ett annat gemensamt drag var snabbheten med vilken man både identifierade problem och började söka efter lösningar i de vinjetter man presenterats för. Vägen till kunskap om klienten, problemens karaktär och de möjliga lösningarna varierade, även om det finns vissa huvuddrag som går igen i diskussionerna hos flera av de intervjuade.

Presentationen av resultaten här följer de teman som framträtt under analysen av materialet. Vad som ofta framgår i intervjuerna är att många aspekter av VSP-arbetet berör yrkesmässiga relationer; till kollegorna i första hand, men även till andra aktörer inom och utom organisationen. Presentationen inleds därför med ett tema om roll och funktion och därmed också den yrkesrelaterade identiteten. Ett annat tydligt tema berör både syn på och användande av kunskaper och verktyg, eller om man så vill teorier och metoder. Här går det att urskilja både sådant som är tydligt kopplat till organisationen och sådant som inte är det. Nära relaterat till detta, men ändå särskiljbart, är själva arbetsprocessen; dvs. vad, när och hur. Dessa frågor utgör ett eget tema. De mest framträdande diskussionerna handlar dock om synen på mål och syfte, dvs. målen med såväl verkställandet av fängelsestraff, skyddstillsyn eller övervakning, som målen med VSP. Här tar synen på klienterna en framträdande plats. Detta är det fjärde temat. Avslutningsvis samlas de intervjuades mera uttalade synpunkter om VSP under ett eget tema.

Identitet och roll

Roller och funktioner ställs mot varandra i diskussionerna om vad som görs, eller inte görs, i arbetet med VSP. En vanlig beskrivning bland kontaktmännen är att se sig som spindeln i nätet. I denna roll skall man identifiera andra kompetenser och hänvända ”sin” klient till dessa personer. I detta ses kollegor med specialistfunktioner, de med utbildning som ASI-utredare eller programansvariga, som ett stöd och ett komplement till den egna rollen och funktionen. Bilden tycks dock påverkas av synen på den egna rollen och kompetensen. De som ser sig själva som autonoma, dvs. med relativt stort inflytande över sina klienters VSP, betraktar kollegorna utförare av uppdrag, t.ex. när klienterna lämnas över till programpersonalen. Å andra sidan kan den egna rollen också hotas av kollegorna om de ”inkräktar” på vad man själv betraktar som sitt ansvarsområde. En kontaktman beskrev med viss frustration att kollegorna med programansvar är för snabba: ”Ja, och de har liksom pratat med dem ibland direkt när de kommer hit... så, redan nere i inskrivningen, faktiskt.” (A32) Här hinner kontaktmannen inte ens att påbörja sin roll som kontaktman innan klienten leds till ett behandlingsprogram.

Den relativt goda kollegiala sammanhållning, som ändå är tydlig på anstalterna, ses också i diskussioner om vad som sker när klienter flyttas mellan anstalter. I dessa fall tar kontaktmannen på den nya anstalten över en VSP som upprättats av en kollega på en annan anstalt. De flesta såg inte detta som ett bekymmer, även om några menar att det förutsätts en samsyn mellan anstalterna, annars blir det lätt problematiskt.

Här finns dock en markant skillnad mellan anstalt och frivård. Av kontaktmännens resonemang att döma är det inget större bekymmer när klienter byter anstalt, medan frivårdsinspektörerna har en mer problematiserande hållning till att ta över VSP från anstalterna, vilket sker varje gång en klient övergår till frivården vid villkorlig frigivning. Dessa problem speglas också tydligt i frivårdsinspektörernas något ambivalenta syn på sin roll i förhållande till kontaktmännen. Å ena sidan är man medveten om sitt utifrånperspektiv när det gäller att påverka utformningen av klienternas verkställighet på anstalten; man vet att kontaktmännen har ”bäst” kunskap om klienten. Å andra sidan har man både en tillskriven funktion som processägare för VSP och en professionell identitet som bland annat bygger på en akademisk utbildningsbakgrund. Det framkommer en bild av skillnader mellan arbetsätten på anstalter och inom frivården, och i detta skall frivårdarna också finna sin roll i förhållande till kontaktmännen:

Det upplever man ju för vi har ju lite mer... ett annat fokus på frivården ibland, det skiljer sig lite mer åt hur man ser på verkställighetsplanering på olika anstalter, det är lätt att det blir att man slår sig för bröstet när det gäller det också. Men jag tror att det skiljer sig lite åt generellt sett, eftersom vi har en akademisk utbildning alla som jobbar inom frivården så det skulle jag nog säga. Men också att vara någon slags stöd och komma med infallsvinklar, hur man skulle kunna jobba med den här klienten. (F22)

Frivårdsinspektörernas beskrivningar av och uppfattningar om sin roll påminner ändå till stor del om kontaktmännens. Båda personalgrupperna är medvetna om sitt beroende av såväl kollegor inom den egna verksamhetsgrenen, som kollegorna på ”andra sidan”. I förhållande till externa aktörer har man en snarlik roll, man är spindeln i nätet vad det gäller kontakterna utåt för klienternas räkning. Dessa andra aktörer tillskrivs stor betydelse, men de praktiska samarbetsformerna beskrivs mera i abstrakta än reella termer. När beskrivningarna blir mer detaljerade handlar det om att beskriva enskilda tjänstemän, exempelvis beskrevs en handläggare på Arbetsförmedlingen i positiva ordalag som en person med ett stort personligt engagemang.

Kunskaper och verktyg

De kunskaper som kommer i dagen under intervjuerna vilar i stor utsträckning på erfarenhetsgrund. De egna erfarenheterna varvas med referenser till olika typer av kunskaper eller teorier om kriminalitet. Huvuddragen går att koppla till förklaringsmodeller som betonar relationen mellan missbruk och kriminalitet, klienternas attityder till brottsligheten och statistiska samband mellan tidigare brottslighet och sannolikheten för nya brott. Dessa förklaringsmodeller samsas med teorier som betonar vikten av sociala relationer, kanske tydligast när klienternas nätverk diskuteras. Vi hittar även tankegods hämtade från AA-rörelsen, tydligast i synen på missbruk, men vi ser också att

samma resonemang appliceras på klienternas hela livssituation, exempelvis att man måste *"hit the bottom"* innan förändringar kan ske. Huvuddragen av kunskapssynen har således mer eller mindre tydliga kopplingar till de teorigrunder som Kriminalvården utgår från i sin orientering mot What Works. Samtidigt ser vi exempel på en kunskapssyn som avviker från detta. Ett exempel är motiveringsarbetet med klienterna, där förvisso många hänvisar till MI (Motivational Interviewing), men vi ser också att motivationsarbete beskrivs på andra sätt, exempelvis som att hitta *"morötter"* för klienterna. Vi hittar också exempel på att låg eller bristande självkänsla hos klienterna betraktas som en central förklaringsfaktor för kriminalitet och att detta följaktligen måste hanteras under verkställigheten. En annan variant där identitetens betydelse står i centrum framträder när vissa talar om att låta klienten få känna på vad det innebär med ett "normalt" liv, en grundtanke som ligger nära det miljöterapeutiska perspektiv som uppmärksammades i observationerna.

Bilden av de kunskaper som lyfts när personalen beskriver sitt arbete med VSP ligger således huvudsakligen i linje med den kunskapssyn som Kriminalvården fokuserar genom orienteringen mot What Works, men inte enbart. I detta sammanhang kan också användningen av begrepp kopplade till "risk" (riskbedömning, riskfaktorer etc) lyftas fram. Här kan vi konstatera att riskrelaterade begrepp sällan används under vinjettintervjuerna, och när de används är det oftast när det först introducerats av intervjuaren. Det framkommer också några få och varierade åsikter om det, där någon beskriver riskbegreppet som komplicerat, medan en annan ser det som enkelt. Detta innebär dock inte att vare sig diskussionerna om, eller det faktiska arbetet med, VSP *inte* är riktat mot att identifiera och hantera "risker". Det tycks dock vara så att själva begreppet inte ingår i personalens spontana vokabulär¹⁶. Detta kan i sin tur påverka vad man väljer att fokusera, vilket vi återkommer till.

Centralt i intervjuerna är behovet av mera information; att få mera kunskap om klienten, och vissa betonar att kunna *förstå* klienten. Verktygen för att nå dit varierar dock. Vikten av att samtala med klienterna beskrivs som helt central, men samtal beskrivs oftare som ett problem än som ett fungerande verktyg. Problemet uttolkas som *tid* och *förutsättningar*, vilket vi också utvecklar i nästa avsnitt. De verktyg man lutar sig mot för att nå kunskap om klienterna är istället utredningsinstrument som ASI (Addiction Severity Index) eller SARA (Spousal Assault Risk Assessment guide), men även påverkans- och behandlingsprogram som ETS (Enhanced Thinking Skills) anges som källor till nyttig information om klienterna. Överlag görs hänvisningar till skriftlig kunskap om klienterna, kunskap som oftast sammanställts av andra. Uppgifter från KVR om eventuella tidigare verkställigheter används alltid, och när specifika behov av utredningar i form av expertkunskap behövs, exempelvis ADHD-utredningar, så ges dessa också en central roll i förståelsen av klienten. Någon större skillnad mellan frivårdsinspektörer och kontaktmän finns inte i detta, mer än att frivårdsinspektörerna talar om personutredningens betydelse vid skyddstillsyn.

Ett annat verktyg som diskuteras är motivationsarbete, något som oftast är synonymt med MI. Det är oftare frivårdsinspektörerna än kontaktmännen som pratar om MI, och det beskrivs oftast som ett verktyg, något som används för att bearbeta omotiverade klienter. Samtidigt beskrivs MI, eller MI-inspirerade samtal, som ett slags utredningsverktyg. En ytterligare funktion för MI är att utgöra ett verkställighetsinnehåll i sig för klienter dömda till skyddstillsyn, om inte skyddstillsynen kombinerats med en specifik föreskrift, exempelvis att delta i ett program. Motivationsarbete på MI-grund bedrivs också i den strukturerade samtalsserien BSF (Beteende Samtal Förändring), men i likhet med motivationsarbetet i övrigt så beskrivs BSF omväxlande som en motivationsmetod eller som en källa till information: *"...jag tror inte utgångspunkten är den, men vi får ju veta, man får ju veta väldigt mycket mer än de här vanliga samtalen som vi har, eftersom det ändå finns en viss struktur kring dem så det ger ju en bredare bild så, men den är ju inte utredningsmässigt användbar så."* (F21)

I intervjumaterialet sågs en tendens till att de problem som identifierades också matchades mot ett verktyg som man hade tillgång till lokalt, exempelvis något specifikt program eller en yrkesutbildning. Detta kan innebära att det lokala utbudet av tillgängliga verktyg påverkar vilka

---

¹⁶Som jämförelse kan nämnas att samma slutsatser drogs i en studie av personutredningar, Svensson och Persson, (2011).

problem man väljer att fokusera. Ett likartat förhållningssätt kan man se i hur ASI beskrivs, de som inte själva är utbildade i ASI talar i termer av att man måste kvalificera sig för en utredning, vissa beskriver det som en relativt sällsynt åtgärd. I kontrast till detta beskrev en ASI-utbildad kontaktman att han gjorde ASI på *"alla sina gubbar"*. Tillgången till verktyg påverkar med andra ord dess användande. Flertalet av de intervjuade hade dock ett brett perspektiv och såg det hela som en fråga om att först identifiera behov och sedan välja vad som behövs, och här framstår Kriminalvårdens program som centrala, eller som en frivårdsinspektör uttryckte det: *"Det finns ju ett program för varje problem, nästan"*. (F11) För att kunna hantera problem man identifierat, men som man lokalt inte har resurser för att hantera, föreslår man ibland att omplacera klienterna (men om så sker i realiteten framkom dock inte). Ett annat alternativ är att senarelägga hanteringen av problemet, vanligtvis genom att andra tar över ansvaret för åtgärderna i samband med exempelvis utslussning via en vårdvistelse. Men att inte finna några verktyg alls, vare sig egna eller andras, orsakar viss frustration. I de fall man såg klienternas *hela* sociala situation som problematisk fanns önskemål om ett verktyg att hantera detta med, en önskan som man dock visste var omöjlig att uppfylla.

Arbetsprocessen

Det faktiska, praktiska arbetet med VSP där man kan förstå vad som görs, när det görs och hur det görs, var förvånade svår fångat under intervjuerna, trots användningen av vinjetter. Det är således en något diffus bild som tecknas av praktiken när kontaktmän och frivårdsinspektörer beskriver sitt arbetsupplägg med dessa fiktiva klienter. Beskrivningarna kan grovt delas in i två delar, först ett inledande stadium som löper tills VSP blir formellt upprättad vid ett kollegium. Nästa stadium omfattar hela verkställigheten, där VSP följs upp med de tidsintervaller som föreskrifterna anger¹⁷.

För kontaktmännen var beskrivningarna ganska samstämmiga om hur de får uppdraget att ansvara för planeringen av en dömd persons verkställighet. Utgångsläget är den roll man har som kontaktman, dvs. att man har ett ansvar för ett antal av de intagna. Tilldelningen av en ny klient baseras inte på någon form av matchning mellan klient(typ) och kompetens(typ), utan detta är slumpvis process, eftersom alla kontaktmän skall ha samma grundkompetens. Beskrivningarna av hur kontaktmännen sedan agerar är relativt snarlika, men med vissa variationer. Man är mån om att försöka presentera sig så fort som möjligt för den intagne och att lämna någon form av grundläggande information. Första kontakten beskrivs som informationsöverföring och kontaktskapande. Sedan finns det lite variationer i upplägget, vissa kontaktmän vill läsa på kring den dömde, *"läsa akten"*, dvs. domen, eventuell personutredning och noteringar från eventuella tidigare verkställigheter. Andra väljer att spara detta till ett senare skede och väljer att möta klienten mera direkt och oförberett vid de första tillfällena.

För frivårdens del beskrivs ärendefördelningen som principiellt likartad anstaltarnas, fast med undantag för den specialisering som finns vid vissa frivårdskontor. Handläggare med särskild kompetens inom exempelvis sexualbrott eller ungdomar arbetar oftast med skyddstillstånd inom "sitt" område. Kontakten med den dömde beskrivs ha ett likartat upplägg som på anstalterna, även om fler inom frivården tycks vara intresserade av att vara pålästa inför det första mötet. Bland icke-specialiserade handläggare är det ganska vanligt att handläggaren också genomfört personutredningen, vilket medför att både kontakt och viss personkunskap redan finns innan verkställigheten påbörjas. En frivårdsinspektör påtalade att det är viktigt att bli klar med utredningsdelen av VSP ganska snabbt under en skyddstillsyn, annars riskerar hela verkställighetstiden att försvinna. När frivården övertar anstaltsärendet vid villkorlig frigivning har kontakten tagits redan under anstaltstiden, men det är tydligt att det egentliga arbetet påbörjas först när klienten reellt överförs till frivården. En frivårdsinspektör bedömde sin arbetsfördelning som 20 procent före villkorlig frigivning och 80 procent efter.

Den tidiga kontakten med klienten beskrivs således som dels relationsskapande och dels som informationssökning. Informationen skall användas i planeringsarbetet och dokumenteras i det

---

¹⁷Se Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse, och Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (2011:5) om verkställighet av frivårdspåföljder

digitala systemet för VSP. Informationen som skall samlas följer därför förutbestämd mall, utifrån en bakgrundsbeskrivning skall klientens risker och/eller behov utredas. Baserat på detta skall sedan själva planeringen göras. Men *hur* dessa klientsamtal, eller intervjuer, ser ut är svårfångat i berättelserna. Ibland görs vissa hänvisningar till ASI eller andra manualbaserade metoder, men i övrigt beskrivs inga former för samtals- eller intervjuteknik. Det är dock uppenbart att de beskriver samtalen utifrån de förutbestämda områdena i VSP-systemet, med fokus på den eller de områden som de intervjuade ser som mest relevanta att fördjupa sig i. Detta är gemensamt för både anstalt och frivård.

På anstalterna var det också svårt att definiera *när* detta utfördes. De intervjuade beskriver att tiden som krävs för dessa samtal "*fängas i flykten*". Även om de planerat in ett visst datum och klockslag beskrivs det som mera regel än undantag att förändringar måste göras i sista minuten. Detta i sin tur ses som resultatet av oplanerade och mer eller mindre akuta händelser på anstalten. En låg bemanning och dålig vakanstälighet beskrivs som orsaken; när något oförutsett inträffar finns inte resurser nog för att hantera detta och samtidigt arbeta med VSP och oftast måste det "akuta" prioriteras. Till viss mån framgick det *var* samtalen skedde, men även detta framstår som mera styrt av omständigheter än resultatet av en specifik arbetsmodell. Kontorslokaler på eller i anslutning till bostadsavdelningarna på anstalterna, samtalsrum eller de intagnas egna bostadsrum beskrivs användas för ändamålet, helt beroende på förutsättningarna för tillfället.

Inom frivården är förutsättningarna annorlunda. Principen med en inledande, tidig kontakt i syfte att både skapa kontakt och lämna information är densamma. Likaså gäller samma dokumentationssystem och samma upplägg för VSP inom båda verksamheterna. Sedan skiljer beskrivningarna sig åt. Till skillnad från anstalterna finns här en annan tidsmässig framförhållning, klienterna är i frihet och kallas till frivårdens lokaler för möten. Detta innebär att både tid och plats är definierade. Vad frivårdsinspektörerna däremot påpekar är att klienterna kan utebli från planerade möten, vilket inte kan ske på anstalterna. Klienternas vilja till medverkan (definierad som att infinna sig till möten) påverkar därmed i hög grad såväl planering som genomförandet av straffet. Tid och plats är faktorer som påverkar VSP inom båda verksamheterna, men förutsättningarna gör att det på anstalterna finns en risk för att personalen inte är tillgänglig, trots att klienterna är det, medan det omvända gäller för frivården.

När sedan kollegium beskrivs framkommer ett flertal funktioner. Det första kollegiet (sk. initialkollegium) i inledningen av verkställigheten beskrivs som en deadline, eller ett mål att arbeta mot, vilket av vissa närmast beskrivs som en stressfaktor. Till detta kollegium måste kontaktmän och frivårdsinspektörer kunna presentera sin utredning av klienten och en planering, i vart fall en preliminär plan. Hur snabbt man arbetar för att bli klar inför kollegiet varierar, någon sa sig vilja ha planeringen på pränt i god tid, medan andra beskrev att man huvudsakligen arbetade mot slutet av den utsatta tidsramen; en sa sig påbörja arbetet två dagar innan kollegiet.

Vid vissa av anstalterna används också begreppet "förkollegium" i förhållande till "vanliga" kollegium. Vid anstalternas förkollegium medverkar inte klienterna, utan bara personal. De beslut som fattas här förs sedan vidare till det formella (besluts-)kollegiet någon dag senare, och här presenteras klienten för de beslut som har fattats. Beslutsmandatet, som ligger hos kriminalvårdsinspektören, vad det gäller att godkänna planeringen ifrågasätts inte av de intervjuade. Någon uppgav att besluten ibland grundas på "byråkratiska" grunder, exempelvis de så kallade särskilda villkor som gäller för vissa intagna¹⁸, istället för att utgå från de behov som utredningen visar på. I beskrivningarna av arbetsprocessen framträder dock inte klienternas roll i någon nämnvärd omfattning, mer än att det i allmänna ordalag beskrivs som bra om man har klienten "*med sig*".

Om tiden fram till och med initialkollegium handlar om att samla in, analysera och presentera information *om* klienten, så handlar den resterande tiden om att följa upp vad som sker *med* klienten.

---

¹⁸ Särskilda villkor avser säkerhetsaspekter av verkställigheten för de som avtjänar fängelsestraff om fyra år eller mer (jml. 1 kap, § 7 Fängelselag 2010:610)

Beskrivningarna av hur detta uppföljningsarbete sker är varierande. På anstalterna ligger ansvaret för uppföljning på kontaktmännen, men även andra beskrivs ha ett ansvar för informationshanteringen, exempelvis programpersonal eller lärare. Inom frivården är ansvaret mera tydligt centrerat till den enskilde frivårdsinspektören. Variationen bland de intervjuade är stor, att följa upp klienterna beskrivs av några som ganska okomplicerat, man följer upp vid behov och gör snabba noteringar. Andra beskriver sig vilja göra en mera detaljerad uppföljning, även om det ses som bekymmersamt att finna tiden till detta. Centralt i uppföljningsarbetet tycks vara att många håller kunskapen ”i huvudet” och att man stämmer av med klienten ”i farten”. Uppföljning framträder då i två former, dels som något som sker löpande i det dagliga arbetet och under informella former, såväl i förhållande till klienten som mellan kollegor. Dels beskrivs det med fokus på att dokumentera, och då relateras uppföljningen även till formaliserade fora som exempelvis kollegium. En frivårdsinspektör beskrev dessa forum som viktiga också eftersom dessa hjälper till att skapa ett gemensamt och samstämmigt arbetssätt. Överlag framstår frivården som något mera orienterade mot att dokumentera sin uppföljning.

Vinjetterna visar tydligt att personalens beskrivningar av VSP är väsentligen mer innehållsrika och detaljerade för tiden fram till och med det första kollegiet. Därefter blir det alltmer vagt och diffust vad det löpande arbetet i allmänhet och frigivningsförberedelser i synnerhet innebär. Detta ses tydligast på anstalterna, men även frivårdens beskrivningar av hur skyddstillsyn avslutas blir ganska vaga. Trots att utslussningsåtgärder föreslås mycket tidigt i vinjettdiskussionerna är det sällan som detta följs av en tydlig beskrivning av vad som sker om en sådan åtgärd blir aktuell. Vad som är gemensamt för dessa förslag är att ansvaret för den sista delen av verkställigheten då förs över från kontaktmannen till någon annan aktör, inom eller utom den egna organisationen. Det blir därför relevant att fördjupa bilden av hur de intervjuade ser på målet eller syftet med både VSP och verkställigheten i sig

Mål och syfte

Vilka mål är det då som framträder ur kontaktmännens och frivårdsinspektörernas diskussioner kring VSP? Vad är det man fokuserar när verkställigheten skall planeras? Finns det något överordnat mål med den planering som görs? Svaren på dessa frågor hittar vi i beskrivningarna av vad man praktiskt vill planera för. De flesta beskrivningar följer en tidsaxel där åtgärder sker i turordning; under verkställigheten, mot slutet av verkställigheten och efter verkställigheten. I exemplet nedan har kontaktmannen just läst en vinjett och sammanfattar sina intryck så här:

Kontaktman: ... ja han behöver ju vård tycker jag. Det är en vårdkille.

Intervjuare: Du tänker i termer som utsluss, eller även..?

Kontaktman: Program, det är viktigt. Man behöver inte bara skicka ut... vi har ju en del program - eller så kan man köra något program här - men nu har han ju lite längre tid så kanske skicka iväg honom till X-anstalten är inte helt omöjligt, behandlingsavdelning, därifrån göra en vårdvistelse sen, om allt går bra hela vägen, det vill säga. Det är nog en plan jag hade kunnat tänka mig. Hade hoppats på att han kunde byta stad. (A11)

Det finns på så sätt ofta en tänkt succession i planeringen, men beskrivningarna tenderar att vara koncentrerade till någondera de tre tidsrymderna *under, mot slutet* eller *efter*. När beskrivningarna fokuserar vad som sker *under* verkställigheten är det oftast program som lyfts fram, men även utbildning eller arbete diskuteras som tänkbart att planera för. Ett behov som identifieras av alla, kontaktmän såväl som frivårdsinspektörer, berör frågan om missbruk. Detta beskrivs också i varierande omfattning i vinjetterna, och alla intervjuade gjorde sina tolkningar av omfattning och allvarlighetsgrad, med eller utan att föreslå utredningsinstrument. De program som man diskuterar riktas också mot missbruk, men eftersom programmen i vissa fall också beskrivs som källor till kunskap om klienten, framstår inte syftet med program enbart som en fråga om behandling. Utifrån hur man uppfattat klienterna i vinjetterna läggs därför tyngdpunkten på lite olika aspekter, där vissa ser missbruket som viktigast, föreslår andra att klienterna skall komplettera sina skolbetyg. Vid de anstalter som bedriver mera specifika yrkesförberedande utbildningar lyfts också detta fram som ett alternativ till traditionell skolgång. De åtgärder och verksamheter som finns lokalt prövas således mot de behov man identifierat hos klienten.

Innehållet i skyddstillsyn skiljer sig från verkställigheten av ett fängelsestraff på flera sätt, bland annat genom att man på anstalterna har såväl utslussning som övervakningen efter villkorlig frigivning att relatera de ”egna” insatserna till, medan frivårdens hantering av skyddstillsyn enbart är en fråga för frivården. Vid en skyddstillsyn beskrivs VSP som ett bra sätt att identifiera problem, men att det sedan till stor del handlar om att aktivera andra aktörer för att hantera det man upptäcker. Det innehåll som så att säga är kriminalvårdsspecifikt utgörs av programverksamheten, ibland beskrivits som alternativ till externa insatser, ibland som komplement till dem.

Utslussningsåtgärderna tar stor plats i diskussionerna om den senare delen av verkställigheten på anstalt, och tanken på utsluss väcks ofta mycket tidigt i intervjuerna. I flera intervjuer avhandlas utsluss till och med före det att andra typer av åtgärder diskuteras. En kontaktman sa så här efter att ha läst en vinjett:

Jag hade nog gått in och gjort lite ASI och så'na där grejer för att kolla lite grann på alkohol, hur det ser ut då med droger givetvis, och sen sett vad vi skulle bitta på med honom för form av utsluss - om det är fotboja, halvvägsbus, vårdvinstelse eventuellt, beroende på hans missbruk. (A11)

Men att snabbt fokusera på utslussning när tiden inte räcker till beskrevs som ett bekymmer av en annan kontaktman:

Kontaktman: ...man ska utreda alla utsluss-möjligheter och det slänger man in - sen att utredningen inte blir någonting, eller att han inte är beredd... Men det kanske jag kan ha fört in redan från början att han är inte intresserad av det här - om jag hade fått prata med honom om det, om jag hade fått förklara för honom vad det innebär med olika typer av utsluss... // Men de här samtalen, de, ja, du förstår nog vad jag menar.

Intervjuare: Tiden räcker inte för att få kvalitet?

Kontaktman: Precis. (A43)

Slutligen ser vi exempel på mål som ligger helt förbi verkställigheten. Detta innebär att man talar förbi insatserna, förbi program eller utsluss, och uppehåller sig vid det man ser som det övergripande målet. Detta kan uttryckas lite vagt som en ambition att under verkställigheten bygga på det som är hållbart efter frigivningen. Andra har mer preciserade mål där bilden av normalitet är framträdande, eller som en kontaktman uttryckte det: ”Ska de umgås bara i den här lilla kretsen med kriminella eller satsar de på att bilda bus, radbus och Volvo och hund liksom? Många av de här källarna tycker att det låter jättetråkigt, men har de provat på det någon gång?” (A23) Ett ”normalt” icke-kriminellt liv är således för de flesta det slutliga målet, ett mål som en annan kontaktman exemplifierade med utslussning via ett familjehem ”långt ute i skogen”. Här ses en pedagogisk vinst med att introduceras till ett ”normalt” liv eftersom klienterna inte vet ”hur det är att vara utarbetad på kvällen när de kommer hem och ibland tror jag att det kan vara en liten... ett litet 'wake up call'. Det är så här det ska vara, det är så här jag ska må på kvällarna.” (A33)

Synen på ansvarsfördelningen för att hantera klienternas övergång till frihet är något otydlig. Å ena sidan finns åsikten att detta är frivårdens ansvar, å andra sidan sägs det att frivården har för lite kontroll över vad som sker på anstalterna och vilka förberedelser som gjorts inför frigivningen. Utslussningsåtgärderna diskuteras ofta som en synonym till frigivningsförberedelser, men det som diskuteras är oftare utredningsansvaret än genomförande och uppföljning. Socialtjänsten är ständigt närvarande när frigivning diskuteras, ibland i termer av att vara viktigare än frivården, ibland som en svår samarbetspartner då olika kommuner arbetar på olika sätt. Några intervjuade menade också att frivilligorganisationer som KRIS på ett sätt är lika viktiga som exempelvis socialtjänsten, i vart fall i bemärkelsen att de kan vara snabbare än de offentliga aktörerna vad det gäller att ordna med bostad och sysselsättning till de frigivna.

Även frivården tillskriver utsluss ett stort värde när de tar över klienten efter villkorlig frigivning. Den typ av utsluss som oftast diskuteras är vårdvinstelser, ibland med utgångspunkt i att socialtjänsten förbundit sig att bekosta en förlängd behandling, dvs. när behandlingen sträcker sig in i övervakningsperioden. Om så är fallet beskriver frivårdsinspektörerna en ganska avvaktande hållning till att definiera något mål eller innehåll i övervakningen. Om socialtjänsten däremot inte

finansierar fortsatt behandling går frivårdsinspektörerna på nytt igenom klientens VSP och söker efter behov som man kan bidra till att hantera. Program kan erbjudas, men de intervjuades erfarenheter visar att få klienter är intresserade av detta. Utöver att erbjuda program beskrivs målet med övervakningen därför som att förmedla kontakt till andra aktörer, socialtjänst, psykiatri eller KRIS. En frivårdsinspektör menade dock att i de fall klienten inte har behov av kontakt med någondera dessa, och inte heller är intresserad av program, så tenderar övervakningen att bli svår att fylla med innehåll.

Det är i dessa beskrivningar av vad som skall ske som klienten blir som mest synlig i diskussionerna. Det absolut mest centrala begreppet i detta sammanhang är motivation. Med motivation avses oftast en vilja till förändringar i sitt liv, och sättet man visar detta på är att vara aktiv under sin verkställighet, eller som en kontaktman uttryckte det *"då är man ju på oss och tjuar och tjuar, då märker man det på något sätt för då vill man ju att något ska hända. Är det inte så noga så blir det oftast inte någonting heller faktiskt."* (A21) Denna beskrivning av att motiverade klienter driver sina önskemål, medan omotiverade inte gör det, är ganska vanligt förekommande. I vilken utsträckning klienterna får gehör för sitt engagemang framkommer däremot inte, men det är tydligt att själva engagemanget ses som positivt.

Utöver aktivitet är skötsamhet ett nyckelbegrepp för hur motivationen värderas. Skötsamhet handlar om avsaknaden av misskötsamhet, dvs. brott mot olika regler under verkställigheten. I en intervju med en kontaktman diskuterades vad som påverkade utformningen av en VSP som syftade till en utslussningsåtgärd:

Kontaktman: Ja, han måste ju sköta sig.

Intervjuare: Visa sitt intresse och visa sitt...?

Kontaktman: Men urinprov för mig är ju jätteviktigt att det är negativt, och att det lämnas och sköts där. Och går och jobbar och sköter sig så att han visar sig ändå lite motiverad, att han inte ligger och sover och får rapporter hela dagarna i ända. Kan man sköta sig så sköter man sig förmodligen mer eller mindre på utsidan. Det är ju inte att han behöver stå i givaket eller någonting, utan man sköter och gör det man ska. (A11)

Skötsamhet är ett krav för att få tillträde till den planerade utslussningen, och skötsamhet blir på så sätt ett slags värdemätare där motivation och skötsamhet vävs samman i beskrivningarna av vad som förväntas av klienterna. För personalen handlar det också om att förstå motiven bakom motivationen. Ett exempel är klienternas ibland snabba vilja till utsluss. En kontaktman sammanfattade sin syn på motivationen så här:

Sen beror det ju lite på från klient till klient, vill han på utsluss för att han ska få lättare verkställighet eller gör han det för att han verkligen vill det, det varierar ju väldigt mycket. Eller också kan det vara både och också, att han både vill ha enklare utsluss och att han vill jobba med sig själv, det är ju en balansgång där mellan. (A21)

Motivation är också centralt när skyddstillsyn diskuteras och här kan klientens motivation skapa en lite speciell situation. När en frivårdsinspektör genomför en personutredning kan vissa behov identifieras, exempelvis av ett program, och detta föreslås för tingsrätten. Om rätten sedan dömer klienten till skyddstillsyn med föreskrift om att delta i detta program, blir det problematiskt om klienten ändrar sig när skyddstillsynen väl skall påbörjas: *"... ibland kan det ju bli att de absolut inte vill det de har sagt de ville, och så har han blivit dömd till något som sen nästan inte går att verkställa för de tycker inte att de själv har de behovet längre. Det händer ju ganska ofta..."* (F21)

När frivården möter klienter inför villkorlig frigivning är motivationen också av vikt; om det finns en planering och kontakt är tagen med andra myndigheter inför frigivningen så tas detta som ett tecken på att klienten är motiverad. Motsatta omständigheter tyder på en omotiverad klient. Frivårdsinspektörerna ser att klienterna behöver vara både motiverade och förberedda inför villkorlig frigivning, men så är inte alltid fallet: *"För tyvärr så säger många klienter att bara grinden öppnas så löser sig alla deras problem och det gör ju inte det, så det är ganska mycket motivationsarbete, att motivera klienten att ta de här kontakterna, att det kommer inte lösa sig av sig själv bara jag blir fri."* (F13) För

frivården fortsätter också motivationsarbetet efter villkorlig frigivning, med varierande mål – allt från att ta tag i de kontakter som optimalt sett skulle varit tagna före den villkorliga frigivningen, till att motivera till program eller ”pro-sociala” kontakter och aktiviteter.

Ansvaret för motivationen förläggs ofta till klienten och klienten har också ett ansvar för att visa sin motivation genom skötsamhet, på ett eller annat sätt. Motivationsarbete däremot är en fråga för Kriminalvårdens personal, och beskrivningarna av detta varierar allt från att i det dagliga följa och stödja klientens motivation, till att försöka påverka den genom MI, eller som någon uttrycker det, MI-inspirerade samtal. Bilden av motivation är således dubbel, å ena sidan finns ett starkt fokus på klientens eget ansvar för sin motivation, å andra sidan finns motivationsarbetet som en arbetsuppgift för Kriminalvårdens personal.

Mål och syfte med VSP speglas på så sätt i vad de intervjuade lägger fokus på när vinjetterna diskuteras. I vissa beskrivningar ligger fokus på vad som sker *under* verkställigheten. Här handlar det huvudsakligen om programverksamhet, utbildning eller arbete, och eventuella utslussningsåtgärder är inte tydligt beskrivna, de tycks mera bli en fråga för andra att ta ställning till. I andra beskrivningar fokuseras *den senare delen* av verkställigheten, där utslussningsåtgärderna är helt centrala som mål betraktade. Beskrivningarna är ändå något diffusa vad det gäller det praktiska. Utöver utsluss beskrivs sällan några reella frigivningsförberedelser eller vad som sker *efter* villkorlig frigivning, även om ambitionen om ett ”normalt” liv efter villkorlig frigivning finns med i tankarna. Undantaget är de inom frivården som hanterar VF-ärenden (dvs. klienter som är villkorligt frigivna). Deras beskrivningar av vad som faktiskt sker handlar till stor del om klienternas motivation. Klienternas eventuella medverkan i planeringsarbetet styrs således av hur deras motivation uppfattas, vilket ofta handlar om skötsamhet, dvs. att följa regelverk och den planering som görs.

Synen på VSP – i retoriken

Sättet på vilket arbetet med VSP beskrivs visar på en i grunden positiv syn. Bilden som framträder är att många ser på VSP-systemet, i vid bemärkelse, som ett strukturerat stöd, ett utrednings- och dokumentationssystem som höjer kvalitén i arbetet. Kopplingen till riskbedömnings- och utredningsinstrument höjer också kvalitén enligt en del, liksom att det finns en koppling mellan att utreda och att åtgärda de bekymmer man identifierar. Sammantaget framstår därför VSP som något som bidrar till och stärker den professionella självbilden.

VSP är också något som berör och engagerar de flesta av de intervjuade. Detta gör också att många har synpunkter på systemet, varför en ganska spridd kritik framförs mer eller mindre explicit. Kritiken handlar bl.a. om IT-systemets uppbyggnad, där flera talar om att systemet skapar dubbelarbete. Någon beskriver systemet som ofärdigt, medan en annan menar att systemet är *för* utvecklat. VSP-systemet uppbyggnad får också viss kritik för att det är okänsligt för klienternas varierade motivation och utveckling över tid; det är enklare att fokusera statiska faktorer än att hantera de dynamiska aspekterna av klienternas liv, av någon uttryckt som att systemet kan hantera risker men inte positiv utveckling. Den största gemensamma kritiska punkten handlar dock vare sig om VSP i sig, eller IT-systemet, utan om förutsättningarna för att bedriva arbetet, och här är tid ett återkommande problem. Citatet nedan får stå som exempel på hur många resonerar om tidsbristen:

Det kommer tillbaka ofta till det här att hade man, tror jag i alla fall, kunnat avsätta tid för att prata med sina klienter och ha de här oavbrutna samtalen och man kan sitta i lugn och ro och föra in det här utan att det ska behöva springas en massa i korridorer fram och tillbaka eller att man ska behöva svara i telefon och göra andra sysslor, då hade man nog fått många fler bitar på plats på ett effektivt sätt och där innehållet blir mer värt liksom... Att det är mer kopplat till den individuella klienten, att lösningen blir skräddarsydd också, att de har ringat in de faktiska problemen och det man har förmåga att lägga insatser på, man kan inte förändra omgivningen runt honom... man hittar de här bitarna. (A43)

Sammanfattningsvis kan man säga att retoriken i intervjuerna i stora delar följer retoriken i riktlinjerna för VSP. Yrkesrollen i förhållande till VSP beskrivs som ”spindeln i nätet” och kunskapen man lutar sig mot är erfarenhetsbaserad, även om de flesta använder begrepp som är direkt kopplade till den typ av kunskap som Kriminalvården förordar. Arbetsprocessen följer också

i grova drag modellen för VSP, men det är tydligt att fokus ligger mera på att utreda än att planera och följa upp. Klienterna blir synliga när målsättningarna diskuteras, oavsett om man väljer att fokusera program eller utslussning så finns ett normaliserande slutmål, ett ideal, där klienterna skall bli som alla andra. Vägen dit bygger på klienternas motivation, vilket lika ofta beskrivs som klientens eget ansvar som något som Kriminalvården kan arbeta med.

Kritiken mot VSP handlar mera om de bristande förutsättningarna för att arbeta med VSP som verktyg, än en kritik mot VSP som tanke eller system. De som intervjuats hade av sina närmaste chefer bedömts som adekvat erfarna och kompetenta inom VSP, vilket naturligtvis kan ha inverkat på de synpunkter som lämnades. De beskriver avsaknaden av tid som det största skälet till problem med VSP. Den egna kompetensen för arbetet ifrågasätts aldrig, inte heller kollegornas kompetens. Det som komplicerar bilden av kompetens är frivårdarnas roll som sammanhållande länk för VSP, där de å ena sidan är medvetna om att kontaktmännen genom sin frekventare kontakt med klienterna också har bättre kunskaper om dem, samtidigt som frivårdarna å andra sidan ser sin roll som stödjande i förhållande till kontaktmännen, vilket implicit pekar på ett uppfattat behov av tillföra kontaktmännen en ökad kompetens.

DISKUSSION

Summering

I denna rapport har vi presenterat praktiken med VSP-arbetet och retoriken om VSP-arbetet. Det är mycket som överensstämmer i de två sätten att beskriva detta arbete. Det framkommer tydligt att VSP är en central del i Kriminalvårdens arbete med verkställighet av straff. Det framkommer också tydligt att det finns centrala delar i det som noteras i VSP, framför allt handlar det om att det finns ett fokus på programverksamhet och ett fokus på utslussning från verkställighet till ett liv i samhället. I beskrivningarna av arbetet framkommer dock ett fokus på klienten som inte på samma sätt framgår i observationerna av praktiken. Klienten har en mycket mer central position i både riktlinjer och berättelser om arbetet än vad vi har kunnat se i arbetet som sådant. Det finns också en skillnad i de problem som påpekats av granskare och utvärderare och de problem som personalen vi mött lyfter fram. Medan granskarnas påpekande av brister i dokumentationen har belagts även i denna studie, är det inte det som är det mest centrala i personalens berättelser. För den personal vi mött är det mer centralt att det saknas förutsättningar att göra bra VSP. Den förutsättning som framför allt saknas är tid, men det finns också praktiska förutsättningar i det vardagliga arbetet som hindrar VSP-arbetet, t.ex. rutiner och mer eller mindre akuta händelser på anstalter. Materialet till denna rapport har gett upphov till många tankar om VSP-arbetet, men det som varit i fokus är de frågor som vi inledningsvis ställde och som vi nu skall besvara.

Svar på studiens frågor

De frågor vi ställde var:

1. Frågor kring riskbedömningar: Hur beskrivs risk/behov i VSP? Vilka områden/faktorer betonas? På vilka grunder?
2. Frågor kring planering och åtgärder: Vilka områden/faktorer riktas insatserna mot? Hur motiveras det? Vilken roll har den dömde själv i den planeringen?
3. Frågor kring olikheter och likheter i personalgrupperna: Vilken syn och vilka förväntningar har respektive personalgrupp på samverkan mellan anstalt och frivård? Finns det skillnader i hur frivårdare respektive kontaktmännen resonerar om sitt arbete med VSP? Har man samma syn på den dömde? Hur gör man för att hålla sig ajour med aktuell forskning?

I vår studie framkom ganska lite information om risk. I intervjuerna nämns begreppet risk sällan, men det framkommer ändå att man i arbetet med VSP betonar faktorer som är riskfaktorer för fortsatt brottslighet. Missbruk är en fråga som mycket tydligt präglar både retoriken och praktiken. Men det finns också en tendens att betona risker som det finns färdiga lösningar för att möta. Särskilt tydligt blir det i observationer av kollegier och genomförande av VSP, där fastslagna riktlinjer för risk för återfall i brott blir en komponent som betonas i diskussioner om hur man skall förhålla sig i ärenden. Om det bedöms vara låg risk skall man undvika arbete, om det är hög risk skall man vara försiktig med permissioner och annat. I det sammanhanget blir risk det som VSP-systemet anger. Det är också riskområden som är i fokus i VSP:n, även om ordet som sådant inte används i någon större utsträckning. Program är centralt och utsluss är det givna alternativet för de som avtjänar fängelsestraff. Insatser inom ramen för dessa områden tas upp i såväl retoriken som praktiken, såtillvida har Kriminalvårdens riktlinjer varit framgångsrika. Det som fokuseras är det som skall fokuseras.

Den dömdes position i förhållande till den planering som rör personen själv är däremot komplicerad. I intervjuerna framstår klienten som central i berättelsen, medan klientens roll i observationerna förefaller vara mycket mer perifer. Den dömde har att förhålla sig till den planering som görs och här talar man i retoriken om huruvida klienten är motiverad, medan de positioner vi sett i praktiken mer handlar om huruvida klienten är välvillig, ovillig eller motvillig till det som Kriminalvården planerar.

Det finns skillnader mellan hur personal hanterar VSP och det är skillnad i de sammanhang där VSP utförs på anstalt och i frivård. Det är möjligt att arbeta med VSP som datorfokuserad, klientfokuserad eller dokumentfokuserad, och dessa former kan användas både i frivårdsarbetet och anstaltsarbetet. Däremot är det inte alls givet att det som står i VSP också är det som man arbetar mest med, det kan ske vid sidan av noteringarna i dokumentationen. I intervjuerna framkommer att oavsett vem det är som gör VSP så ser denne sig som spindeln i nätet, dvs. som den som skall samordna de insatser som skall göras. Detta skiljer sig inte mellan anstalt och frivård. I vår studie har det framkommit en del skillnader i sätten att hantera VSP på anstalt och frivård, men det är inget i det som är så tydlig skillnad att det kan antas vara giltigt för alla enheter av ena eller andra sorten. Däremot är det uppenbart att det finns en stor skillnad mellan olika tjänstemän inom de olika typerna av enheter. I denna studie har det inte gått att urskilja vilket som är de vanligaste. Inte heller går det att uttala sig om personalens förhållningssätt till forskning och forskningsbaserad kunskap. De få och spridda hänvisningar som görs till forskning ger inte underlag för någon egentlig bedömning, utöver att vi uppfattar att de som omnämner forskning ser det som positivt, något som kan och skall påverka Kriminalvårdens verksamhet. Men det man talar om är forskning i generella termer, vi har inte sett eller hört att man relaterat till specifika forskningsrön.

Centrala teman i resultaten

I tidigare studie av personutredningar kunde vi urskilja en diskrepans mellan hur frivårdarna resonerade i sitt arbete och argumenten inom Kriminalvården som organisation (Svensson och Persson 2011). Vi talade då om organisationslogik- och professionslogik. I denna studie av VSP ser vi framför allt organisationslogiken. Alla förhåller sig till direktiv och riktlinjer, framför allt i retoriken, men även i praktiken. När de som arbetar med VSP beskriver det arbetet talar de i samma termer som återfinns i organisationens anvisningar över arbetet, det är en hög grad av samstämmighet i argumentationen och man kan säga att Kriminalvårdens tankar om VSP är väl implementerade i organisationen. Det finns ingen separat professionslogik som kommer till uttryck i retoriken hos de intervjuade. Däremot framgår det att förutsättningarna att leva upp till det efterfrågade sättet att arbeta med VSP kunde varit bättre, primärt handlar det om att det är ont om tid för detta arbete och att andra arbetsuppgifter, framför allt på anstalt, konkurrerar om den tid som finns.

Inte heller i praktiken kunde vi se någon direkt professionslogik. Inte i så mening att det fanns en sammanhängande tanke bakom alternativa sätt att agera eller att man baserade sitt agerande på en annan form av expertis än vad som framkom i officiella dokument och riktlinjer. Däremot kunde vi se ett mer mekaniskt förhållningssätt till VSP, där man genomförde VSP-samtal, noterade i dokumentet och tog ärenden till kollegium för att man skulle göra det. Utan uttalade argument om att göra motstånd, mer som ett sätt att bara göra det som man som människa tror på, pågick ett annat arbete med klienterna och deras planering parallellt med VSP-arbetet. Det handlar där om det löpande utbytet med klienterna i småprat och mellan formaliserade insatser som VSP och program, där tjänstemännens etos och medmänskliga engagemang för klienterna visade sig. De kommentarer och korta samtal som sker där har också en riktning mot klienternas förändring, mot att ”leva normalt” i samhället, men detta är mera miljöterapeutiskt präglat än relaterat till What Works-agendan. Detta arbete har väldigt lite utrymme i tjänstemännens arbetsuppgifter, men det finns där kontinuerligt och det kräver inte samlad tid på det sätt som VSP-arbetet gör.

I VSP blir beskrivningarna av klienterna fragmentiserade. Klienterna beskrivs utifrån vad dokumentet ger möjlighet till och deras liv och situation delas upp i olika fragment beroende på var det placeras under flikar. Dokumentet ger inte heller stöd för att avgöra hur pass väl bilden av klienten i VSP stämmer med människan som är klient i Kriminalvården. Vissa faktorer har mer givet utrymme, som tidigare verkställigheter, missbruk och risk för att klienten inte skall följa regler och vara skötsam. Andra faktorer kan ha större betydelse i klientens liv, men syns mindre i noteringarna. Det kan handla om relation till anhöriga, rädslor och orosmoment och andra mindre mätbara faktorer. De kan ses även i VSP, som t.ex. när det finns noteringar om familj, risk för självmord eller om social fobi. Men det är inte de faktorerna som betonas. Det är de mätbara faktorerna som kommer i fokus och då främst graden av missbruk.

VSP är ett dokument som framför allt tillfredsställer Kriminalvårdens behov av ordning och av att kunna visa vad man gör. Som vi sett så avspeglar VSP bara en del av det som görs under en verkställighet och det är inte givet att det som noteras i VSP är det som har mest inverkan på klientens utveckling. Val av insatser, framför allt program, utgår oftare från vad som finns tillgängligt eller upphandlat än vad den specifika klienten behöver och det är inte givet att detta alltid är de rätta insatserna. Detta trots att behovet av att identifiera och få till stånd en matchning mellan klienterna och de program som erbjuds återkommer i Kriminalvårdens utvärderingar av programverksamheten¹⁹. I denna identifieringsprocess spelar VSP en central roll. Detsamma gäller för utslussning, dvs. matchningen är central, men här är kunskapsläget mer begränsat. I en undersökning som fokuserade kriminalitet finns det dock indikationer på att både program och utslussningsåtgärder är få i förhållande till de identifierade behoven (Nilsson och Åhlén 2011). I vår studie framstår dock utslussningsåtgärder som något av en standardlösning, eller i vart fall något som snabbt tas upp till diskussion, även om detaljerna kring genomförandet förblir något diffusa.

Även om programverksamheten är omfattande och mycket i fokus är det också fortfarande så att många klienter inte alls deltar i program under sin verkställighet. Utslussning framställs också som centralt, även om det bara berör en mindre del av klienterna. Däremot träffar alla klienter Kriminalvårdens personal. Personal som ofta har ett engagemang för klienterna och agerar utifrån erfarenhet och medmänsklighet. I frivården kombineras det med en lekmanövervakares insatser och frivårdaren har lite mindre kontakt med klienten, kanske är det främst lekmannen som har utrymme för den löpande kontakten och relationen. På anstalt finns den relationen i vardagen. Men det finns inte riktigt utrymme att skapa en arbetsallians tillsammans med klienterna eftersom det saknas tid, arbetstiden är schemalagd och många olika uppgifter konkurrerar om utrymmet.

Det tema som tar stort utrymme i intervjuerna är frågan om klientens motivation och möjligheten för tjänstemannen att bedriva motivationsarbete. I retoriken benämns det motivation, i praktiken, i våra observationer, framstod det mer som en fråga om hur villig klienten var att följa det som föreslogs för honom. Vi talade i det kapitlet om klienten som välvillig, ovillig eller motvillig. I intervjuerna var det inte vilja, utan motivation som lyftes fram. Är det då så att motivationsarbete handlar om att få klienterna att vilja det som Kriminalvården vill? En välvillig klient är en motiverad klient? En annan aspekt av motivationen är den roll som detta tillskrivs i samband med utvärderingarna av programmen. Utöver att vara rätt matchad mot programmet så måste klienten också vara motiverad. Vad sker om motiverade klienter bara är välvilliga klienter?

Härutöver visar intervjumaterialet att det finns en dubbel syn på motivation, det beskrivs lika ofta som en personlig egenskap hos klienterna, som något som kan arbetas upp eller bibehållas med stöd av Kriminalvården. Att ansvaret för motivationen så ofta förläggs till den enskilde klienten kan vara problematiskt. Som visats i en studie av behandling och vardagsliv på en svensk anstalt kan behandlingen och vardagen på anstalten betraktas som två helt separata och motstridiga kulturer, där behandlingen drar åt ett håll och anstaltens vardagstillvaro åt ett annat (Hedin m.fl. 2002). Detta innebär att även de som är motiverade och genomgår behandling kan få problem med att bibehålla sin motivation över tid. Anstaltslivet är således inte något som i sig befrämjar motivation. Vår studie visar att motivation lika ofta är något som reglerar hur VSP utformas, dvs. motivationen måste visas innan åtgärder planeras, som att motivation är något man arbetar med under verkställigheten. Med undantag för BSF²⁰, som kräver planering, framställs aldrig motivationsarbete som ett moment i VSP, utan snarare något som bedrivs vid sidan av.

Hur kan man förstå detta?

I arbetet med personutredningar kunde vi urskilja en organisations- och en professionslogik, men i arbetet med VSP är det organisationens logik som dominerar. Vad är det som gör att det inte märks någon professionslogik? En förklaring skulle kunna finnas i att personutredningar görs av en grupp

---

¹⁹ Detta finns beskrivet i flera olika publikationer, se t.ex. Danielsson m.fl. 2009a, 2009b, 2009c och 2011, Kriminalvården 2011, 2012b och 2012c, samt Lidman och Hellberg, 2010a och 2010b

²⁰ För detaljer om BSF som medel i motivationsarbetet, se Farbring 2008

tjänstemän med mer homogen utbildningsbakgrund, medan de som arbetar med VSP har mer varierad utbildningsbakgrund. En annan förklaring skulle kunna vara att personutredningen är ”någons”, det finns en författare till en personutredning. VSP däremot är gemensam, den är Kriminalvårdens och många olika gör ändringar i den. Det är alltså olika tjänstemän, med olika utbildningsbakgrund och kompetens som arbetar med samma dokument. Det är då inte underligt att det inte syns någon professionslogik, för vilken skulle den då vara? När Freidson (2001) talar om professionslogik gör han det bland annat utifrån idén att en profession har viss expertis inom ett område, en viss kunskap som är vetenskapligt förankrad och förmedlad genom en utbildning. Tjänstemännen i Kriminalvården som arbetar med VSP har ingen gemensam utbildning eller kunskapsbas med vetenskaplig förankring. De har olika utbildning, med olika grad av vetenskaplig förankring, när de anställs. Alla genomgår en och samma utbildning inom sin anställning, men den information som förmedlas där är mer organisations- än professionsspecifik och den kombineras på olika sätt med de kunskaper som de nyanställda har med sig från tidigare. Det blir alltså organisationslogiken som blir gemensam för tjänstemännen, inte professionslogiken. Och därmed blir VSP också präglad av vad organisationen har bestämt, inte av bedömningar grundad i specifik kunskap.

När professionslogiken dominerar i en organisation bygger organisationen på att de som arbetar i den är anställda utifrån sin specifika kunskap och expertis och att denna behövs i organisationen. Man kan t.ex. relatera till att ett sjukhus anställer olika experter, läkare, sjuksköterskor, arbetsterapeuter osv. för olika uppgifter, men också utifrån att de har olika kompetenser som behövs. Arbetsdelningen sker utifrån olika typer av expertis. När organisationslogiken dominerar är den enskilde tjänstemannen framför allt en som agerar på organisationens uppdrag och arbetsfördelningen sker på administrativa grunder. I rollen såsom tjänsteman i en organisation som i sitt arbete möter människor är tjänstemännen vad Michel Lipsky (2010) kallat ”street-level bureaucrats”, som på svenska kallats gräsrotsbyråkrater, gatubyråkrater eller frontlinjebyråkrater. Det som kännetecknar dessa är att de å ena sidan har organisationens uppdrag, å andra sidan verkar i direktkontakt med klienter och att detta skapar en situation där de är i kläm mellan organisationens krav och klienternas önskemål.

I denna studie har vi sett att ett sätt för Kriminalvårdens tjänstemän att hantera denna position mellan organisation och klient är att å ena sidan följa organisationens direktiv och exempelvis arbetar med VSP utifrån de givna förutsättningarna och å andra sidan verka för klientens välbefinnande och förändring på andra sätt mellan de formaliserade punkterna i arbetet. Inom både anstalt och frivård struktureras arbetet av rutiner och uppgifter som organisationen styr. Det är VSP, program och andra formaliserade arbetssätt, men det är också olika rutiner som skall utföras vid vissa tidpunkter, eller med visst tidsintervall. Även om en stor del av arbetet inom Kriminalvården är uppbyggt på av organisationen fastställda rutiner för de uppgifter som skall utföras täcker de inte in all arbetstid för tjänstemännen. Det blir mellanrum mellan de fastställda rutinerna och i dessa mellanrum arbetar tjänstemännen med klienterna utifrån andra principer, här sker en mer mellanmänsklig kontakt där ambitionen att förmedla ”normalt liv” till klienterna och påverka dem i den riktningen får utrymme. Kanske är det också här som det de kallar motivationsarbete pågår?

Många av de uppgifter som sker inom Kriminalvården under verkställighet av straff är ”paketerade” som sammansatta lösningar. Insatser sker ofta i form av program, planering sker i form av VSP osv. I dessa förbestämda rutiner för olika uppgifter ligger också kunskaper och föreställningar. Ett program är en serie samtal och övningar, dessa är framarbetade med en tanke baserad på kunskaper och hela programmet kan utvärderas och därmed generera ny kunskap. När de handlingar som skall göras inom ramen för programmet styrs upp på detta sätt kommer också kunskaper och föreställningarna i och om att komma med i paketet. Därmed blir programmet mer än det man gör, det blir också bärare av kunskaper och föreställningar i en form där idéer satts samman.

Bruno Latour (1998) beskriver hur detta kan förstås som att programmet blir en artefakt och att denna artefakt också blir en medaktör. VSP är, på samma sätt som program beskrivits ovan, också en form av sammansatta idéer. Latour talar om denna typ av sammansatta idéer som att de är

förpackade i "svarta lådor". Varje låda innehåller sina föreställningar och sina uppfattningar om vad som tas för givet i detta sammanhang. Han beskriver också att när dessa lådor av förpackade idéer och förgivettagande staplas på varandra, det är då ordningen och uppfattningen om tingens ordning skapas. Latour säger också att dessa "lådor" också får en roll som medaktörer, de blir en form av aktörer, trots att de inte har möjlighet att agera själv och inte heller själv kan ha några intentioner. För att beskriva icke-mänskliga aktörer, vilket Latour kallar aktanter, tar han exemplet att om du snubblar på en sten som sticker upp i gatubeläggningen som har stenen en roll i händelsen. Hade inte stenen legat där hade du inte kunnat snubbla på den, alltså blir stenen en aktör i händelsen.

På så sätt fungerar också VSP. VSP är en aktör i verkställigheten, en aktör som styr både tjänstemannens arbete och klientens verkställighet. Och VSP är en central del i uppfattningen av hur en verkställighet skall hanteras, så med referens till nämnda metafor om lådor är VSP en stor och viktig låda. Men i de andra lådorna, de andra förpackade idéerna finns bland annat program och utsluss, två andra stora och viktiga områden. VSP, program och utsluss är tre samspelande sammansatta idéer som dominerat bilden av Kriminalvårdens arbete så som det framkommit i denna studie. VSP syftar till att kategorisera klienter och förmedla dem till rätt program eller rätt utsluss-åtgärd, men i det vi tagit del av från VSP och arbetet med är beskrivningarna av klienterna mycket schabloniserade. De komplexa situationer som människorna befinner sig i blir till kategoriska klassificeringar när de är klienter i Kriminalvården och beskrivs i VSP. Man skulle kunna förstå det som att även klienterna blir förpackade i lådor där de definieras utifrån vissa kriterier. Den klassificering de fått avgör sen vilket program eller utslussinsats som skall bli aktuell. På så sätt blir både problem och lösningar på svåra livssituationer förenklade och administrativt hanterbara. För människorna som verkställer straff måste kunna hanteras i Kriminalvården, de måste bli klienter och de måste kategoriseras för att förmedlas till rätt del av organisationen. Detta är inte specifikt för Kriminalvård, det är allmängiltigt för alla människobehandlande organisationer.

KRIMINALVÅRDSRELEVANS

Kriminalvårdens uppdrag är svårt. Å ena sidan är uppdraget att verkställa straff, å andra sidan att verka för att förebygga fortsatt kriminalitet. Att vara straffad och ha verkställt straff är i sig en riskfaktor för kriminalitet, så uppdraget är komplicerat. Till detta kan vi lägga att de som verkställer straff har vitt skiftande situationer, de har varierande social situation och de har varierande personliga förutsättningar. Och om man så ytterligare adderar att de inom Kriminalvården möts av personal som också har varierande bakgrund och kunskaper, men ett gemensamt uppdrag, framträder en komplex bild som gör det lätt att förstå att man strävar efter att finna verktyg för att skapa homogenitet och möjliggöra överblickbara system. VSP är ett sådant.

Den studie som här presenterats måste anses kriminalvårdsrelevant i sig eftersom materialet hämtats direkt från Kriminalvårdens praktik. Avslutningsvis är det ändå några punkter vi vill lyfta fram utifrån vad vi genom studien sett som kärnpunkter i VSP-arbetet. Förhoppningen är att dessa, åtminstone i några fall, bidrar med nya perspektiv på verksamheten och de skall kunna bidra till diskussionen i den fortsatta utvecklingen av planeringen av verkställighet.

- Idén om generalister och att VSP skall vara allas innebär att informationen i den blir allmängiltig och ingen känner ansvar när det ständigt finns någon annan som kan ändra uppgifterna.
- Idén om att både problem och lösningar kan förtydligas genom klassificering har en rimlig grund, men det måste finnas både tid och kompetens för att göra klassificeringar av klienter så att de kan förmedlas till rätt insats. Det kan inte vara insatserna som söker sina klienter, det är rimligt att anta att med den variation som finns bland Kriminalvårdens klienter kan man inte utgå ifrån att alla är lämpliga för de program som finns i deras lokala sammanhang. Klienternas problem och livssituation måste få styra valet av insats.
- Komplexiteten i verksamheten och i människors liv kan inte mötas med ett samlat dokument. Det leder ofrånkomligen till att dokumentet blir allt för komplicerat. Förenklingar är nödvändiga, men det behöver göras tydliga ställningstaganden av vad det är som skall förenklas.
- I arbetet på anstalt är det svårt att finna tid och utrymme att arbeta med VSP som en uppgift bland andra.
- VSP är Kriminalvårdens verktyg, i andra organisationer finns andra planeringsinstrument och klienterna är ofta i kontakt med flera andra organisationer. Kriminalvårdarna beskriver sig som ”spindeln i nätet”, en beskrivning som är bekant också från andra människobehandlande organisationer. Socialtjänst, arbetsförmedling etc. kan beskriva sig i samma termer och arbetar med liknande frågor. I planeringen för klienten saknas samordning.
- VSP handlar mer om utredning inför verkställighet än om planering för tiden efter avslutad verkställighet. Är det så man vill ha det eller är ambitionen att verka för förbättrad situation efter frigivning?

Att VSP, verkställighetsplaneringen, fokuserar verkställigheten är på ett plan helt rimligt. Samtidigt bör det hållas i minnet att dokumentationssystemet VSP ursprungligen var instrumentellt i förhållande till frigivningsförberedelserna. Kriminalvårdens devis är Bättre Ut, vilket rimligen borde prägla uppbyggnad och målformuleringar i den planering som görs. Kriminalvården har som konstaterats ett mycket komplext uppdrag och kan inte förväntas ensam åtgärda alla problem som klienterna kan ha. Klienterna är dessutom fortfarande en del av samhället; även om de en period finns på anstalt kommer tillbaka till samhället därefter. Frivårdens klienter är i samhället under hela verkställigheten. Kriminalvården måste således samverka med andra samhällsaktörer, men som

Riksrevisionen (2009) påpekade är det bara Kriminalvården som har krav på sig att samverka med andra myndigheter i detta sammanhang. Så är inte fallet i våra grannländer. Med "God løsladelse" i Danmark och "Tilbakaføringsgarantien" i Norge har båda länderna tagit steg mot att formalisera myndighetsgemensam samverkan i och omkring frigivningsarbetet. Genom det nordiska forskningsprojekt som knutits till VSP-projektet har vi kunnat konstatera att, trots helt olika förutsättningar, hade de svenska, danska och norska tjänstemännen en påtaglig samsyn kring såväl klienternas behov, som vad som behövs för att göra planeringar av god kvalité, samt vad som behövs för att möjliggöra fungerande samverkan (Storgaard och Svensson, kommande). Sammanhållen planering förbi enskilda myndigheters verksamheter framstår därför som fullt möjlig. Övriga utmaningar med VSP åt sidan, menar vi därför att ett tydligare fokus på frigivningen och en effektivare samverkan kring *individerna* (och inte enbart som *klienter* i olika organisationer) borde skapa bättre förutsättningar för Kriminalvården att arbeta med sitt återfallspreventiva uppdrag.

REFERENSER

- Andershed, Henrik och Wirius, Anna (2010), *Risikobedömning. Aktuella principer, praktik och en blick framåt*, i Berman & Farbring (red.), *Kriminalvård i praktiken. Strategier för att minska återfall i brott och missbruk* (s. 55-75), Lund: Studentlitteratur
- Andrews, David and Bonta, James. (2006) *The psychology of criminal conduct* (4th ed.). Cincinnati: Anderson.
- Andrews, David and Bonta, James (2007) *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation*, Public Safety Canada
- Amundsson, Inger och Jonsson, Eva (2010): *Sammanställning av regionernas uppföljning av arbetet med VSP samt Frivårdens samordningsansvar 2009* (Dnr 2009-015351) Klient- och säkerhetsenheten, Kriminalvårdens huvudkontor, Norrköping
- Aviram, Hadar and Persinger, Annick M. 2009: *Perceiving and Reporting Domestic Violence Incidents in Unconventional Settings: A Vignette Survey Study* (June 19, 2009). CELS 2009 4th Annual Conference on Empirical Legal Studies Paper.
- Bauwens, Aline (2010) *The use of method triangulation in probation research*. European Journal of Probation Vol. 2, No. 2, 2010, pp 39 –52
- Berman, Anne (2005) *Empowerment, vision och samverkan: En rapport om processutvärdering av Equal Utvecklingspartnerskapet Bättre frigivning 2002-2005*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen
- Bondeson, Ulla (1977) *Kriminalvård i frihet. Intention och verklighet*. Stockholm: Liber Förlag
- Bure, Margareta (2000) *Projekt SOKRAMI och projekt MORGAN – utvärdering av två lokala samverkansprojekt*. Rapport nr 4, Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen
- Bring, A-C, Edvinsson, H, Ekstrand, E, Isaksson, E och Tallving, G. (2010) *Ett automatiserat system för kontinuerlig uppföljning av VSP-arbetet ASK-UV* Norrköping: Kriminalvårdens Utvecklingsenhet
- Brottsförebyggande rådet (1998). *Frigivning från fängelse*. BRÅ-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2000): *Från anstalt till livet i frihet – inför muck*. BRÅ-rapport 2000:20. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2001): *Efter muck – från anstalt till livet i frihet*. BRÅ-rapport 2001:2. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2003) *Från anstalt till frihet. Förstärkta frigivningsförberedelser*, webrapport april 2003
- Brottsförebyggande rådet (2004a) *Ett steg på väg mot frihet. En beskrivning av intagnas sociala situation efter intensivövervakning med elektronisk kontroll – IÖV-utslus* Rapport 2003:4 Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2004b): *Förberedd för frihet? Slutrapport från utvärderingen av förstärkta frigivningsförberedelser åren 2001-2003*. BRÅ-rapport 2004:2 Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2005) *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja. Slutrapport om Kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001–2004*, Rapport 2005:6, Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2008). *2007 års reform för bättre utslussning i Kriminalvården. Vilka blev effekterna under det första året?* Rapport 2008:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet (2009). *2007 års reform för bättre utslussning i Kriminalvården. Delrapport 2. Rapport 2009:18*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2010a) *Utökad frigång och återfall. Slutrapport om 2007 års reform av utslussning i Kriminalvården Rapport 2010:8*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2010b), *Frivården i Sverige. En kartläggning Rapport 2010:10*, Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2011). *Kriminalstatistik 2010. BRÅ-rapport 2011:11* Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2012). *Kriminalstatistik 2011. BRÅ-rapport 2012:11* Stockholm: Fritzes.
- Czarniawska, Barbara (2011) ”Skuggning i fältarbete”. I Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Danielsson, M; Fors, A och Freij, I. (2011) *Behandlingsprogrammet ART i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2003-2006* Norrköping: Kriminalvården
- Danielsson, M; Fors, A och Freij, I. (2009a) *Behandlingsprogrammet Brott-Brytet. Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006* Norrköping: Kriminalvården
- Danielsson, M; Fors, A och Freij, I. (2009b) *Behandlingsprogrammet One to One. Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006* Norrköping: Kriminalvården
- Danielsson, M; Fors, A och Freij, I. (2009c) *12-stepsprogram i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003-2006*. Norrköping: Kriminalvården
- Denvall, V, Granlöf, S, Knutagård, M, Nordfeldt, M och Swärd, H (2011) *Utvärdering av ”Hemlöshet – många ansikten, mångas ansvar” Slutrapport*. Meddelanden från Socialhögskolan 2011:2, Lund: Socialhögskolan
- Ekbom, T, Engström, G och Göransson, G (1999) *Människan, brottet, följderna. Kriminalitet och kriminalvård i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur
- Ekbom, T, Engström, G och Göransson, G (1992) *Brott, straff och kriminalvård*. Stockholm: Natur och kultur
- Elwin, G, Heckscher, S, och Nelson, A (1975) *Den första stenen. Studiebok i kriminalpolitik*. Stockholm: Tidens förlag
- Engelbrektsson, S, Kling, B och Krantz, L (2010) *Internationell horisontspaning för VSP Norrköping: Kriminalvården*
- Engelbrektsson, Svante och Kling, Boo (2010) *Nationell horisontspaning för VSP Norrköping: Kriminalvården*
- Esaiasson, Peter m.fl. (2007) *Metodpraktikan. Konsten att studera sambälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Farbring, C Åke (2008) *Motivation. En förutsättning för varaktig beteendeförändring hos klienter i kriminalvård*. Norrköping, Kriminalvården
- Freidson, Eliot (2001) *Professionalism. The third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Förordning (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder
- Halliday, S; Burns, N; Hutton, N; McNeill, F and Tata, C (2008) Shadow Writing and Participant Observation: A Study of Criminal Justice Social Work Around Sentencing. *Journal of Law and Society* Vol 35, nr 2, Juni 2008., sid 189-213.

Handbok om verkställighetsplanering och planering av häktesvistelse (2012:10) Norrköping: Kriminalvården

Hedin, U, Kuosmanen, J, Lindholm, A och Månsson, S (2002) *Överlevnad och förändring – Vardagsliv och behandling av sexualbrottsdömda på Skogomeanstalten* Kriminalvårdsstyrelsen, Norrköping

Heule, Cecilia (2005) *Anstalt och empowerment. Tre försök till bättre frigivning*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Häkteslag 2010:611

Fängelselag 2010:610

Förordning (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården

Det Konglige Justis- og Politidepartementet (2007-2008): Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn. Stortingsmeldning nr 37.

Jergeby, Ulla 1999: *Att bedöma en social situation. Tillämpning av vinjettmetoden*. CUS-skrift 1999:03 Socialstyrelsen

Kriminalvården (2011) *Behandlingsprogrammet IDAP i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2004-2007* Norrköping: Kriminalvården

Kriminalvården (2012a) *Kriminalvården årsredovisning 2011*. Norrköping: Kriminalvården

Kriminalvården (2012b) *Behandlingsprogrammet ETS i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2004-2009* Norrköping: Kriminalvården

Kriminalvården (2012c) *Behandlingsprogrammet PRISM i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2003-2006* Norrköping: Kriminalvården

Kriminalvårdsstyrelsen (1998) *What Works* Norrköping, Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen (1999) *What Works II* Norrköping, Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen (2002) *What Works III* Norrköping, Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdens riktlinjer 2007:12 *QF – Kvalitetsledningssystem för frivården*

Kvale, Steinar. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

KVFS 2009:3 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål

KVFS 2006:16 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd m.m.

KVFS 2008:12 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd och häktesvistelse.

KVFS 2010:4 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd och häktesvistelse.

KVFS 2011:1 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (FARK Anstalt)

KVFS 2011:2 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte (FARK Häkte)

KVFS 2011:3 Kriminalvårdens Arbetsordning

KVFS 2011:5 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om verkställighet av frivårdspåföljder (FARK Frivård)

KVFS 2011:6 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om intensivövervakning med elektronisk kontroll (FARK IÖV)

KVVFS 2001:3 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd m.m.

KVVFS 2003:7 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd m.m.

KVVFS 2004:19 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd m.m.

KVVFS 2005:21 Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om planering av kriminalvårdspåföljd m.m.

Kriminalvårdsstyrelsen(2000) *Visionen "Bättre ut"* Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvården (2007) *"Bättre ut" Kriminalvårdens vision och värdegrund*. Norrköping: Anfang Reklambyrå 2006 http://www.kriminalvarden.se/upload/om_kriminalvarden/Visionen.pdf (2012-01-10)

Latour, Bruno (1998). *Artefaktens återkomst: ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Stockholm: Nerenius & Santérus

Lidman, Diana och Hellberg, Carola (2010a) *Matchningen av klienter till IDAP. Intern slutrapport (dnr. 59-2011-011268)*. Norrköping: Kriminalvården

Lidman, Diana och Hellberg, Carola (2010b) *Matchningen av klienter till ROS. Intern slutrapport (dnr. 59-2011-011270)*. Norrköping: Kriminalvården

Lundquist, Lennart (1998). *Demokratins väktare: ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur

Malmström, Ulf och Bryngelson, Anna 2004 *Narkomanivård på lika villkor? En studie av förhållanden som kan ha betydelse vid val av insatser inom narkomanivård*. Socialstyrelsen

Miles, Matthew B. and Huberman, A. Michael (1994) *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Morris, G., Haroun, A. and Naimark, D(2004) *Competency to Stand Trial on Trial*. Houston Journal of Health Law and Policy, Vol. 4, No. 2, 2004.

Nationell åtgärdsplan för VSP 2012 (dnr. 2011-025 998), Kriminalvårdens huvudkontor, Norrköping

NSfK, Nordisk samarbetsråd för kriminologi (2009) *Etter løslatelsen* Rapport fra NSfKs 23. kontaktseminar 5.-7. oktober 2009, Fakse Ladeplads, Danmark. Tillgänglig: http://www.nsfk.org/Upload/files/seminarreports/contactsem_no23.pdf

Nilsson, Anders och Tham, Henrik. (1999). *Fångars levnadsförhållanden. Resultat från en levnadsnivåundersökning*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

Nilsson, Anita och Tingvall, Linnéa (2008) *Skapandet av kvalitetsarbete på Ringsjöanstalten. En studie om skapandeprocessen av det operativa kvalitetsarbetet på en öppen kvinnoanstalt*. Malmö högskola: Hälsa och Samhälle, enheten för socialt arbete

- Nilsson, Gunilla och Åhlén, Sarah (2011) *Sammanfattning av resultat från nationell VSP granskning – GD tilläggsuppdrag 110705*(Dnr 2011-025998) Klient- och säkerhetsenheten, Kriminalvårdens huvudkontor, Norrköping
- Oldfelt, G, Wallering Fall, U och Rutgersson, T (2006) *Planering av Kriminalvårdspåföljd och frigivningsförberedelser* Kriminalvårdens verksamhetskontroll, Rapport nr 3, Kriminalvårdens huvudkontor, Norrköping
- Oldfelt, G, Wallering Fall, U och Barajas, J. (2009) *Uppföljning av verkställighetsplanering* Kriminalvårdens controllerfunktion, Rapport nr 24, Kriminalvårdens huvudkontor, Norrköping
- Pricewaterhouse Cooper (2011) *Processkartläggning verkställighetsplanering* Norrköping: Kriminalvården
- Proposition 1982/83:85 om ändring i brottsbalken m.m.
- Proposition (2000/01:76) Från anstalt till frihet
- Promemoria (Ds 2000:37) Från anstalt till frihet
- Regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende Kriminalvården, Ju2011/6318/KRIM, Justitiedepartementet
- Riksrevisionen (2009), *Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall i brott. Verktällighetsplanering och samverkan inför de intagnas frigivning*, Rapport 2009:27Robson, Colin (2002) *Real World Research* Oxford, Blackwell Publishers Ltd. (second edition)
- Robinson, Gwen och Svensson, Kerstin (kommande) *Practising Offender Supervision. I: McNeill, Fergus (red) Offender Supervision in Europe*. Planerad utgivning hösten 2013.
- Servicestyrelsen (2009) *Køreplan for god løsladelse. En samarbejdsmetode for Kriminalforsorgen og kommunerne*. Opubl.
- Statens beredning för medicinsk utvärdering (2005) *Riskebedömningar inom psykiatrin. Kan våld i sambället förutsägas? En systematisk litteraturöversikt*. Rapport nr 175. Stockholm: SBU
- Svensson, Kerstin och Persson, Anders (2011) *Personutredningar: organisation, profession och (risk)bedömning*. Norrköping: Utvecklingsenheten, Kriminalvården
- Svensson, Kerstin och Persson, Anders (2012) *Påföljdsförslag och påföljdsval. Samstämmighet och variation mellan personutredning och domskäl* Norrköping: Utvecklingsenheten, Kriminalvården
- Storgaard, Anette och Svensson, Kerstin (kommande, red) *God løsladelse*. Rapport. Nordiska samarbetsrådet for Kriminologi.
- Tälth, Jenny (2010) *Vi och dom, eller vi tillsammans? En studie om samverkan mellan anstalt och frivård*. Växjö: Linnéuniversitetet, Institutionen för socialt arbete
- Womack, James and Jones, Daniel (2003) *Lean Thinking – Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation* New York: Simon and Schuster

APPENDIX

Vinjettbeskrivningar

Vinjett nr 1 - Adam

Adam är 25 år, dömd till 9 månaders fängelse för bland annat grov stöld. Han finns med i Belastningsregistret under 8 avsnitt och han har tidigare avtjänat två straff inom Kriminalvården – skyddstillsyn år 2002 och fyra månaders fängelse år 2007. När Adam frihetsberövades hade han en timanställning på en restaurang. Han har några privata skulder och ett banklån.

Adam har fullgjord men ofullständig grundskola och en påbörjad gymnasieutbildning som inte fullföljts. Han har god kontakt med sina föräldrar och sin yngre syster. Adam har två barn, en flicka född 2007 och en pojke född 2010. Barnens mamma har vårdnaden, men Adam brukar träffa dem ungefär varannan helg. Adam har en egen lägenhet och ett stort socialt kontaktnät, med såväl kriminella som icke kriminella vänner och bekanta.

Adam hade en tidig alkoholdebut, men ser sig som en måttlig konsument. Han festar dock ganska ofta. Han har tidigare använt cannabis periodvis, men uppger sig vara drogfri sedan två år tillbaka.

Vinjett nr 2 - Johan

Johan är 26 år och dömd för bland annat rån till 2 års fängelse. Han förekommer i Belastningsregistret under 13 avsnitt. Tidigare har Johan avtjänat fyra påföljder inom Kriminalvården, två skyddstillsyner 2001 och 2003, och två kortare fängelsestraff; 2008 sex månaders fängelse och 2009 fyra månader.

När Johan frihetsberövades var han arbetslös och uppbar försörjningsstöd från socialtjänsten. Han har en del skulder, både till privatpersoner och till kronofogdemyndigheten. Han har fullgjord grundskola, men betygen från en praktisk gymnasieutbildning är ofullständiga. Föräldrarna skilde sig tidigt och han har två halvsyskon, kontakten med familjen är dålig och oregelbunden. Johan har en flickvän och en liten umgängeskrets. De flesta av hans vänner och bekanta är kriminella och/eller missbrukare. Johan var vid frihetsberövandet inneboende hos en vän.

Johan hade en tidig alkoholdebut och drack mycket fram till 20 års ålder. Numera dricker han sällan, men han har sedan 18 års ålder ett blandmissbruk, som varierat i omfattning. Företrädelsevis använder han cannabis och amfetamin, men även smärtstillande och bensodiazepiner förekommer periodvis.

Vinjett nr 3 - Erik

Erik är 26 år och dömd till skyddstillsyn för bland annat narkotikabrott och misshandel. Han förekommer i Belastningsregistret under 9 avsnitt. Som 17-åring dömdes han till vård inom socialtjänsten och för två år sedan dömdes han till skyddstillsyn.

När Erik dömdes var han arbetslös och uppbar försörjningsstöd från socialtjänsten. Han har tidigare haft ett praktikjobb och några kortare anställningar. Erik har en del privata skulder, men är inte aktuell hos kronofogdemyndigheten. Han har påbörjat gymnasiestudier på en praktisk utbildning, men inte fullföljt den. Eriks föräldrar är skilda och han är uppvuxen hos sin mamma och dennes nya man och två halvsyskon. Kontakten med familjen är sporadisk, men fungerande. Eriks umgängeskrets består av jämnåriga vänner, varav flera (men inte alla) begår brott och missbrukar narkotika och/eller alkohol. Han delar lägenhet med en av sina vänner.

Vinjett nr 4 - Martin

Martin är 26 år och dömd till skyddstillsyn för misshandel. Han förekommer i Belastningsregistret under 4 avsnitt. Han har aldrig dömts tidigare.

När Martin dömdes var han arbetslös och uppbar A-kassa. Han var då nyligen uppsagd från sitt arbete (pga. arbetsbrist). Martin har gymnasieutbildning och även erfarenhet från några tidigare kortare anställningar. Han är uppväxt med mamma, pappa och ett syskon och uppger att kontakten med dem är god. Martin har flickvän och en stor umgängeskrets. Han har en egen lägenhet där flickvännen också oftast bor.

Martin hade en tidig alkoholdebut och uppger sig ha druckit ganska mycket en period. Sedan några år tillbaka är konsumtionen lägre. Martin har även testat cannabis, men menar att detta inte var något för honom.

Informationsbrev till intagna

LUNDS

UNIVERSITET

Socialhögskolan

Prefekt Kerstin Svensson

Information om ett forskningsprojekt.

Under 2012 genomför Socialhögskolan, Lunds universitet ett forskningsprojekt om Kriminalvårdens verkställighetsplanering (VSP).

Vill du hjälpa oss med denna studie?

I så fall kommer forskningsassistenten Christel Avendal från Lunds universitet att sitta med och lyssna när din VSP diskuteras i behandlingskollegium (eller motsvarande).

Vi är bara intresserade av hur Kriminalvården arbetar med VSP. Därför kommer inga uppgifter om dig att användas eller publiceras så att din identitet avslöjas. Forskningsassistenten har tystnadsplikt.

Om du inte vill att forskningsassistenten sitter med när din VSP diskuteras - säg bara till personalen, så kommer naturligtvis ditt beslut att respekteras. Vi hoppas dock att du vill hjälpa oss i var studie!

Har du frågor om projektet är du välkommen att kontakta mig, enklast på e-post kerstin.svensson@soch.lu.se eller på telefon 046 - 222 04 61.

Vänligen

Kerstin Svensson Professor

Socialhögskolan Lunds universitet

Kriminalvården

---

www.kriminalvarden.se
601 80 Norrköping
Telefon 077-22 80 800
Fax 011-496 36 40